

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, MARTIN PALOÚŠ, KAREL
PEZL, OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Tiskne ProKonzult s r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

F 5210

INDEX 4691

OBSAH 2/2002 ROČNÍK XXVI

STR.

SVĚTOZOR	2
EU: KRIZE, VIZE A REALITY / -zz-	3
EU: KRIZE, VIZE A REALITY	
EVROPSKÁ UNIE OD NICE K EURU. CO BUDE DÁL? / Kateřina Šafaříková	4
AMERIKA A ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ UNIE / Kai-Olaf Lang	6
POSTOJE ČESKÉ VEŘEJNOSTI K EVROPSKÉ UNII V ROCE 2001 / Jiří Česal	8
KYPERSKÝ PROBLÉM A ROZŠÍŘOVÁNÍ EVROPSKÉ UNIE / Erik Siegl	11
LIDOVÁ HLASOVÁNÍ O NORSKÉM ČLENSTVÍ V EF (EU) / Elisabet Bakkeová	12
VZTAHY A PROBLÉMY	
„GROUND ZERO“ (III.) GLOBÁLNÍ PLURALITA, INTEGRACE A ROZVOJ JAKO PREVENCE / Petr Lebeda	15
REGIONÁLNÍ VOLBY NA SLOVENSKU: VÝZNAMNÝ KROK NA JEHO CESTĚ DO EVROPSKÉ UNIE / Vladimír Leška	18
TRNITÝ PROCES FORMOVÁNÍ NOVÉ AMERICKÉ ADMINISTRATIVY / Miloš Calda	22
AMERICKO-RUSKÉ VZTAHY SA ZLEPŠUJÍ – BEZPEČNOSTNÉ RIZIKÁ ZOSTÁVAJÚ / Robert Škopec	25
NEJCHUDŠÍ ZEMĚ: ODRAZ ROZDĚLENÍ A NEROVNOSTI SVĚTA VČETNĚ ROZVOJOVÉHO / Jan Vraný	26
ZEMĚMI SVĚTA	
JIŽNÍ AFRIKA: ZÍSKAJÍ AFRIKÁNCI VLASTNÍ STÁT? / František Emmert	28
RUSKÁ ARMÁDA DESET LET POTÉ / Miloš Balabán	31
EKONOMICKÝ OBZOR	
SOUČASNÝ EKONOMICKÝ VÝVOJ JIŽNÍ KOREJE / Libor Židek	34
VOLNÁ TRIBUNA	
MEZINÁRODNÍ TERORISMUS A AXIOLOGICKÉ SOUVISLOSTI / Antonín Rašek	35
HROZÍ STŘET CIVILIZACÍ? / Ladislav Šafránek	37
ZÍSKÁNÍ VEŘEJNÉ PODPORY A POLITICKÉ SHODY JAKO KLÍČ ÚSPĚŠNÉ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY: AMERICKÁ ZKUŠENOST 90. LET / René Skuček	38
BIOTERORISMUS: REÁLNÁ HROZBA? / Adam Dolník	40
INFORMACE	
RUSKO A NATO / Vladimír Votápek	41
PRAŽSKÁ KONFERENCE K PROBLEMATICE MEZINÁRODNÍHO TRESTNÍHO SOUDU / Veronika Bílková	42
RECENZE	
ZAJÍMAVÉ ÚVAHY O STRUKTURÁLNÍ GEOPOLITICE V EVROPĚ / Jan Eichler	42
VÝBĚR Z NOVIN KNIHOVNY ÚMV	43

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 3. 2002)

► *Spolupráce baltských států v Baltské radě* ► *Švédsko v Evropské unii* ► *Severská spolupráce a Evropská unie* ► *Norsko: mladý národ, velcí sousedé* ► *Terrorismus – tíha definice* ► *Kontingence a politika* ► *Európa a jej národy* ►

1. – ve 12 státech Evropské unie začala platit nová společná měna euro.

1. – v Maďarsku začal platit zákon o možnosti vydání průkazu zahraničního Maďara.

1. – argentinský parlament vyslovil souhlas s tím, aby se senátor Eduardo Duhalde stal prezidentem země.

1. – indický premiér Atal Bihari Vádžpeji uvedl v novoročním poselství, že jeho země je připravena zahájit rozhovory s Pákistánem, a to včetně otázky Kašmíru, pokud se Islámábád vzdá „proti-indické mentality“.

2. – do Kábulu přijela 30členná průzkumná jednotka a administrativní personál mezinárodních mírových sil ISAF, které mají připravit podmínky pro příjezd celého kontingentu, jenž má podle dohody podepsané 31. prosince tvořit 4500 mužů. V ISAF budou z neevropských zemí pouze Novozélandané.

2. – oznámeno, že pákistánský prezident Parváz Mušaraf se rozhodl omezit podporu některým skupinám, které usilují o vymácení Kašmíru z indické kontroly a formálně rozpustil útvar tajné služby ISI, která měla kašmírskou agendu na starosti.

2. – kandidát zambijského vládního Hnutí za pluralitní demokracii (MMD) Levy Mwanawasa byl oficiálně prohlášen prezidentem po volbách 27. prosince.

3. – Argentina ohlásila zhroutení státní pokladny. Celkový dluh dosáhl 141 mld. USD. Vyhlášení platební neschopnosti je největším státním bankrotem ve světové historii. 7. ledna vstoupila v platnost devalvace pesa.

4. – náčelník generálního štábu izraelské armády Šaul Mofaz oznámil zadržení lodě údajně palestinské samosprávy, která Rudým mořem vezla náklad 50 tun útočných zbraní určených pro palestinská území. Poradce Jásira Arafata popřel, že samospráva má s věcí něco společného. Kapitán zadržené lodi později prohlásil, že plul podle pokynů dvou spolupracovníků Jásira Arafata.

5. – italský ministr zahraničí Renato Ruggieri rezignoval na svou vládní funkci pro neshody s premiérem Berlusconi o společné měně. Úřad dočasně přebíral premiér Silvio Berlusconi.

6. – oznámeno, že USA zastavily převod peněz, které poskytovaly exilovému iráckému národnímu kongresu v rámci úsilí o svržení Saddáma Husajna. Zdůvodněno nepořádky v účetnictví Kongresu.

7. – němečtí sociální demokraté se dohodli se Stranou demokratického socialismu, že budou společně vládnout v Berlíně.

9. – při útoku příslušníků Hamasu u Kerem Šalomu na hranici pásma Gazy zabili čtyři izraelští vojá-

ci. Izraelské buldozery v odvetu zničily 73 domů v palestinském táboře Rafah v pásmu Gazy a rozbíjeli letiště v Gaze.

10. – vojáci Severní aliance se začali stahovat z Kábulu podle dohody nové afghánské vlády s Organizací spojených národů. Stahování dokončeno 11. ledna. Kontrolu nad městem převzali příslušníci ISAF a afghánská policie.

10. – kandidát nikaragujské vládní Liberální strany Enrique Bolaños, který v listopadových prezidentských volbách porazil levicového sandinistického vůdce Daniela Ortegu, složil prezidentskou přísahu.

11. – na americkou vojenskou základnu Guantánamo doletěl první transport zajatých příslušníků Tálibánu a al-Káida. Ihned začaly výslechy.

11. – Indie dala najevo, že je připravena i na eventuelní jaderný konflikt s Pákistánem, ale že sama jaderné zbraně v žádném případě nehodlá použít jako první.

12. – pákistánský prezident Parváz Mušaraf slíbil rozhodný postup proti islámským militantům ohrožujícím indické území a zakázal činnost čtyř militantních islámských skupin. Odmítl vydat Indii dvě desítky podezřelých z útoku na indický parlament, protože budou souzeni v Pákistánu.

12. – na Kubu dorazila po 43 letech první dodávka amerického obilí. Jde o součást nákupu potravin za 35 milionů dolarů, který byl USA dovozen z humanitárních důvodů i přes trvající embargo.

14. – v Rakousku zahájen sběr podpisů pod petici požadující zablokování vstupu ČR do EU v případě, že provoz v JETE nebude trvale zastaven.

15. – palestinské úřady zatkl z příkazu Jásira Arafata šéfa Lidové fronty pro osvobození Palestiny Ahmada Sa'ada.

16. – kyperský prezident Glafkos Kleridis a vůdce kyperských Turků Rauf Denktaş zahájili v Nikósii historickou sérii rozhovorů, které mají vést k vyřešení problému již 27 let rozděleného ostrova.

16. – americký ministr zahraničí Colin Powell zahájil misi na indickém subkontinentu, která má zklidnit situaci. Setkal se s indickými a pákistánskými politiky. V Kábulu slíbil dlouhodobou pomoc USA.

17. – palestinský terorista zabil při sebevražedném útoku v severoizraelském městě Hadaře šest lidí. Šlo o první útok proti izraelským civilistům od poloviny prosince, kdy Jásir Arafat vyzval k příměří.

17. – primátorem Berlína se stal Klaus Wowereit (SPD).

18. – pákistánský prezident Parváz Mušaraf vyjádřil v televizi přesvědčení, že Usáma bin Ládín možná zemřel v důsledku svého vážného onemocnění ledvin.

18. – v odpověď na útok palestinských extremistů v Hadaře zaútočily izraelské letouny na policejní ústředí palestinské samosprávy v Tulkarimu, asi 20 izraelských tanků a ozbrojených vozidel vjelo do Rámalláhu a izraelská armáda nakrátko obsadila dva domy vysokých palestinských činitelů.

18. – francouzská Ústavní rada odmítla některá klíčová ustanovení nového zákona o Korsice, který tomuto ostrovu přiznává větší míru samosprávy, a to především paragraf, podle něhož by mohl korsický regionální parlament měnit francouzské zákony.

19. – izraelští vojáci vyhodili do vzduchu budovu palestinského rozhlasu a televize Hlas Palestiny, které předtím přikázali vyklidit.

21. – novým tchajwanským premiérem byl jmenován Jü Sikkchun z Demokratické pokrokové strany. Čínští představitelé poté prohlásili, že jen část této strany usiluje o nezávislost ostrova.

21. – kyperský prezident Glafkos Kleridis a vůdce kyperských Turků Rauf Denktaş se opět setkali k rozhovorům o budoucnosti ostrova. Setkání se budou nyní konat třikrát týdně.

22. – v Tokiu skončila dárcovská konference pro Afghánistán. Země má dostat v nejbližších pěti letech na poválečnou obnovu nejméně 4,5 miliardy dolarů.

22. – rakouští Svobodní pohrozili koaličním lidovcům kancléře Schüssela ztroskotáním koalice a novými volbami. 23. ledna Jörg Haider pohrůžku opakoval.

22. – hnutí Hamás vyhlásilo „totální válku“ Izraeli. Několik hodin poté palestinský terorista v Jeruzalémě palbou ze samopalu zranil na třicet lidí. Série útoků a odvet pokračovala.

22. – čtyři muži zastřelili před Americkým střediskem v indické Kalkatě pět policistů a pět zranili. K akci se přihlásilo seskupení Harkat al-džiháde islámi blízké organizaci islámských fundamentalistů Harkat al-mudžihidín působícímu z Pákistánu.

23. – v nizozemském Kamp Zeist nedaleko Utrechtu bylo zahájeno odvolací řízení v případě Lockerbie.

23. – oznámeno, že v Afghánistánu probíhají boje mezi jednotlivými „spojeneckými“ frakcemi.

23. – vrchní velitel kubánské armády a ministr obrany Raúl Castro prohlásil, že pokud by některý z afghánských vězňů na základně Guantánamu uprchl, bude chycen a vrácen Američanům.

23. – filipínská Národní bezpečnostní rada podpořila prezidentku Glorii Macapagalovou-Arroyovou, která dala souhlas, aby američtí vojáci vyvířili místní jednotky v boji proti islámským separatistům. Američané se věnují pouze výcviku, sami bojovat nebudou. S výcvikem započato koncem ledna.

24. – rakouský premiér Wolfgang Schüssel a vicekancléřka a šéfka Svobodných Susanne Passerová vyloučili předčasné parlamentní volby.

24. – Elie Hubajka, libanonský křesťan obviňovaný z masakru Palestinců v uprchlických táborech Sabra a Šatila zahynul při výbuchu nastražené bomby. Hubajka údajně ukryl do bezpečí dokumenty usvědčující dnešního izraelského premiéra Ariela Šarona z účasti na těchto masakrech.

26. – oznámeno, že bývalý afghánský král Muhammad Záhir Šáh žijící v italském exilu se v polovině března vrátí do vlasti, aby svolal velké národní shromáždění, které se má sejít 22. června.

28. – oznámeno, že válka proti terorismu byla rozšířena na Somálsko. Během posledních týdnů příslušníci britských elitních jednotek dvakrát pronikli na území tohoto státu, aby pronásledovali členy teroristické sítě al-Káida.

28. – rakouská strana Svobodných obvinila Českou republiku z nedostatečného odškodnění Židů. Česká vláda zaslala rakouskému kabinetu protestní notu.

28. – americký prezident George W. Bush slíbil prozatímnímu premiérovi Afghánistánu Hamídu Kárzaimu při jeho návštěvě v USA úvěr ve výši 50 milionů dolarů na podporu soukromých investic a na vytvoření policejních a vojenských sil. Přímá pomoc USA Afghánistánu činí podle CNN 300 milionů dolarů. Kromě toho USA Kárzaimu uvolnily afghánský majetek v hodnotě 220 milionů dolarů zmrazený během vlády Tálibánu.

30. – americký prezident George W. Bush pronesl v Kongresu USA své první poselství o stavu unie. Prohlásil, že válka proti terorismu teprve začíná, označil Irán, Irák a KLDK za „osu zla“ a řekl, že USA budou vyvíjet a rozvíjet účinnou raketovou obranu před náhlým útokem. Zdůraznil, že předpokládá zvýšení vojenských výdajů v perspektivě 20 let. Ekonomický plán shrnul do slov „více pracovních míst“.

30. – jugoslávský exprezident Slobodan Milošević požádal při stání před Mezinárodním tribunálem pro válečné zločiny v bývalé Jugoslávii o prozatímní propuštění na svobodu.

31. – rakouská Národní rada usnesením požádala vládu, aby se zasadila o zrušení tzv. Benešových dekretů. Premiér Schüssel prohlásil, že nevidí v dekretrech překážku vstupu České republiky do Evropské unie.

31. – v newyorském hotelu Waldorfu Astoria zahájilo Světové ekonomické fórum své pětidenní zasedání. K projednáváním otázám patří mj. globální bezpečnost, stav světové ekonomiky, odpovědnost korporací a přemostění rozdílu mezi chudými a bohatými.

EU: krize, vize a reality

Na začátku nového roku se zdálo, že ti, kteří se pravidelně věnují problémům evropské integrace, už nemohou být překvapeni ničím novým. Celý proces se ubíral klikatou, leč nezvratnou cestou, sny o evropské panharmonii se zdály být blízké realitě, v bruselských jednacích sálech se střídaly delegace členských i nečlenských zemí a zástupci těch stálých se scházeli na pravidelných summitech, které sice byly komentovány jako usilovně pracující, ale nikoli dramaticky kontroverzní. Tu a tam sice zazněla disharmonie, ale měla jen lokální význam a rozhodnutí o *velkém třesku* se zdála být nezpochybnitelná. Dokonce pomínila i dostihová hysterie přístupujících zemí a také obavy z masivního přesídlování poněkud méněcenných Východoevropanů na Západ přestávaly být aktuální. Zkušenost s německým antagonistem *Wessis* a *Ossis* byla považována za nahodilou a nezdála se být reálnou možností, která by ohrožovala evropské rozšiřování.

Akord vyjednávačů a politiků na nejrůznějších úrovních se zdál být všeobecný, ačkoli z různých evropských zemí, uvnitř i vně Evropské unie, se čas od času ozývaly hlasy připomínající doby již dávno minulé. Dokonce i *byznys v politice* se projevoval jako vyvážený stav transformujících se národních ekonomik ve prospěch vyššího nadnárodního celku a jako cesta, která byla dostatečně zřetelně vyznačena bruselskými plány. A konečně kombinace emocí a chladné racionality, která provázela *Den D* společné evropské měny, dávala vizi sjednocené Evropy, nebo onomu dienstbierovskému *snění o Evropě*, stále reálnější obrysy. Idyla byla téměř okázalá, a tak jsme se v posledním úvodníku Mezinárodní politiky nechali unést výsledky jednání mezi Českou republikou a Rakouskem na nejvyšší a střední úrovni a označili jsme tento stav za pozitivní změnu, bez ohledu na malé skupiny, které o ni nestojí.

Ačkoli se zřejmě na oné nejvyšší vyjednávací úrovni situace asi příliš nezměnila, brzy se ukázalo, že evropská integrace je tradičně proces křehký a vystavovaný neustále novým a novým zkouškám, jejichž protohistorii bychom mohli nalézt i v dávné evropské minulosti. Zejména česko-rakouská konfrontace, která přišla po několika měsících nejrůznějších úspěšných jednání, ukázala, že v Evropě existují lidé, kteří se domnívají, že na přelomu devadesátých let vyhráli nějakou válku, že pád komunismu byl jejich vítězstvím, kterým chtějí kompenzovat ponížení svých otců na východní frontě, a že jsou ochotni vyvolat masové demonstrace nedůvěry a nenávisti. Rakouský plebiscit byl názorným příkladem politické mobilizace a demotivace, které vedou k iracionálnímu chování, a již se objevila na druhé straně neméně iracionální kritika rakouských veřejných aktivit, která neváhala upozornit na skutečnost, že Rakousko se snaží rozpoutat již třetí pro Evropu zničující požár, který jej zase jednou může pohltit.

Nebezpečí populismu a neonacionalismu je sice neustále přítomné, ale v roce 2002 může sěhrát, vzhledem k nadcházejícímu

volebnímu roku a počátku činnosti různých nových evropských institucí roli podobnou té, kterou hraje v Itálii, Rakousku, Berlíně, Hamburku, a za hranicemi Evropské unie v Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku, na Slovensku a nebojme se přiznat, že i v České republice. Právě pokřikování přes hranici, která už toho musela tolik vydržet, a pro které je JETE v jižních Čechách jen náhodnou záminkou, ukazuje, jak je snadné odhodit dlouholeté hledání, jak odstranit křivdy minulosti a residua nedůvěry a nenávisti.

Z hlediska aktuálních potřeb a požadavků členských zemí EU se může zdát česko-rakouská hádka marginální epizodou. Ale věc bude zřejmě mnohem složitější. Jörgu Haiderovi se podařilo nejen vypustit z lahve džina nenávisti, ale zaujal také tím, jak je to snadné, a bylo by s podivem, kdyby nenašel následovníky. Nenávist, dlouholeté dědictví evropské nenávisti, je také jedna z tradičních hodnot evropské kultury a civilizace, které si musíme přiznat, o které neradi mluvíme, která nezmizela z mapy Evropy ani v průběhu relativně úspěšné integrace, a dokonce ani po hmatatelně demonstrativním aktu sjednocení, kterým je vyhlášení a zavedení jednotné evropské měny. Zavedení eura totiž není jen technicko-organizačním opatřením, ale má a bude mít také své důsledky psychologické, v oblasti emocí a sentimentů. Jak víme z nekonečného množství příkladů z minulosti, právě zde je obrovský prostor pro probouzení iracionálních reakcí a nenávistných odpovědí i na nejprostší otázky lidské nebo občanské existence.

Ukazuje se, že i běžně používaná slova *euroskepticismus* a *eurorealismus* pocházejí z této oblasti stresu, frustrace a dekompenzací a že zřejmě nikoli náhodou se psychoanalýza, ale i politická psychologie zrodily v prostoru mezi Českomoravskou vysočinou a Vídní. Oba pojmy totiž využívají a zneužívají politického prostoru jako prostoru pro demonstraci pozitivního a negativního vizionářství a emocionality, jako prostoru pro prezentaci přepjaté subjektivních interpretací rolí politických osobností a ve svém součtu nebo součinu nejsou ničím jiným než živnou půdou pro pěstování nerealistických očekávání.

Barva politického realismu je jen na první pohled šedou a nevýraznou. Není tak vzrušující jako vize nebo dramatická krize, ale je bohatší o každý osud jednotlivce, který se rozhodl na ní participovat. A ukazuje se, že dosavadní koncepce sjednocující se Evropy poskytuje k realizaci individuálního zájmu dosud největší příležitost, i když zdaleka nejde o stav ideální. Avšak hledání tohoto ideálu je také důležitou, ne-li tou nejpodstatnější částí politického realismu, který se musí vyrovnávat s krizemi i vizemi ne proto, že je to nějakou morální povinností, ale právě proto, že existují a že se s nimi nic moc jiného dělat nedá.

Ukazuje se, že zájem o politické komentáře se zvyšuje téměř úměrně s možnostmi porovnávat je s autentickými materiály, a to nejen v souvislostech s evropskou integrací, ale i za okolností, které jsou podstatně odlišné. Chtěli bychom se proto v budoucnu zamyslet nejen nad problémy vybraných regionů, mezinárodních organizací a institucí, nad vizemi, krizemi a realitami současné mezinárodní politiky, ale budeme se zabývat i novými formami komunikace v mezinárodních vztazích a problémy, které rychlost šíření informací staví do cesty tradičnímu chápání mezinárodních vztahů. Chceme tím přispět k zvýšení zájmu o otázky, kterými se v nejbližší budoucnosti bude muset zabývat nejen odborná veřejnost, ale i každý občan České republiky.

Ekonomická realita se dotkla také Mezinárodní politiky, která od počátku roku 2002 přestává tisknout jako svou přílohu *Směr EU*. Avšak nevzdáváme se přílohy *Dokumenty*, kterou budeme vydávat nejméně čtyřikrát do roka, a bude-li to nutné, zavedeme obdobnou rubriku do MP.

-zz-

Evropská unie od Nice k euru

Co bude dál?

KATEŘINA ŠAFAŘÍKOVÁ

Evropská unie má před sebou vpravdě historický rok. Hned jeho první den přinesl bezmála 300 milionům lidí z dvanácti členských zemí EU společnou měnu. Eurem to celé však pouze začalo. V letošním roce dojde k několika událostem, při nichž se budou psát dějiny Evropy. Jakkoliv to může znít frázovitě, je to tak. Vratme se ale k momentům nedávno minulým, které historičnost těch budoucích předurčily.

Deset v roce 2004

Dějiny se zrychlily na summitu Evropské unie v prosinci 2000. Nejenom tím, že evropští politici přerozdělili moc mezi členské státy po rozšíření EU až o dvanáct nových zemí. Administrativní rošáda z Nice přinesla politickou úlevu kandidátským zemím, její reálný dopad na chod věcí v EU po prvním rozšíření ovšem ani dnes není zcela zřejmý.¹⁾

O historický význam Nice se postaral zejména britský premiér Tony Blair, podpořen německým kancléřem Gerhardem Schröderem, když prosadil, aby se v roce 2004 Unie sešla k nové mezivládní konferenci a vymezila na ní kompetence mezi společné orgány na jedné straně a instituce jednotlivých členských států na straně druhé. Blairův požadavek byl počátkem cesty, která částečně vyvrcholila prohlášením z Laekenu v prosinci 2001. Deklarace ustavila Konvent, z jehož středu mají v příštím roce vzejít návrhy, které by měly určit podobu a vnitřní uspořádání Evropské unie do budoucna. To je výzva, před kterou EU nestála od podpisu Římských smluv.

Především z pohledu kandidátských států pak byl summit v Nice klíčový v tom, že oproti očekávání i těch největších optimistů naznačil termín prvního rozšíření na východ, k němuž uvolnil cestu. V závěrech vrcholné schůzky stálo, že předstupní rozhovory budou pokračovat podle scénáře představeného Evropskou komisí, „v naději, že se občané nových členských zemí budou moci zúčastnit příštích voleb do Evropského parlamentu“. Již v průběhu předcházejících měsíců pronesli evropští politici – Jacques Chirac, Gerhard Schröder či Tony Blair – projevy o svých představách budoucnosti evropské integrace a perspektivě prvního dalšího rozšíření. V závazných závěrech summitu se nicméně takto konkrétní perspektiva objevila vůbec poprvé.

Význam příslibu z Nice se projevil také v následujících měsících. Švédové, kteří v první polovině roku 2001 předsedali EU, se jednak pevně drželi harmonogramu vyjednávání s kandidáty posvěceného, na summitu ve Francii, zároveň však chtěli své vůbec první předsednictví korunovat něčím

nad rámec věty z Nice. Podařilo se jim to na červnové vrcholné schůzce patnáctky v Göteborgu. Švédský premiér Göran Persson jednak přiměl své partnery z EU potvrdit rok 2004 jako datum prvního rozšíření, k tomu ovšem přidal závazek Unie uzavřít na konci roku 2002 předstupní rozhovory s těmi státy, které budou připraveny.

Je to málo? Teoreticky ano, protože prosinec 2002 jako termín ukončení vyjednávacího maratonu s nejlepšími kandidáty navrhla už Evropská komise v harmonogramu schváleném v Nice. Podle lapidární rovnice, že začátek roku 2004 minus rok 2003 na ratifikace přístupových smluv rovná se nejpозději na konci roku 2002 uzavřít poslední kapitulu, ostatně bylo zřejmé, že jiný termín Unie ani nemůže slíbit. Ovšem stejně tak jako v případě Nice i nepatrný posun z Göteborgu má nesrovnatelně větší váhu než palec nahoru předsedy Evropské komise. V praxi tedy summit v Göteborgu přinesl malý krok, který ale těžko půjde vzít zpátky.

Listopadové hodnotící zprávy Evropské komise, přesněji řečeno souhrnný „strategický dokument“, který všech 13 zpráv doprovázel, pak odpověděly na otázku, jak nejpřavděpodobněji bude příští rozšíření vypadat. Evropská komise v tomto dokumentu poprvé černou na bílém napsala, že bude možné přijmout v roce 2004 až deset nových zemí. A opět: Pro toho, kdo bedlivěji sleduje pohyb na evropské politické scéně, taková informace nebyla žádným překvapením. S minimálním rozdílem mezi lucemburskou²⁾ a helsinskou³⁾ skupinou kandidátů z hlediska unijních nákladů na jejich přidružení, se zpožďováním Polska a zároveň vědomím, že právě to musí být v první vlně, a konečně se znalostí, že EU nebude schopna provést dvě malá rozšíření ve sledu, dejme tomu, tři let, bylo stále jasnější, že se blíží varianta „velkého třesku“. Od zveřejnění hodnotících zpráv se o této podobě rozšíření hovoří už zcela otevřeně a s přesvědčením.

Česká republika má tedy 99procentní jistotu, že bude desetinou rozšíření zřejmě k lednu 2004. Zbývajících procento sice může leccos změnit, těžko však nějakým zásadním způsobem. Politický kapitál investovaný do přijetí v drtivé většině postkomunis-

tických států je totiž už tak velký, že jeho znehodnocení by stálo kariéru mnoho evropských politiků. A ti, ostatně jako všichni politici, neradi předčasně odcházejí.

Zpátky k vlastní odpovědnosti

Pomineme-li zavedení eura do praxe na začátku roku 2002, o čemž se rozhodlo už v roce 1991 na summitu v Maastrichtu, historičnost letošního roku spočívá právě v předpokládaném verdiktu o rozšíření na východ a také v zahájení činnosti už jednou zmíněného Konventu⁴⁾, který by měl načrtnout budoucí podobu EU. Zastavme se právě u něj.

Přínos Konventu může být velký. Stejně tak se z něj ale může stát neprehledné bojiště nejrozumnějších osobních zájmů, jehož přibližně dvanáctiměsíční práce nebude k ničemu a nezaujme veřejnost. Závěry summitu v Nice a Laekenská deklarace sice předurčily témata příští mezivládní konference, k níž by měl Konvent dodat návrhy řešení, ten se jimi ovšem nemusí řídit. Členové Konventu mohou stejně dobře diskutovat o zapojení národních parlamentů do integračního procesu podle požadavku z Nice, jako sklouznout k hádkám o podružnostech. Účastníci Konventu nad sebou nebudou mít bič, protože jejich doporučení politikům EU nebudou závazná. Jedinou zpětnou vazbou bude míra zájmu a participace obyvatel členských států. Cynik by ovšem mohl namítnout – a nikoliv nesprávně, že zájem veřejnosti rozhodně dosud nebyl posvátnou krávou evropské integrace.

Načrtnout budoucí uspořádání Evropské unie je přitom nesmírně důležitý a potřebný krok. Komplikované a chaotické rozdělení moci v EU udělaly z Evropské unie běžnému občanovi nepochopitelný organismus, který, pokud si neví rady, obvykle mlží a brání se nazývat věci pravými jmény.

Návrhy Konventu by ale zároveň neměly znamenat předložení dalšího sofistikovaného projektu z dílny teoretiků evropské integrace. Po euru a před rozšířením až o deset zemí by to bylo to poslední, co může evropské státy potkat. To, co EU nyní potřebuje, je zřehlednit existující systém a vymezit pole působnosti jeho jednotlivých aktérů. Na prvním místě to – slovy Blaira – znamená oddělit kompetence společných orgánů EU, institucí členských zemí a případně regionů. Vyřešila by to buď jedna jediná smlouva namísto dosavadních šesti, anebo jakási ústava Evropské unie, čemuž se ovšem patnáctka z mnoha důvodů brání (a mlží termíny „zjednodušení“ či „konsolidace“ základních smluv, které nicméně ve-

dou k témuž). V každém případě by takový dokument měl nabídnout současným i budoucím členům Evropské unie „návod k použití“ klubu, se kterým mají tu čest.

Oddělení kompetencí v rámci EU úzce souvisí s revizí politik, které nyní spadají pod bruselskou střechu. Otázka totiž zní, které by do ní měly spadat i nadále, které v budoucnu přibýt a které by se naopak měly vrátit zpátky do agendy vlád jednotlivých členských států.

Nezpochybnitelným jádrem sjednocování kontinentu by měl zůstat vnitřní trh se svými čtyřmi svobodami.⁵⁾ Co však dál? Například izolované řešení imigrace, azylu a obecně vnitřní bezpečnosti postrádá na společném trhu smysl a komunitarizace této politiky je obzvlášť po útocích na Spojené státy 11. září krok správným směrem. Také společná zahraniční a bezpečnostní politika by se měly více svázat na celoevropské úrovni, pokud EU chce být efektivním mezinárodním hráčem a nadále nepůsobit schizofrenním dojmem.⁶⁾

Naopak zemědělská politika, centrální dotování zaostalých regionů, sociální, kulturní a další politiky, které ulehčují odpovědnosti jednotlivých členských států, zabraňují konkurenci na vnitřním trhu a v konečném důsledku také konkurenceschopnosti evropských produktů v globálním měřítku, by se měly ve značné míře vrátit zpět do kompetencí národních vlád. Obzvlášť společná zemědělská politika je absurdní výtvar sjednocené části kontinentu: téměř polovina rozpočtu EU ročně padne na dotace pro evropské farmáře za to, že nejsou schopni prodat své drahé přebytky. Tyto přebytky ovšem musí každoročně znovu vyrobit, aby měli nárok na ony bruselské dotace... Repatriaci zemědělské odpovědnosti podporují zejména hlavní přispěvatelé do

společného rozpočtu – Německo – a Velká Británie. Proti se, nepřekvapivě, staví hlavní adresáti dotací – Francie a Španělsko.

Pokud Konvent odpoví alespoň na tyto dva základní body, bude to stačit. Pokud se mu dále podaří stanovit, která politika by měla striktně vyžadovat souhlas všech členských zemí (a tedy naznačit, kde budou ležet limity konceptu vícerychlostní Evropy), a kde naopak uplatňovat volnější hlasování, bude to již velmi dobrý výsledek. Rozhodně by se ale Konvent neměl zabývat otázkou, zda má jednou EU federální, konfederální, nebo mezivládní. Jednak hrozí, že diskuse v Konventu v takovém případě ovládnou emoce, a nikoli racionální argumenty, a navíc, samy úvahy o přerozdělení kompetencí naznačí pravděpodobnější cestu vývoje sjednocování Evropy. Cíl této cesty je nicméně stále ještě příliš vzdálený, než aby zmařil pokus přizpůsobit EU aktuální realitě na kontinentu.

Přilivá životní úroveň

V Konventu zasednou také tři Češi. Ti v něm budou hájit nejen vlastní názory na evropskou integraci podle svého přesvědčení či stranické příslušnosti, ale především zájmy obyvatel České republiky. Je proto nejvyšší čas, aby čeští politici odložili povrchní mimikry, ať již ve formě proevropských frází o „růstu životní úrovně“, anebo o „přilivém sjednocování kontinentu“ z druhé strany barikády, a přistoupili k vážné a konkrétní debatě o roli, jakou chce země jednou v Unii hrát a o jakou EU se bude v jejím středu snažit. Pokud jedni tvrdí, že jsou nakloněni stále hlubší integraci EU, měli by české veřejnosti vysvětlit, proč a co jí to přinese a vezme. Totéž platí v případě, že prosazují volnější EU a zachování co největší moci v rukou místních úřadů. Otevřená diskuse maximálně oprostěná od stranických floskulí bude důležitá o to víc, že se blíží volby a příští vítězná formace zřejmě podepíše s EU

přístupovou smlouvu. Češi se tak mohou a zřejmě i budou v červnu rozhodovat podle evropských projekcí té které strany.

Volit však nepůjdou jen Češi. Pro ilustraci: prezidentské a krátce na to i parlamentní volby ve Francii; parlamentní volby v Maďarsku, Nizozemsku, Německu, na Slovensku, v Irsku (které předurčí výsledek nového referenda o smlouvě z Nice) a tak dále. Všechny tyto události se na zmíněných historických krocích Evropské unie odrazí, některé možná i zásadním způsobem. Evropu zkrátka opravdu čeká perný rok.

safariková@respekt.cz

¹⁾ Reforma institucí z Nice je děravý projekt. Nejde jen o to, že namísto snížení členů Evropské komise jejich počet poroste až k číslu 27 a poté se bude muset EU opět sejít a opět dohadovat, co s Komisí. Podstatnější je, že institucionální, a tedy mocenské schéma z Nice operovalo s tím, že se současná patnáctka rozšíří rovnou na sedmadvacítku. Přerozdělení hlasů v Radě ministrů při hlasování kvalifikovanou většinou nenabízí jasnou odpověď, kolik ten který stát bude „vážit“, jestliže do EU nevstoupí najednou všech 12 kandidátů, což je takřka jisté. A navíc, toto přerozdělení bude platit až od ledna 2005. První rozšíření Unie na východ se přitom spojuje s novými volbami do Evropského parlamentu, které proběhnou o rok dříve. Na první nováčky by se tudíž měl uplatňovat současný poměr hlasů v Radě, který ovšem zvýhodňuje malé státy. A takové budou při rozšíření o deset zemí všechny, s jedinou výjimkou Polska. Jak tedy bude skutečně vypadat hlasování v Radě těch několik měsíců před 1. lednem 2005, není jasné.

Podobný otazník visí nad počtem členů Evropského parlamentu, který byl při 27 členských státech stanoven na 732 (přestože v Amsterodamské smlouvě stojí, že počet evropských poslanců nepřekročí 700). Kolik ten který stát vyjde do jediného přímo voleného evropského orgánu zástupců, jestliže do EU vstoupí méně než všech 12 zemí najednou? Konkrétní čísla zatím neexistují. Nemluvě o tom, že Českou republiku ještě čeká vyjednávání o zvýšení počtu českých zákonodárců v Evropském parlamentu, protože smlouva z Nice jí přidělila méně poslanců než například stejně velké Belgii.

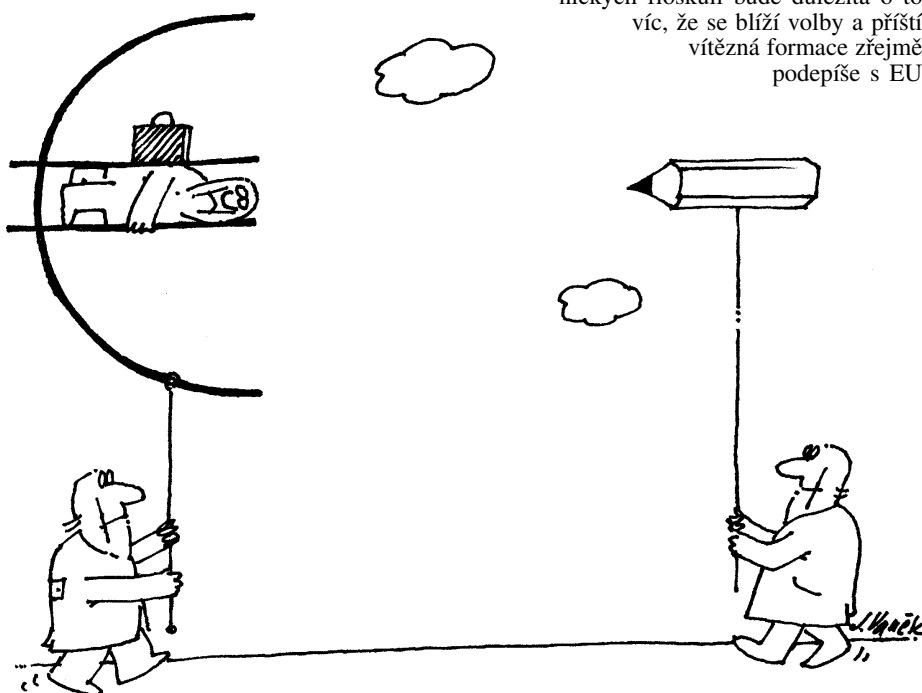
²⁾ Kypr, Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovinsko, Estonsko.

³⁾ Malta, Slovensko, Litva, Lotyšsko, Bulharsko, Rumunsko. Turecko získalo pouze statut oficiálního kandidáta členství.

⁴⁾ V Konventu bude pracovat 56 poslanců z národních parlamentů členských a kandidátských zemí, 28 zástupců vlád členských států, 16 členů Evropského parlamentu a dva reprezentanti Evropské komise. Předsedovi Konventu – byl jím jmenován bývalý francouzský prezident Valéry Giscard d'Estaing – a dvěma místopředsedům bude pomáhat devítičlenné předsednictvo, ve kterém budou zastoupeny všechny uvedené kategorie účastníků. Roli pozorovatelů budou mít zástupci Hospodářského a sociálního výboru, Výboru regionů, odborových svazů, zaměstnavatelských svazů a ombudsman EU. Kromě toho bude Konvent v kontaktu se zájmovými skupinami a blíže nedefinovanými reprezentanty evropské občanské společnosti.

⁵⁾ Svoboda pohybu zboží, služeb, kapitálu a osob.

⁶⁾ Viz například diametrálně rozdílné vztahy jednotlivých členských zemí k takzvaným gangsterským státům.

Amerika a rozšíření Evropské unie

KAI-OLAF LANG

Je větší skutečně lepší?

Pokud v USA a v evropsko-americké diskuzi zazní slovo „rozšíření“, jedná se o další přijetí nových členů do Severoatlantické aliance (NATO) – téměř vždy. Druhý velký proces rozšiřování, jenž hýbe starým kontinentem, totiž rozšíření Evropské unie (EU), se totiž ve Spojených státech neteší příliš velkým zájmu, a pokud ano, tak jenom okrajově. Při bližším nahlédnutí však i tam lze nalézt postoje a názory, jež sice nelze považovat za velkou americkou debatu o rozšíření EU a jeho důsledcích, které však ukazují, jaké zásadní názory, resp. názorové rozdíly v této otázce za Atlantikem existují. Pokusme se přiblížit, co soudí Amerika o rozšíření EU.

Amerika a rozšíření EU: kontexty, cíle a očekávání

Nejprve je třeba konstatovat, že americký úhel pohledu se pochopitelně od evropského zásadně liší. Zatímco jak nynější členské státy EU, tak i kandidátské země jsou přímo zapojeny v rozšiřovacím procesu, sleduje jej pozorovatel za Atlantikem ze substantiálního zeměpisného, ale rovněž institucionálního odstupu. Rozšíření EU tak pro Ameriku není jedním z ústředních projektů budoucnosti, tak jako je tomu u Evropanů, nýbrž pouze jedním aspektem budoucího fungování jednoho z mnoha strategicky významných regionů na světě. To se projevuje v celistvějším a na regionální kontexty zaměřeném způsobu vnímání celé rozšiřovací tematiky: Jak se rozšíření EU dotkne „národních zájmů“ Spojených států, tak zní i v této souvislosti ústřední otázka jakéhokoliv amerického uvažování. Jaké scénáře a varianty rozšíření jsou v zájmu USA? Jaké jsou možné následky rozšíření pro transatlantické vztahy a pro kontakty mezi Amerikou a ostatními ústředními partnery?

Pro americký pohled je proto charakteristické:

1. Výrazné myšlení v kategoriích komplementárnosti mezi rozšířením NATO a rozšířením EU. Silněji než v Evropě se v USA připomínají scénáře, v nichž jsou tak či onak oba tyto procesy provázány často bez přiměřeného zohlednění jejich komplexnosti a specifík.

2. Příklon k co nejširšímu záběru rozšíření, jež přesáhne 12 zemí, s nimiž se v současné době vyjednává o členství. Podle devizy „bigger is better“⁽¹⁾ má být především

Turecku otevřena konkrétní možnost vstupu a dalším zemím alespoň nabídnuty intenzivnější formy spolupráce.

3. Příležitostně se objevuje myšlenka, že by se členství v EU a NATO, resp. kritéria pro přijetí do těchto dvou organizací, měla víceméně překrývat.⁽²⁾

4. Rozšíření EU je v Americe vnímáno jako indikátor toho, nakolik je Evropa připravena podílet se na transatlantickém „burden-sharing“.

To, jak se v Americe smýšlí o rozšíření EU, vychází v neposlední řadě z toho, jaká Evropa a jaká EU nejlépe vyhovuje americkým představám. „Spojené státy chtějí Evropu, která je sjednocená a silná, kde jsou demokratické praktiky hluboce zakořeněny a kde jednoduše nedochází k válkám,“ to jsou slova bývalé americké ministryně zahraničí Madeleine Albrightové. V materiále o amerických národních zájmech vypracovaném mnoha předními americkými „think tanks“ se uvádí: „Spojené státy nemají zájem na Evropě, jež je slabá či rozdělená a která nedisponuje autonomní vojenskou akceschopností“.⁽³⁾ Evropa a Evropská unie by tedy z americké perspektivy neměly postrádat obzvláště následující vlastnosti:

- EU má být, resp. zůstat akceschopná. Žádána je koherentní a efektivní Evropa.

- EU má zůstat otevřená, nežádoucí by byla do sebe zahleděná a protekcionistická Evropa, nebo dokonce „Pevnost Evropa“.

- EU má být stabilní, resp. přispívat ke stabilizaci celého kontinentu a jeho periferie.

- V celé Evropě je třeba uvést v platnost tržní hospodářství a demokracii.

- Má být překonáno rozdělení Evropy, má vzniknout pokud možno homogenní, „celistvá a svobodná Evropa“.

Oficiální americký postoj, jenž vyplývá z těchto cílových představ, lze v nejobecnější rovině shrnout takto: „Podporujeme rozšíření Evropské unie“.⁽⁴⁾ Všeobecně se ve Washingtonu vychází z toho, že rozšíření EU vznikne Evropa, jež se tomuto modelu blíží. Někdejší washingtonský velvyslanec u bruselské Komise prohlásil před časem jednoznačně: „Geostrategické a komerční zájmy Ameriky budou rozšířením EU výrazně posíleny.“⁽⁵⁾ Stejně tak je nadsade, že přijetí velkého počtu nových – zčásti hospodářsky slabých či politicky křehkých – členů neodpovídá neomezeně americkým představám o Evropě. Spojené státy tak sice vidí výhody rozšíření EU, jsou

si však rovněž velmi dobře vědomy i rizik s ním spojených.

Naděje a výhody...

Za klady rozšíření EU z americké perspektivy jsou v první řadě považovány již zmíněné společenské, hospodářské a politické stabilizační efekty, jež vyplývají z rozšíření evropské „zóny míru a blahobytu“. Velkou roli zde v neposlední řadě sehrává celá řada hospodářsko-politických a hospodářských motivů – od prohloubeného zapojení nových členů do mezinárodní hospodářské výměny až po naději na dodatečný potenciál pro americké firmy.⁽⁶⁾

V podobě bývalých komunistických transformujících se států ze střední a východní a jižní Evropy sázejí USA očividně na posílení „atlantického klubu“ v EU. „Silné bilaterální vazby se všemi kandidátskými zeměmi,“ jež Washington podle vlastního vyjádření má, mají být i nadále udržovány také po jejich vstupu do EU.⁽⁷⁾ Již nyní se však někteří odborníci táží, zda tyto propočty vyjdou. „Special relationship“ mezi Spojenými státy a Polskem se sice zdá být potvrzen, avšak pro Washington nevídaná rozhodnutí České republiky a Maďarska ve věci vojenských nákupů (viz bojové letouny) mohou být předzvěstí toho, čeho se někteří američtí pozorovatelé vskrytu obávají: rostoucí europeizace zemí, jež byly všeobecně hodnoceny jako proamerické nebo atlantické. Nadále však převládá názor, že někdejší komunistické země budou v EU z amerického pohledu hrát spíše pozitivní roli. Předpokládá se, že budoucí členové EU ze střední a východní Evropy budou alespoň v otázce evropské bezpečnosti a obranné politiky (EBOP) fungovat jako protiváha „emancipační“ tendence v Evropě.

Poslední úvahy platí samozřejmě i pro Turecko. Přijetí tohoto strategického partnera USA do EU by z washingtonské perspektivy znamenalo nejen silnější zakotvení této země ve strukturách „západního světa“, ale také by významně zredukovalo konfliktní potenciál mezi dvěma státy NATO po přijetí Kypru do EU a řešení, resp. zmírnění turecko-řeckého sporu o tento ostrov. Zájem Spojených států na členství Turecka v EU již každopádně vedl k tomu, že Spojené státy, jak otevřeně prohlašují bruselscí diplomaté ve Washingtonu, čas od času vyvíjely „tlak“ na EU, aby se členství Turecka mohlo stát skutečností.

Rozšíření EU má konečně pro Spojené státy nemalý význam z hlediska aktuálního boje proti terorismu. Kandidátské země jsou ve Washingtonu vnímány jakožto region, jímž procházejí významné trasy ilegálního obchodu se zbraněmi a s „bílým masem“ a pašování drog, kde praní špinavých peněz a organizovaný zločin narážejí jen na slabý odpor. Členství zemí střední, východní a jižní Evropy v EU by tak umožnilo jejich napojení na mechanismy společné vnitřní a právní politiky a efektivnější spolupráci na poli vnitřní bezpečnosti.

S pozitivním ohlasem se ve Washingtonu setkala Konference o potírání terorismu, jež se z polské iniciativy a za podpory všech kandidátských zemí z regionu konala 6. listopadu 2001 ve Varšavě a již se zúčastnili zástupci 19 států ze střední, jihovýchodní a východní Evropy a již se prostřednictvím telemostu zúčastnil rovněž americký prezident George W. Bush. Ve společném závěrečném prohlášení účastníci mj. poukázali na členství v EU jakožto významný příspěvek k efektivnějšímu boji s terorismem.

Obavy a záporů

I přes poměrně pozitivní postoj si všímá Amerika rovněž rizik a záporů, jež může rozšíření EU přinést. Ozývají se starostlivé hlasy, hovořící o tom, že americké firmy budou v přijímacím procesu na základě vyšších celních sazeb znevýhodněné oproti evropským konkurentům, resp. že vzniknou další obchodní překážky. Obavy vzbuzuje rovněž osud bilaterálních dohod o investicích uzavřených mezi USA a kandidátskými zeměmi.⁸⁾

Starosti vzbuzuje rovněž absorpce pozornosti a zdrojů, které přijímání nových členů jistě způsobí. Nebude se Evropa v době rozšiřování zabývat pouze sama sebou, a tudíž nebude věnovat příliš málo pozornosti oblastem na svém okraji a za ním? S tím se pojí již zmíněná obava z uzavírání se EU, jež se stane jakýmsi druhem „closed shop“ a na jejímž východním okraji vznikne jakási „Madinotova linie“. Zatímco se v Americe podporují „formy asociace“ s Ruskem, Ukrajinou a dokonce zmíněná možnost členství Ruska v Unii,¹⁰⁾ zatímco se očekává rozšíření EU do oblasti Egejského moře a někdy snad i možnost vstupní perspektivy pro země západního Balkánu, zaznívají i zdrženlivé hlasy, které poukazují na následky velkého kola rozšiřování a na rozšiřování bez jasně definovaných hranic: „Spojené státy, které tlačí na rychlé a do budoucna otevřené (open-ended) rozšiřování EU nebo které se stavějí proti vytvoření silné Evropské obranné identity, se nebudou moci vyslovovat pro kohezní Unii, jež by byla schopná uplatnit své právo a prezentovat jednotný postoj na mezinárodním poli.“¹¹⁾ Evidentně se tedy i v USA někteří pozorovatelé

pozastavují nad tím, že může dojít k rozporu mezi efektivitou a akceschopností na jedné straně a mezi rostoucí velikostí na straně druhé. Každopádně se i ve Washingtonu hovoří o otázce (nastolené německým ministrem zahraničí Joschkou Fischerem) „institucionálního infarktu“ EU způsobeného jejím rozšířením. A rovněž mezi americkými diplomaty je již možno zaslechnout, že loď, jež přijme na palubu příliš mnoho záchraných, se může také potopit.

Is Bigger Really Better?

Právě vzhledem k posledně zmíněným názorům lze tvrdit, že v americkém postoji „konstruktivního skepticismu a tichého očekávání“¹²⁾ se objevují určité inkonzistence. Evidentně by Washington nejraději viděl vše najednou: co největší, co nejefektivnější, co nejhomogennější a samozřejmě co možná nejvíce atlantickou EU. Avšak zatímco si USA přejí kompaktní a koherentní Unii (konečně také s Kissingerem zmíněnými telefonními čísly), udržují se zvláštní styky s jednotlivými členskými státy (ať už je to Velká Británie,

Německo, nebo budoucí člen Polsko). Zatímco někteří interpretují myšlenku Evropy „whole and free“ ve vztahu k EU geograficky velmi široce, přiklání se jiní k úzce provázané, těsnější Unii („more tightly knit Europe“). Zatímco jedni vidí za rozšířením na východ institucionální blokádu, těší se jiní na to, že přijetí nových členů zapůsobí jako katalyzátor pro nutné reformy.

Spojené státy nemají samozřejmě žádný přímý vliv na průběh rozšíření Evropské unie – Washington nemá u bruselského evropského stolu žádné místo. Přesto se jistě pokusí uplatnit své zájmy alespoň nepřímo. Z jedné strany budou USA v bilaterálním dialogu s některými (preferovanými) členskými zeměmi vyjednávat své cíle a očekávání. Z druhé strany bude otázka rozšíření EU hrát roli rovněž v debatě o rozšíření NATO, což vyplývá z amerického „komplementárního myšlení“. Nedávno bylo možno slyšet od jednoho amerického experta, že v případě, že bude EU s rozšiřováním otálet, je třeba počítat s tím, že ten či onen senátor rozhodne ve věci NATO negativně. Důvod: Proč se má Amerika zasazovat za stabilizaci Evropy prostřednictvím rozšíření NATO, když EU neprovádí svůj rozšiřovací proces dostatečně důsledně. Ať už se jeho slova naplní, nebo ne, jedno je jasné: Přišel čas, aby se Američané a Evropané začali spolu bavit také o rozšíření EU.

¹⁾ Simon Serfaty, United States and EU Enlargement: Bigger is Better, CSIS Euro-Watch, Issue Brief Number 1, www.csis.org/europe/euro-watch/0101.htm

²⁾ Tamtéž.; Zbigniew Brzezinski, NATO and EU Need to Grow Together, The International Herald Tribune, 17. 5. 2001.

³⁾ America's National Interests. A Report from The Commission on America's National Interests, www.nixoncenter.org/publications/monographs/nationalinterests.pdf

⁴⁾ V tomto smyslu se nejednou vyslovili přední američtí politici. Tato věta se objevuje také v Národní bezpečnostní strategii Spojených států. A National Security Strategy for a New Century, useinfo.state.gov/regional/ar/natsec2k.htm#17

⁵⁾ European Union Enlargement: In the U.S. Interest, U.S. Ambassador Richard L. Morningstar, Remarks to the Belgian-American Alumni Association Conference on European Enlargement, 10. 5. 2000.

⁶⁾ Enlargement and Transatlantic Economic Relations, Remarks by Assistant Secretary of State for Economic and Business Affairs E. Anthony Wayne, SAIS, Washington, 22. 10. 2001. www.useu.be

⁷⁾ Morningstar, tamtéž.

⁸⁾ Viz Wayne, Morningstar, tamtéž.

⁹⁾ Serfaty, tamtéž.

¹⁰⁾ Tak se např. vyjádřil prezident Clinton při přebírání prestižní Karlovy ceny v Cáchách v roce 2000.

¹¹⁾ John Van Oudenaren, E Pluribus Confusio, Living with the EU's Structural Incoherence, in: The National Interest, Fall 2001, S. 23–36, S. 33.

¹²⁾ Serfaty, tamtéž.

Postoje české veřejnosti k Evropské unii v roce 2001

JIRÍ ČESAL

Chceme-li si vytvořit realistický obraz o postojích české veřejnosti k Evropské unii a k přípravám České republiky na vstup do tohoto mezinárodního společenství, měli bychom si uvědomit několik skutečností. Především veškerý výzkum veřejného mínění je závislý na trhu s informacemi. To znamená, že je ovlivňován poptávkou po těchto informacích.

Zmíněná šetření jsou finančně poměrně velmi nákladná, proto se většinou uskutečňují buď jako zakázka pro konkrétního objednavatele¹⁾, nebo na základě předpokladu, že o výsledky bude širší zájem, a to hlavně médií, která plní roli prostředníka a de facto určují, které informace a v jaké formě se k veřejnosti dostanou. S tím souvisí také volba zkoumaných témat v dané oblasti. Není technicky možné ptát se na všechno. Vždy se jedná o určitou selekci témat a jisté zjednodušení problému. Tato skutečnost je poměrně významná, protože připouští subjektivní přístup k výzkumu. Zmíněná selekce do jisté míry také znesnadňuje identifikaci příčin změn postojů veřejnosti, a to i přesto, že v převážné většině zvolená výzkumná témata skutečně odpovídají závažnosti konkrétních událostí.

Druhým významným determinantem je období a frekvence dotazování. Z tohoto hlediska mají největší hodnotu opakovaná šetření, protože umožňují zjišťovat změnu stavu a kvalitu této změny. I zde je však nutné mít v patrnosti, kdy k šetřením docházelo. Lze z logického úsudku odvodit, že dojde-li k opakovanému šetření v období zjitřených emocí, budou změny výraznější, než kdyby k němu došlo v době jejich uklidnění.

Vedle opakovaných výzkumů mají svůj význam také jednorázová šetření konkrétních událostí. Třebaže u nich většinou nelze zjišťovat změnu stavu, představují důležitou výpověď o postojích veřejnosti a umožňují identifikaci citlivých témat. Tato jednorázová šetření však nejvíce podléhají subjektivitě výběru. Tak byla například v loňském roce oblast životního prostředí v souvislosti se vstupem do EU v podstatě redukována jen na problém spouštění jaderné elektrárny v Temelíně apod.

Dalšími významnými determinanty jsou způsob formulování otázek a techniky výběru vzorku obyvatelstva a jeho velikosti. Znění otázky může ovlivňovat – a také, jak ostatně dokládají rozdíly ve zjištěních jednotlivých výzkumných agentur, skutečně ovlivňuje výsledek šetření. Tato skutečnost

má největší váhu u jednorázově kladených dotazů, kde není možné na základě porovnání časových řad identifikovat vliv rozdílných sociologických přístupů. Způsob formulace otázky však nedokáže zvrátit zásadní trendy. Má ale svůj význam, jsou-li postoje veřejnosti poměrně vyrovnané.

Pokud jde o techniky dotazování, všechny agentury výzkumu veřejného mínění zveřejňují základní údaje o svých šetřeních současně s vydáváním svých tiskových nebo výzkumných zpráv.

Následující text je zpracován na základě výsledků šetření společností TNS Factum, STEM, CVVM a Gallup. Všechny společnosti ve svých výzkumech používají podobných statistických

Liší se však, pokud jde o věkové vymezení výběrových vzorků. Zatímco CVVM užívá vzorek občanů starších 15 let, společnosti STEM a TNS Factum zohledňují občany starší 18 let. TNS Factum však od září 2001 posunul věkovou hranici dotazování také k 15 letům.

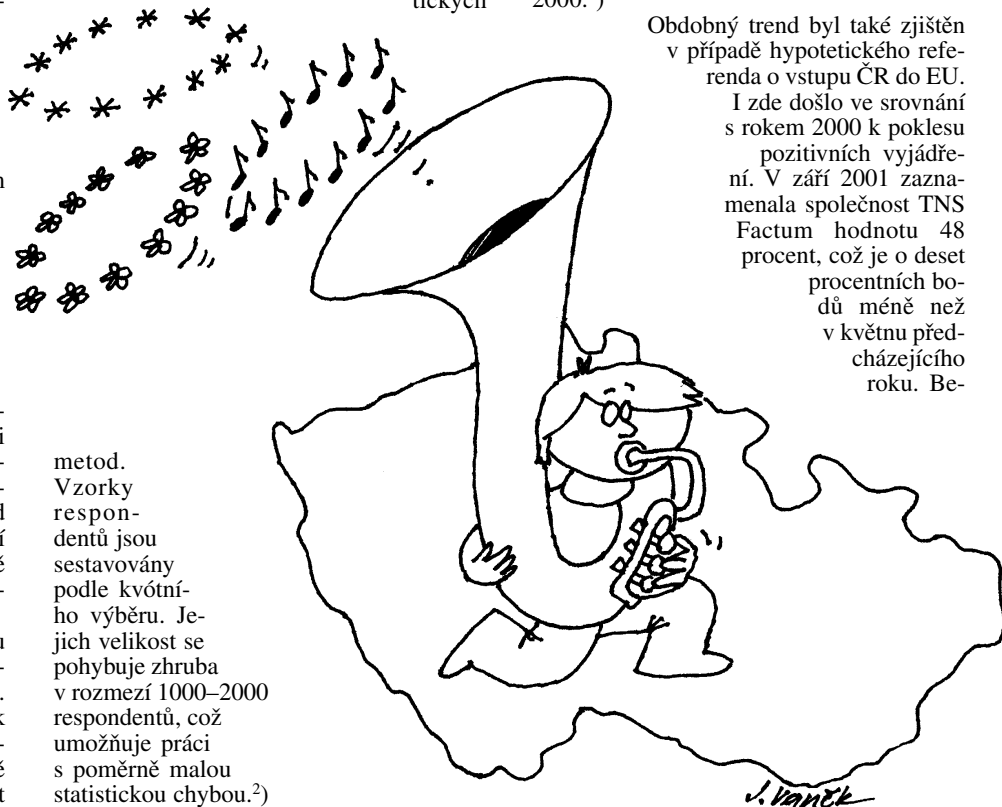
Názory české veřejnosti na Evropskou unii jsou agenturami výzkumu veřejného mínění intenzivněji zjišťovány od roku 1996. Vcelku lze konstatovat, že pozitivní postoje k Evropské unii dlouhodobě výrazně převažují nad negativními a že tento základní trend nebyl dotčen ani v loňském roce.

Od roku 1997 panuje většinová shoda v názoru, že by Česká republika měla usilovat o vstup do EU.³⁾ Zastoupení tohoto mínění je velmi stabilní a pohybuje se v rozmezí 54 procenta–59 procent. Přes stabilitu tohoto základního postoje však zaujme skutečnost, že bylo maximum a minimum zjištěných hodnot zaznamenáno v poměrně krátkém časovém úseku, a to od října 2000 (maximum) do července 2001 (minimum). Z tohoto zjištění logicky vyplývá, že ve zmíněném období došlo k některým událostem, které poněkud otřásl důvěrou české veřejnosti v EU. Zatímco ještě v říjnu 2000 Evropské unii důvěřovalo 62 procenta občanů, v únoru 2001 jich bylo již jen 56 procent a v září téhož roku 50 procent.⁴⁾

Tento pokles důvěry můžeme do jisté míry chápat jako varovný signál, zvláště, když byl provázen posilováním mínění o špatných vztazích mezi českou republikou a Evropskou unií. V dubnu 2001 tento názor zastávaly dvě pětiny občanů, což bylo o 14 procentních bodů více než v září roku 2000.⁵⁾

Obdobný trend byl také zjištěn v případě hypotetického referenda o vstupu ČR do EU.

I zde došlo ve srovnání s rokem 2000 k poklesu pozitivních vyjádření. V září 2001 zaznamenala společnost TNS Factum hodnotu 48 procent, což je o deset procentních bodů méně než v květnu předcházejícího roku. Be-

metod. Vzorky respondentů jsou sestavovány podle kvótního výběru. Jejich velikost se pohybuje zhruba v rozmezí 1000–2000 respondentů, což umožňuje práci s poměrně malou statistickou chybou.²⁾

reme-li v úvahu zjištění společnosti TNS Factum, je tento stav o sedm procentních bodů pod dlouhodobým průměrem.

V této souvislosti je užitečné porovnat výsledky šetření všech tří nejvýznamnějších společností, které se věnují výzkumu veřejného mínění. Jak naznačují grafy 2 a 3, mohou být v jednotlivých případech difference mezi agenturami poměrně výrazné. Výsledky šetření společnosti TNS Factum jsou dlouhodobě nejvíce polarizované. Mají však stejný trend jako zjištění společnosti STEM. Naopak hodnoty CVVM jsou zpravidla nižší než u obou výše jmenovaných agentur. Tato skutečnost může být vysvětlena širší škálou odpovědí nabízených respondentům ze strany CVVM⁶⁾, která má za následek malou citlivost výsledného zjištění na aktuální společenské dění.

Významnější je však skutečnost, že zjištění CVVM mají z dlouhodobého hlediska jiný trend, než je zaznamenán u společností TNS Factum a STEM. Na základě šetření CVVM by bylo možné vyvozovat, že v postojích veřejnosti z dlouhodobého hlediska nedochází k žádným významným změnám. Vezmeme-li však v úvahu zjištění všech tří jmenovaných agentur, lze dojít k závěru, že dlouhodobý trend má spíše negativní charakter, to znamená, že počet stoupenců vstupu do EU buď stagnuje, nebo dokonce klesá, a naopak spíše přibývá těch, kteří by se vyslovili proti vstupu do EU.

Ve srovnání se stavem v ostatních kandidátských zemích byla v loňském roce podpora členství v EU, spíše podprůměrná a podobala se úrovni zjištěné v Polsku a v Litvě.⁷⁾ Zároveň došlo také obdobně jako v Polsku a Estonsku k jejímu relativně nejvýraznějšímu meziročnímu poklesu. Postoje české veřejnosti se tak hodně blížíly průměrným postojům členů EU, které jsou obecně kritičtější než průměrné postoje kandidátských zemí. Konkrétně, v případě vnímání obrazu Evropské unie byl rozdíl mezi průměrem členských a kandidátských zemí 10 procentních bodů, v případě podpory členství v Evropské unii 11 procentních bodů, pokud jde o důvěru v EU, byl tento rozdíl dokonce 18 procentních bodů.⁸⁾ Mezi kandidátskými státy nejpříznivěji vnímaly Evropskou unii země, které jsou relativně nejméně hospodářsky rozvinuté a které také mají z hlediska splnění všech přístupových podmínek ke vstupu do EU nejdále (Rumunsko a Bulharsko).

V této souvislosti je vhodné zmínit, že ani mezi veřejností členských zemí EU nevládl jednoznačný souhlas s rozšířením, a to zvláště pokud by se mělo jednat o přijetí všech kandidátských zemí najednou. Velká zdrženlivost byla rovněž patrná u našich sousedů v Německu a Rakousku. V Německu bylo vloni pro rozšíření EU 35 procent, proti 42 procent a v Rakousku se pro další rozšiřování přiklonila třetina, proti byla ale celá polovina občanů.⁹⁾ Celkově se však veřejnost členských zemí váhavě přiklání k spíše k přijetí nových členů.

Právě česko-německé vztahy jsou v jistém smyslu pro Českou republiku klíčové, a to jak proto, že jsou nejvíce zatíženy minulostí, tak i z důvodu, že Německo patří k našim nejdůležitějším politickým a hospodářským partnerům. Koneckonců hospodářský aspekt se projevoval také v postojích české veřejnosti.

Obecně vládne v názorech českých občanů na Německo jistá rozpolcenost, která by se dala zjednodušeně charakterizovat sloučením pocitů obav a nadějí. Zatímco na jedné straně dvě třetiny české veřejnosti zastávají názor, že Německo představuje největší hrozbu hospodářského podmanění, na straně druhé stejná část občanů považuje Německo za zemi, z jejíž spolupráce má ČR největší ekonomický přínos. Třetina veřejnosti si dále myslí, že Německo je nejbližším českým partnerem, ale současně také, že představuje největší hrozbu politického ovládnutí. Vezmeme-li v úvahu členské země EU, mají čeští občané právě v souvislosti s Německem nejčastěji pocit ohrožení.¹⁰⁾ Je však nutné podotknout, že vztah české veřejnosti k Němcům se postupně zlepšuje. V loňském roce jej občané na školní stupnici ohodnotili průměrnou známkou 2,46, což je o půl stupně lepší stav než stav z roku 1997. Nejlépe hodnoceny byly z tohoto

hlediska Francie (1,83), Holandsko (1,91) a Velká Británie (2,08).¹¹⁾

Zajímavé je, že na prvních třech místech zemí, které jsou považovány za největší přátele v mezinárodní politice, nefiguruje žádný členský stát Unie. Jsou jimi Slovensko, Polsko a USA, a až za nimi teprve Německo, Francie, Velká Británie a Rakousko.¹²⁾

Postoje veřejnosti členských zemí k přijímání nových členů nejsou, jak bylo naznačeno, úplně ideální. Na druhou stranu musíme připustit, že rozšíření EU přináší také pro členské země EU určitá rizika. Jak vyplývá z mezinárodního šetření společnosti TNS Factum, je v kandidátských zemích poměrně výrazný potenciál pracovních sil, které nevylučují, že by po vstupu do EU hledaly uplatnění ve stávajících členských zemích. Přitom je potenciálně nejvíce ohrožena právě společnost německá, a dále britská a rakouská. Tyto tři země by se s největší pravděpodobností staly hlavním cílem hospodářských migrantů. Podle zmíněného výzkumu uvedlo Německo jako nejatraktivnější zemi pro práci pětina Turků, sedmina Poláků, Bulharů, Estonců, Slovinců, Litevců, Slováků; osmina Rumunů a Maďarů; desetina Lotyšů a necelá desetina Čechů. (Viz tabulka)

Jistě nelze předpokládat, že by všichni,

Zájem pracovat po vstupu své země v některé z členských zemí EU (mezinárodní srovnání)

PREFERENCE ZEMÍ (% z celé společnosti)			
	první místo	druhé místo	třetí místo
Turecko	Německo (22,7 %)	Velká Británie (5,0 %)	Rakousko (5,0 %)
Polsko	Německo (14,8 %)	Velká Británie (4,1 %)	Nizozemsko (2,8 %)
Bulharsko	Německo (13,9 %)	Velká Británie (4,8 %)	Španělsko (4,1 %)
Estonsko	Německo (13,9 %)	Velká Británie (4,8 %)	Finsko (3,3 %)
Slovinsko	Německo (13,7 %)	Rakousko (7,2 %)	Velká Británie (7,0 %)
Litva	Německo (12,8 %)	Velká Británie (8,3 %)	Švédsko (3,8 %)
Slovensko	Německo (12,3 %)	Rakousko (9,1 %)	Velká Británie (4,3 %)
Rumunsko	Německo (12,1 %)	Itálie (7,0 %)	Španělsko (4,4 %)
Maďarsko	Německo (11,9 %)	Rakousko (3,7 %)	Velká Británie (2,6 %)
Lotyšsko	Německo (9,9 %)	Velká Británie (6,7 %)	Švédsko (4,2 %)
Česká republika	Německo (8,5 %)	Rakousko (3,3 %)	Velká Británie (3,3 %)

Pramen: TNS Factum – mezinárodní výzkum 11 kandidátských zemí (září 2001)

EU: KRIZE, VIZE A REALITY

kterí projevíli zájem pracovat v některé ze zemí EU, práci v „zaslíbených zemích“ skutečně hledali, přesto je nutné přiznat, že tato možnost reálně existuje.

Přes dílčí negativní trendy v české společnosti i nadále převažuje celkově příznivé vnímání Evropské unie a podpora vstupu do tohoto mezinárodního společenství.

Také pozornost, kterou občané věnují problematice spojené s Evropskou unií, byla v loňském roce relativně vysoká. Alespoň příležitostný zájem deklarovali čtyři lidé z pěti. Tento výsledek však nic nevypovídá o úrovni znalostí dané problematiky. Daleko spíše se jedná o všeobecný zájem a informace o EU jsou pouze jedním z mnoha, které veřejnost zaznamenává, aniž by jim věnovala větší pozornost. Hlubší zájem lze předpokládat maximálně u čtvrtiny občanů. Pozitivní však je, že podíl těch, kteří deklarují intenzivnější zájem o zmíněnou problematiku, rok od roku stoupá. Zde lze předpokládat také pozitivní vliv aktivit konaných v rámci komunikačních strategií české vlády a Evropské komise.

Při volném srovnání úrovně zájmu o „evropské záležitosti“ v České republice se zájmem v členských zemích EU je patrné, že pozornost těmto otázkám je v ČR věnována přibližně na stejné, nebo dokonce na mírně lepší úrovni, než je průměr členů EU. Nejvíce se blíží úrovni zájmu ve Švédsku a Finsku.¹³⁾

Shrňme-li poznatky o vztahu české veřejnosti k EU, můžeme dojít k závěru, že přes negativní trendy, které ovšem nelze v žádném případě podceňovat, není úroveň jejich postojů tak špatná.

Dění roku 2001 přispělo k odbourávání „falešného“ obrazu EU. Způsob řešení epidemie BSE a slintavky a kulhavky, vyjednávání o přístupových kapitolách volného pohybu osob a kapitálu, dopravy a životního prostředí, jakož i opatření proti nelegální migraci, diskuse spojené se spouštěním jaderné elektrárny v Temelíně a konečnou reakci na teroristický útok v USA dokázaly veřejnosti načrtnout základní modely přístupů a reakcí, se kterými český občan může počítat i jako člen Evropské unie. Evropská unie je, podle našeho názoru, nyní více vnímána jako organizace, kde se vedle nesporných společných cílů a hodnot (vloni nejvýrazněji prezentovaných přípravami na zavedení společné měny a také solidaritou s USA po teroristických útocích) střetávají také protichůdné zájmy, kde se musí, mnohdy velmi těžce, hledat kompromisy a kde také velkou roli hrají kontakty a dovednost vyjednávačů. Tato „ztráta iluzí“ je pro českou veřejnost z dlouhodobého hlediska spíše pozitivním jevem. Také z tohoto pohledu se může zdát velikost ztráty podpory vstupu ČR do EU jako relativně nízká.

Rozbor vlivu jednotlivých událostí na postoje veřejnosti však již přesahuje rámec vymezený tomuto článku, a tak mu bude věnována pozornost na jiném místě.

¹⁾ V roce 2001 bylo nejvýznamnějším zadavatelem výzkumů s unitární problematikou Ministerstvo zahraničních věcí ČR, a to v rámci komunikační strategie ČR před vstupem do EU.

²⁾ Při výběrovém vzorku 1000 respondentů a při 95 procentní hladině významnosti je maximální statistická chyba 3,0 %, při výběrovém vzorku 2000 respondentů pak 2,2 %.

³⁾ Tisková zpráva CVVM: K názorům na vstup ČR do Evropské unie z 8. 10. 2001. Podle výsledků šetření CVVM tento názor zastává 54 %-58 % občanů.

⁴⁾ Výzkum společnosti STEM ze září 2001. V říjnovém šetření společnosti Gallup pro Applicant Countries Eurobarometer 2001 byl zaznamenán podíl důvěřujících EU na hodnotě 54 %. Protože se jednalo o první šetření této společnosti, a nelze tedy její výsledek srovnat s předcházejícími výzkumy, držíme se v textu zjištění společnosti STEM.

⁵⁾ Výzkum společnosti TNS Factum z dubna 2001.

⁶⁾ TNS Factum nabízí respondentům otázku: „Nyní mi prosím řekněte: Kdybyste se zúčastnil referenda o přijetí České republiky do Evropské unie, hlasoval byste pro, nebo proti? Jste pro nebo proti? Respondenti mají možnost také odpovědět „nevím“. CVVM předkládá respondentům

otázku: Kdyby bylo zítra referendum o členství České republiky v Evropské unii, Vy osobně byste hlasoval pro, nebo proti členství? s možností odpovědí: pro vstup, proti vstupu, neví, nehlasoval by, neví, zda by hlasoval.

⁷⁾ Tuto skutečnost dokládá jak mezinárodní výzkum společnosti TNS Factum ze září 2001, tak i říjnové šetření společnosti Gallup pro Applicant Countries Eurobarometer 2001, které je poněkud optimističtější. Podle této zprávy by se pro vstup do EU vyslovilo 54 % českých občanů. V šetření byla respondentům nabídnuta otázka v obdobném znění, jaké používá CVVM. Dalo by se tedy předpokládat, že se výsledky budou blížit zjištěním CVVM. Zatím je však tato hodnota jak vyšší než zjištění CVVM, tak i než údaje TNS Factum, která nabízí poměrně sevrženou škálu odpovědí. To nás vede k jistě zdrženlivosti k tomuto údaji společnosti Gallup.

⁸⁾ Applicant Countries Eurobarometer 2001, s. 6-8.

⁹⁾ Eurobarometer. Report 55, s. 61.

¹⁰⁾ STEM, Trendy 4/2001.

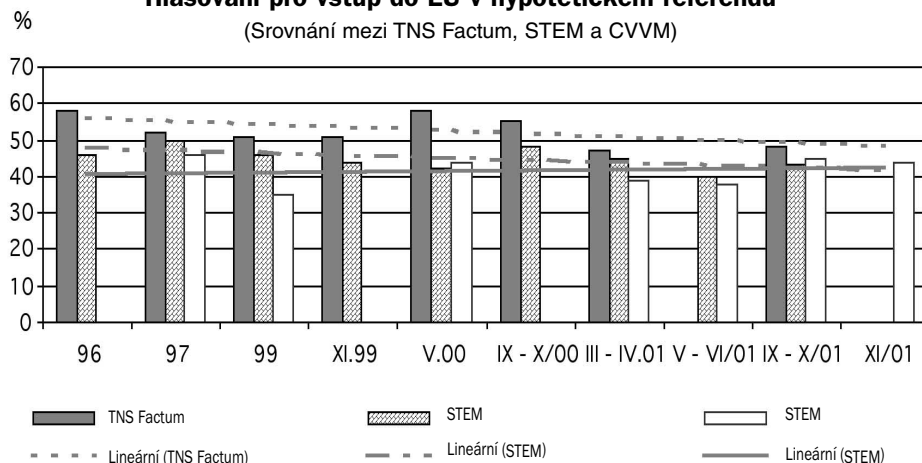
¹¹⁾ STEM, Trendy 4/2001.

¹²⁾ STEM, Trendy 4/2001.

¹³⁾ Eurobarometer. Report 55, s. 67.

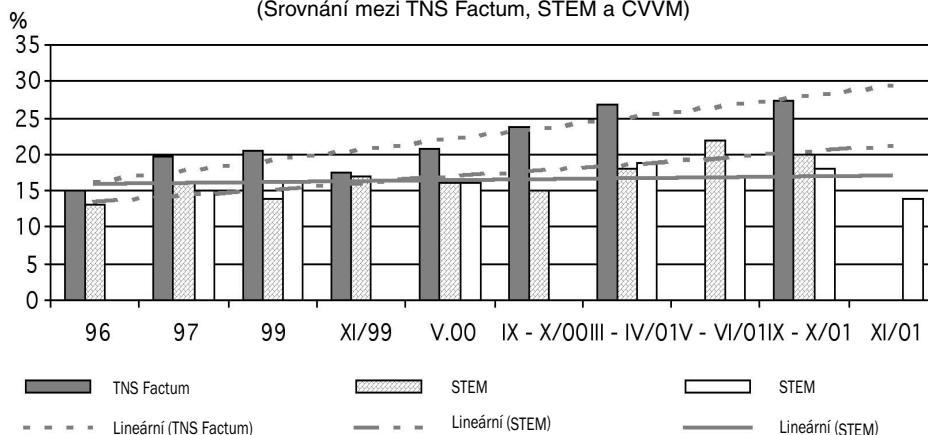
Hlasování pro vstup do EU v hypotetickém referendu

(Srovnání mezi TNS Factum, STEM a CVVM)

Hlasování proti vstupu do EU v hypotetickém referendu

(Srovnání mezi TNS Factum, STEM a CVVM)

Kyperský problém a rozšiřování Evropské unie

ERIK SIEGL

Koncem tohoto roku představitelé Evropské unie podle předpokladů ohlásí kandidátské země, které vyzvou k přistoupení v roce 2004. Za nejlépe připravenou zemi je všeobecně označován Kypr, který doposud uzavřel největší počet kapitol přístupových jednání, disponuje ekonomikou schopnou vyrovnat se s konkurenčními tlaky v EU, dosahuje nejvyššího HDP na obyvatele a má administrativu částečně vzdělanou v zemích EU, která je schopna zajistit efektivní implementaci *acquis communautaire*. Řecká část Kypru by v EU patřila k netto kontributorům¹⁾, HDP na obyvatele zde dosahuje 82 procent průměru zemí EU a přesahuje úroveň Portugalska a Řecka. Na rozdíl od zemí bývalého východního bloku však ekonomické motivy, přestože nejsou zanedbatelné, v úsilí o evropskou integraci hrají nepochybně méně významnou roli.

„Zmrazený“ konflikt

Vláda v Nikósii (z mezinárodněprávního hlediska reprezentující celý Kypr, ale fakticky kontrolující pouze jeho jižní, řeckou část) spojuje se vstupem do Unie především plně politické a bezpečnostní zajištění svého postavení a současně zvýšení tlaku na tzv. Severokyperskou tureckou republiku (TRNC) v zájmu znovusjednocení ostrova, rozděleného od turecké invaze v roce 1974 tzv. Zelenou linií. TRNC byla oficiálně vyhlášena v roce 1983 na 37 procentech území Kypru, ale kromě Turecka samotného, které 35tisícovým vojenským kontingentem garantuje její existenci, nezískala mezinárodní uznání.

Obě strany pod patronací OSN vedou již od konce 70. let bezvýsledná jednání o urovnání konfliktu a znovusjednocení ostrova, jejichž základem je návrh „bizonální a bikomunální federace“, předložený jako tzv. „Set of Ideas“ Butrusem Butrusem-Ghálím v roce 1992 na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 750/1992. Separátní jednání mezi prezidentem neuznané TRNC R. Denktasem a oficiální vládou v Nikósii, reprezentovanou prezidentem Kypru G. Kleridisem, doposud vždy ztroskotala na požadavku kyperských Turků mezinárodně uznat TRNC jako samostatnou a suverénní entitu s možností jejího následného spojení s Kyperskou republikou ve volné konfederaci.

Vzhledem k již dlouhodobě bezvýsledným jednáním, a zejména postoji Řecka, které hrozilo zablokováním procesu rozšiřování EU, Evropská rada na summitu v Helsinkách v prosinci 1999 oficiálně vyhlásila, že i když předchozí vyřešení kon-

fliktu a sjednocení ostrova zůstává žádoucí, není bezpodmínečně nutné pro budoucí přijetí Kypru.²⁾ Tento ústupek umožnil následně získat souhlas Řecka s udělením kandidátského statutu Turecku. Skutečnost, že se Kypr po třech letech negociací (zahájených 31. 3. 1998) octl na prahu Evropské unie, jednoznačně posouvá politickou rovnováhu na ostrově ve prospěch vlády v Nikósii a celou Evropskou unii výrazně angažuje v zájmu dosažení sjednocení podle konceptu OSN.

„Katalytický efekt“

Naděje Nikósie, a zejména Bruselu, vycházejí z předpokladu, že lákavá vyhlídka členství v EU, či naopak hrozba pokračující izolace ekonomicky trvale stagnující TRNC představuje silný podnět, který po letech urychlí (či spíše umožní) vyřešení tohoto zmrazeného konfliktu a přinutí TRNC k zásadním ústupkům v zatím zcela bezvýsledných jednáních.³⁾

Dosavadní reakce ovšem nedávají příliš důvodů k optimismu. Přestože vláda v Nikósii reprezentaci TRNC vyzvala k účasti na přístupových jednáních v rámci jednotné kyperské delegace a EU vyjádřila připravenost uznat turečtinu za svůj oficiální jazyk, pokud se sjednocený ostrov stane jejím členem, Turecko a TRNC prozatím nejeví ochotu k ústupkům. Ankara argumentuje, že přijetí rozděleného Kypru, reprezentovaného pouze vládou v Nikósii, do EU je nelegitimní a bez současného přijetí Turecka by fakticky představovalo naplnění snu řeckých nacionalistů o „*enosis*“ (sjednocení ostrova s Řeckem) a porušení

dohod z Londýna a Curychu z let 1959 a 1960, společně garantovaných Řeckem, Tureckem a Velkou Británií. Turecký ministr zahraničí Ismail Cem, který společně s G. Papandreem v roce 1999 zahájil kurs zlepšování řecko-tureckých vztahů, prohlásil, že Turecko přijetí rozděleného Kypru do EU nikdy neuzná a vyhrazuje si právo učinit jakákoliv opatření k zajištění své bezpečnosti a bezpečnosti kyperských Turků. Premiér Ecevit, za jehož vlády v roce 1974 Turecko vojensky obsadilo sever ostrova, dokonce pohrozil anexí TRNC jako adekvátní odpovědí na řeckou „*enosis*“.⁴⁾

Určitým dokladem, že jakýsi „katalytický efekt“ ve strnulém konfliktu přece jen funguje, je první přímé osobní jednání Kleridise a Denktase po čtyřech letech na počátku prosince minulého roku a následně vůbec první návštěva kyperského prezidenta v severní části ostrova od jejího obsazení tureckou armádou v roce 1974. Oba představitelé (po kolikáté už?) deklarovali svou odhodlanost dosáhnout vyřešení konfliktu a znovusjednocení ostrova. Časový rámec jednání, některými médii označovaných jako „poslední tango“, je vymezen nelyžným rokem a je nanejvýš nejisté, zda se v tomto časovém horizontu podaří vyřešit již 27 let zablokovaný konflikt. Vstup Kypru do EU bez předchozího sjednocení ostrova by nejspíš přinesl potvrzení jeho rozdělení (podle některých pozorovatelů definitivní) a „okamžik pravdy“ pro pozitivně se vyvíjející řecko-turecké vztahy v posledních dvou a půl letech.⁵⁾ Současně možnost roztržky a zmrazení vztahů mezi Tureckem a EU je v souvislosti s kandidaturou Kypru nejvýrazněji od lucemburského summitu v roce 1997.

Situace na ostrově

Pro vývoj ve směru druhé, pesimistické a úřednický v Bruselu asi méně předpokládané z obou krajních variant mluví několik skutečností jak na rozděleném ostrově, tak i v souvislosti s řecko-tureckými vztahy. Mezi kyperskými Turky, kteří tvoří pouze asi 20 procent obyvatelstva ostrova, všeobecně panují obavy z nerovného sjednocení obou částí a z následné dominance Řeků ve společném státě, jak tomu bylo před invází turecké armády na ostrov. Vedení i části obyvatelstva TRNC (R. Denktas je u moci nepřetržitě od roku 1974) může spíše než kompromis, který by ohrozil základy současného režimu, vyhovovat status quo sice mezinárodně neuznaného, ale díky podpoře Turecka fungujícího ministátu. Podle známého tureckého publicisty Mehmeta Ali Biranda Turecko i TRNC vždy preferovaly zachování statu quo či případné definitivní rozdělení ostrova (tzv. „*taksim*“) před jeho sjednocením ve federálním rámci.⁶⁾ V pozadí doposud negativního postoje TRNC k navrženému modelu sjednocení stojí kromě obav o bezpečnost a postavení také obava z ekonomické dominance mno-

EU: KRIZE, VIZE A REALITY

hem bohatší řecké části⁷⁾, jejíž HDP na osobu je více než trojnásobný. Tato obava je navíc spojena s požadavky kyperských Řeků, vyhnáných po turecké invazi v roce 1974 ze severu ostrova, na navrácení ztraceného nemovitého majetku. Další komplikaci představuje skutečnost, že přibližně polovinu současného tureckého obyvatelstva (180 tisíc) představují přistěhovalci z Turecka, jejichž budoucí statut je také předmětem sporu.

I pokud platí nejistý předpoklad, že vidina ekonomických výhod v podobě ukončení ekonomického bojkotu, otevření evropských trhů, přílivu dotací z Bruselu a investic do málo rozvinuté turistiky převáží uvedená negativní politická a bezpečnostní očekávání kyperských Turků, nelze pominout skutečnost, že TRNC je téměř plně závislá na finančních dotacích, obchodu a ochraně Turecka⁸⁾ a je fakticky jeho protektoriátem. Turecká veřejnost invazi v roce 1974 a přítomnost turecké armády na ostrově nechápe jako „okupaci“, nýbrž jako „mírovou operaci“ na ochranu tureckého obyvatelstva. Navíc Kypr, vzdálený pouhých 65 km od pevniny, představuje z pohledu turecké generality, bez jejíhož souhlasu není posun v tureckém postoji myslitelný, strategické teritorium chránící „měkký podbríšek“ Anatólie a její dlouhé jižní pobřeží. Jakékoli řešení kyperského problému přijatelné pro Turecko by proto mimo jiné muselo obsahovat závazek úplné demilitarizace ostrova (s výjimkou suverénních britských základů). Přitom je více než nejisté, zda v souvislosti s řecko-tureckým sporem v Egejském moři je Ankara ochotna vzdát se svých základů na severu ostrova v zájmu jeho sjednocení. Konečně, současná vláda, oslabená ekonomickou krizí, je nepevnou koalici s účastí silně nacionalistické Strany národní akce MDP a postoj samotného premiéra Ecevíta v otázce Kypru je rovněž považován za málo flexibilní.

Role Evropské unie

V Ankaře panuje přesvědčení, že přistoupení Kypru posílí řecký vliv v rámci EU, přičemž tandem Řecko-Kypr může jakékoliv integrační ambice Turecka, finanční pomoc či rozšíření nynější celní unie podmiňovat ústupky v bilaterálním sporu o delimitaci hranic v Egejském moři či právě na Kypru (jak tomu bylo do helsinského summitu v prosinci 1999). Mezi některými evropskými politiky panují značné obavy právě z „importu“ nevyřešeného konfliktu do EU a z izolace a odcizení Turecka, jehož souhlas je podmínkou pro možnost využití vojenských kapacit a struktury NATO pro operace EBOP v rámci tzv. petersberských úkolů. Je navíc otázkou, jaký postoj EU zaujme v případě, že ji Kypr jako nový člen požádá o pomoc, případně sankce vůči Turecku, které z mezinárodněprávního hlediska okupuje část jeho území.

Vzhledem k možnosti Řecka efektivně blokovat jakékoliv rozhodnutí o rozšíření EU lze předpokládat, že i rozdělený Kypr bude v příštích letech přijat. Navzdory existenci společných obranných doktrín obou částí Kypru s Řeckem, resp. Tureckem je málo pravděpodobné, že i negativní scénář přistoupení Kypru do EU bez předchozího vyřešení konfliktu, s krajní možností formální anexe TRNC Tureckem, by vyprovokoval nový ozbrojený konflikt podél „Zelené linie“, monitorované 1200 pozorovateli mise UNFICYP OSN.

Případné řešení kyperského problému musí být nalezeno s ohledem na problémy rozděleného ostrova, nemůže se však uskutečnit mimo širší kontext řecko-tureckých vztahů a hlavních konfliktních otázek mezi oběma zeměmi. Příští měsíce ukáží, zda současná „détente“ mezi Řeckem a Tureckem (započatá na jaře 1999 a vrcholící udělením kandidátského statusu Turecku na helsinském summitu EU) je pouze krátkou z početných epizod „oteplení“, nebo může mít i hlubší a dlouhodobý charakter, který umožní sblížení postojů i v nejdůležitějších konfliktních otázkách. Evropská unie bude i nadále společně s USA hrát hlavní, pokud ne nejdůležitější, roli zprostředkovatele v kyperském a egejském konfliktu a svou strategií přibližování Turecka stimulovat vůli po politickém řešení sporů. Integrační ambice Turecka byly doposud hlavním faktorem, který motivoval určitou vůli k hledání možností urovnání sporů s Řeckem. Tato skutečnost dokazuje stoupající význam Evropské unie jako bezpečnostního a politického faktoru v regionu.

erik-siegl@hotmail.com

¹⁾ Financial Times, 27. 11. 2001, s. 11.

²⁾ „Helsinki Resolution, December 1999“, paragraph 9 (b).

³⁾ Pro podrobnou analýzu a kritiku předpokladu fungování tzv. katalytického efektu v kyperském konfliktu viz T. Diez: Last exit to paradise? The EU, the Cyprus Conflict, and the problematic Catalytic Effect, CIAO working papers 2000, (www.ciaoet.org/wps/ditO2/ditO2.html)

⁴⁾ Podrobněji k pozici Turecka a TRNC viz H. Brey: Turkey and the Cyprus Question, The International Spectator, 1/1999.

⁵⁾ K tzv. řecko-turecké détente viz např. Ayten Gundogdu: Identities in Question, Middle East Review of International affairs 1/2001.

⁶⁾ Viz H. Brey, c.d. s. 4.

⁷⁾ HDP na obyvatele v jižní řecké části dosahuje přibližně 14 000 USD oproti 4000 USD v TRNC. Viz zvláštní přílohu Financial Times 27. 11. 2001.

⁸⁾ Podle údajů Financial Times (27. 11. 2001) minimálně polovina výdajů TRNC je financována Tureckem a 38 000 z celkového počtu 50 000 domácností měsíčně obdrží určitou formu finanční dávky z pevniny.

Vztah k Evropské unii ovlivnil norskou poválečnou politiku víc než cokoli jiného. Třikrát stála na denním pořádku otázka norské příslušnosti k evropské pospolitosti: v letech 1961–63, 1970–72 a 1990–94. V šedesátých letech byl proces zastaven de Gaullovým vetem britskému – a tím i norskému – vstupu. V obou následujících případech většina obyvatel hlasovala proti členství. Pokaždé se vedly rozsáhlé diskuse a bojové linie šly napříč frontami do té doby běžných konfliktů v norské politice.

Bezprostředním podnětem k prvému boji o vztah k Evropě v letech 1961–63 bylo, že Velká Británie změnila názor a shledala potřebným ucházet se o členství v Evropském společenství, ačkoli to krátce předtím považovala za nezajímavé. Evropské sdružení volného obchodu (EFTA) bylo vytvořeno roku 1960 jako protiváha k ES a jejími členy se staly vedle Velké Británie také Norsko, Dánsko, Švédsko, Rakousko, Švýcarsko a Portugalsko. V létě 1961 požádala Velká Británie a vzápětí potom Dánsko o členství v ES, Norsko následovalo roku 1962. K tomu, aby bylo možné podat žádost, bylo zapotřebí změnit ústavu: nově schválený § 93 stanovil, že je možno vzdát se svrchovanosti „ve věcně omezeném rozměru“, pokud tak rozhodne tříčtvrtinová většina. Tento první zápas o vztah k Evropě skončil náhle tím, že francouzský prezident Charles de Gaulle vetoval britské členství. Pokus obnovit vyjednávání v roce 1967 ztroskotl na opětovném francouzském vetu.

V prosinci 1969 bylo znovu zahájeno jednání o plném členství Norska, Dánska, Velké Británie a Irska v ES, a tentokrát to bylo vážné. Storting schválil jasnou většinou novou žádost o členství. Jednání o podmínkách vstupu byla uzavřena v lednu 1972 a 25. září se konalo lidové hlasování, v němž se 53,5 procenta obyvatel vyjádřilo proti vstupu a jen 46,5 procenta hlasovalo pro vstup. Ostatní tři země se staly členy Evropského společenství od 1. ledna 1973, zatímco Norsko zůstalo stranou. Proto byla s ES uzavřena alespoň obchodní dohoda.

Poté zůstala celá záležitost uzavřena až do konce osmdesátých let, kdy začala „nová evropská debata“ nejprve o otázce, jak se má Norsko postavit vůči nově koncipované společné evropské zahraniční politice, a poté o tom, jak se postavit k vnitřnímu trhu ES. Storting se zabýval vztahem k Evropě na jaře 1988 a panovala široká shoda v tom, že Norsko se musí přizpůsobit vývoji evropského vnitřního trhu a spolupracovat s ES i v dalších záležitostech, ale že vše se bude odehrávat v rámci stávající úpravy vztahů k ES. V té době předsedalo Norsko v EFTA a roku 1989 započala jednání o evropské hospodářské spolupráci, která měla nahradit obchodní dohodu z roku 1973. Tato dohoda byla schválena ve Stortingu v říj-

Lidová hlasování o norském členství v EF (EU)

ELISABET BAKKEOVÁ,
Univerzita Oslo

nu 1992 a vstoupila v platnost počátkem následujícího roku. Připojily se k ní všechny členské země EFTA s výjimkou Švýcarska. V říjnu 1992 podala norská vláda žádost o nová jednání o členství v ES. Jednání byla uzavřena v březnu 1994 a 28. listopadu téhož roku se konalo nové lidové hlasování. Také tentokrát hlasovala většina (52,2 procenta) proti členství.

Následující rozbor příčinných souvislostí se soustředí na poslední dva případy boje o norské členství, přičemž se bude brát v úvahu role aktérů a aliancí, vývoje veřejného mínění a argumentů při výsledcích lidového hlasování.

Boj o vztah k Evropě byl v Norsku bojem neobvyklých aliancí. Skupiny, které normálně stály proti sobě, se náhle ocitly bok po boku. Odpor proti členství vedla jakási rudozelená aliance městských radikálů s reprezentanty periferie, zemědělců a rybářů. Alianci přívrženců tvořily dvě hlavní síly protagonistů levice a pravice: Dělnická strana a strana Hýre.

Nejdůslednějším zastáncem vstupu do ES byla Hýre, zatímco v Dělnické straně působila vnitřní opozice, která byla vůči členství skeptická. Venstre a Křesťanská lidová strana byly roku 1972 vnitřně rozdělené, ale počátkem devadesátých let již stály plně proti vstupu do ES. Strana středu vystupovala proti členství již v šedesátých letech a činila tak i v letech 1972 a 1994. Socialistická lidová strana a její nástupkyně Socialistická levicová strana byla proti členství, i když uvnitř strany bylo menšinové křídlo přimlouvající se za vstup. Strana pokroku byla v této otázce nejednotná.

Charakteristickým společným rysem všech tří kol zápasu o členství v ES byl vznik akčních skupin, které působily mimo půdu politických stran. Důvodem jejich vzniku byla zejména skutečnost, že se o záležitosti mělo rozhodovat lidovým hlasováním. V diskusi počátkem šedesátých let zorganizovali odpůrci vstupu dvě seskupení: „Akce proti společnému trhu – 143“ a „Norsko a společný trh: Osvětový výbor 1962“. První seskupení ovládali lidé z univerzity, intelektuálové a umělci se sympatiemi k levici, druhé pak vycházelo z okruhu Strany středu a zemědělských organizací.

Důvodem vzniku dvou seskupení byly rozdíly v názoru na alternativu vůči plnému

členství. „Akce“ byla proti jakékoli formě připojení, zatímco „Osvětový výbor“ doporučoval přidružení na místo vstupu tak, jak to požadovala také Strana středu. Tato druhá alternativa již ovšem nebyla po roce 1970 aktuální a obě seskupení se sdružila v srpnu 1970 v „Lidovém hnutí proti norskému členství v ES“, které šlo napříč politickým spektrem a požadovalo smlouvu o volném obchodu místo členství v ES. Toto hnutí získalo 120 000 členů a stalo se vedoucí silou boje proti vstupu do ES, ale vedle toho hrály důležitou roli také mládežnické organizace, které v lednu 1972 vytvořily „Frontu mládeže proti ES“. Třetím seskupením, které bylo založeno v otevřené opozici proti „Lidovému hnutí“, byl „Dělnický výbor proti ES a proti drahotě“, který chtěl mobilizovat levici a vyrůstal z krajně levicového hnutí marxistů-leninovců.

Ve třetím kole boje proti členství v ES byli odpůrci organizačně ještě sevřenější, i když nebyli jednotní v názoru na alternativu k členství v ES. Nejdůslednější odpůrci z řad Strany středu a Socialistické levicové strany odmítali také evropskou hospodářskou dohodu z roku 1973, kterou považovali za formu hospodářského členství. Křesťanská strana a Venstre odmítaly vstup do ES, ale byly pro zachování evropské hospodářské dohody. Jednotná organizace odpůrců vznikla roku 1990 pod názvem „NE Evropskému společenství“ a sdružila příslušníky všech politických proudů včetně krajní levice. Odmítnuti byli však pravicoví extremisté. Organizace měla 140 000 členů a místní odbočky v téměř všech norských obcích a spolupracovala s politickými stranami, které se stavěly proti členství. Pozoruhodné je, že hlavními charismatickými vůdčími osobnostmi byly na obou stranách ženy: mezi odpůrci to byla předsedkyně Strany středu Anne Enger Lahnsteinová, mezi přívrženci pak ministerská předsedkyně Gro Harlem Brundtlandová.

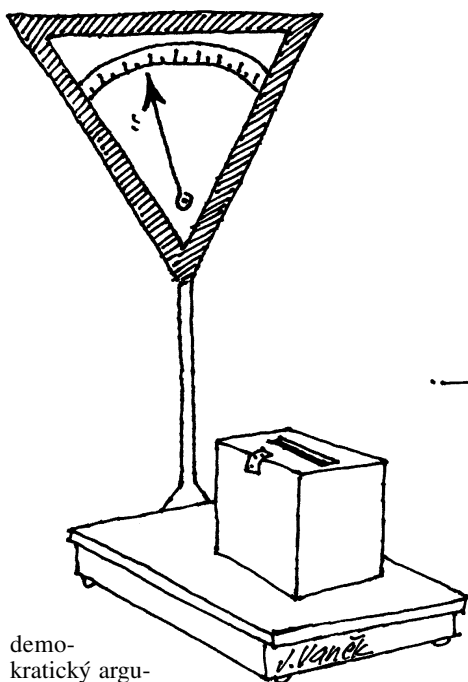
Důležitým rozdílem mezi přívrženci a odpůrci bylo, že organizaci osvětových organizací považovali přívrženci za méně důležitou než odpůrci a také agitace za vstup do ES nastoupila později. Tak např. sdružení „Ano k ES“ bylo založeno teprve v březnu 1972 a získalo pouhých 40 000 členů. Vznikla také mládežnická kampaň za vstup do ES, kterou inicioval zejména Konzervativní studentský svaz na univerzitě v Oslo.

Také roku 1994 měli odpůrci vstupu jasný náskok před přívrženci. Vládní aparát se soustředil na přípravu evropské dohody a teprve v dubnu 1992 zveřejnila ministerská předsedkyně Brundtlandová záměr vlády, o němž se dávno vědělo: požádat o přijetí do ES. Vedení Dělnické strany přišlo tedy poměrně pozdě, a navíc byla strana vnitřně rozdělená. Agitace za vstup do ES tedy vlastně začala až po volbách roku 1993. Dělnická strana byla sice hlavním činitelem mezi přívrženci vstupu, ale její část organizovala hnutí „Sociální demokraté proti EU“. Neaktivnější organizací přívrženců vstupu bylo norské oddělení Evropského hnutí, které se ustavilo již roku 1949. Hlavní náplní jeho práce byla osvěta, ale v době před lidovým hlasováním se podílelo také na agitaci. Krátce před hlasováním roku 1994 mělo hnutí 35 000 členů, tj. asi čtvrtinu počtu, který získalo hnutí „Ne proti ES“. V pozadí slabé angažovanosti zdola pro vstup do ES stála okolnost, že přívrženci vstupu měli na své straně téměř celé etablované Norsko: největší politické strany, vedení odborů, podnikatele a téměř veškerý tisk. Agitace pro vstup byla tedy v podstatě vedena vládními úřady, zájmovými svazy a velkou částí médií. Přívrženci měli k dispozici mnohem více prostředků než odpůrci. Proto mnozí odpůrci vstupu byli motivováni odporem proti vládním autoritám.

Důležitým rozdílem mezi počátkem sedmdesátých a počátkem devadesátých let bylo, že roku 1972 se vyslovila naprostá většina mimořádného kongresu odborů pro vstup do ES, zatímco roku 1994 se těsná většina překvapivě vyslovila proti. V důsledku toho nemohly být finanční zdroje odborů využívány na podporu hnutí pro ES. Dalším důležitým rozdílem bylo, že odpůrci vstupu měli silnější pozice ve Stortingu roku 1994 než roku 1972, a to zejména díky svému úspěchu ve volbách 1993. Proto se jim dařilo snáze pronikat do médií.

Argumenty pro a proti členství byly zhruba shodné ve všech třech fázích, ale akcenty byly poněkud odlišné. Ve všech třech fázích se hlavní argumenty vztahovaly k rozporu mezi demokracií a nadnárodností a hospodářskou dimenzí. Ve třetí fázi navíc zdůrazňovali přívrženci vstupu do EU argumenty spojené s mírem a bezpečností, zatímco odpůrci argumentovali zájmy životního prostředí, blahobytu a národní kultury.

Hlavním argumentem proti členství v ES byl princip práva na národní sebeurčení. Odpůrci argumentovali již v roce 1972, že ES je nadnárodní organizací, takže Storting již nebude suverénní při určování norských zákonů. Tento argument zesílil poté, co byla přijata opatření k hospodářské a politické integraci a došlo ke změně jména na Evropskou unii. Rozdíly byly opět v akcentech. Roku 1972 otočili odpůrci na národní citění a razili hesla jako „Země je naše! Volte NE!“. Princip sebeurčení byl tedy orientován národně. Roku 1994 ustoupil národní tón poněkud do pozadí a základním se stal

demo-kratický argument: princip sebeurčení byl především interpretován jako co možná největší blízkost mezi vládoucími a ovládanými.

Proti tomu zdůrazňovali přívrženci, že členství v ES neznamená vzdát se svrchovanosti, ale vykonávat tuto svrchovanost spolu s jinými zeměmi. Tím, že budou omezena některá rozhodnutí, získá se podíl na spolurozhodování v celé Evropě, a tím se posílí demokracie. Kromě toho se roku 1994 argumentovalo tím, že přijetím dohody o hospodářské spolupráci se Norsko zavázalo, že zavede normy ES, resp. tehdy již Evropské unie do norského zákonodárství, aniž by tím získalo možnost spolurozhodování. Proto Norsko musí vstoupit do EU, aby získalo tuto možnost. Tento argument ovšem byl dvojsečný: odpůrci dohody o hospodářské spolupráci jej mohli využít pro zdůvodnění svého postoje.

Všeobecně hrály hospodářské argumenty významnější roli na straně přívrženců než na straně odpůrců vstupu. Již roku 1962 se argumentovalo potřebou vstupu z hospodářských důvodů. V roce 1972 se upozorňovalo, že Norsko drazé zaplatí za to, že zůstane mimo, poněvadž se zbrzdí ekonomický růst a budou ohrožena pracovní místa. Důraz se kladl zejména na potřeby vývozních průmyslových odvětví. Také roku 1994 byl přístup k evropským trhům a hospodářský růst důležitým argumentem pro vstup, ale nehrál již tak ústřední roli, protože Norsko mělo uzavřenu dohodu o hospodářské spolupráci, která podle názoru mnoha přívrženců i odpůrců vstupu chránila norské hospodářské zájmy. Odpůrci vstupu byli, jak již víme, rozděleni v názoru na hospodářskou dohodu, ale nezdůrazňovali tento rozdíl a soustředili se na odmítnutí vstupu. Nakonec se ovšem opět objevily hospodářské argumenty: přívrženci vyhlášovali, že zůstane-li Norsko stranou, zvýší

se úroky a zmenší počet pracovních míst, zatímco odpůrci uváděli, jak zatíží výdaje spojené se vstupem státní rozpočet.

Hlavním bodem odpůrců byl v roce 1962 a 1972 ohled na zájmy zemědělců a rybářů. Pro rybáře bylo důležité zachovat si výlučné právo na rybolov podél norského pobřeží. Pro zemědělce bylo důležité, že v důsledku nepříznivých přírodních podmínek nebude norské zemědělství schopno konkurovat na evropském trhu, poněvadž ES odmítalo poskytnout v této sféře Norsku výjimku. V roce 1994 se argumentace rozšířila. Kladl se důraz na ochranu všech přírodních zdrojů, což zahrnovalo nejen rybolov, ale také vodní sílu a ropu. Důraz na potřeby zemědělců ustoupil důrazu na zájem venkova vůbec. V roce 1972 i roku 1994 bylo ES, resp. EU, označováno za reprezentanta mezinárodního velkého kapitálu a obviňováno, že klade jednostranný důraz na hospodářský růst a volnou soutěž.

Důležitý rozdíl mezi situací v roce 1972 a 1994 spočíval v procedurální situaci. Norsko má reprezentativní demokracii, a je to tedy Storting, jenž rozhodoval o přihlášce do ES, resp. EU. Lidové hlasování bylo z hlediska formálního pouze poradní, ale přesto se většina poslanců i většina národa domnívala, že je třeba respektovat rozhodnutí většiny, i když bude sebetěšnější. Toto stanovisko nechtěli přijmout radikální odpůrci Evropské unie v čele s Annou Enger Lahnsteinovou ze Strany středu.

Bylo však zřejmé, že ani v případě těsného vítězství přívrženců EU by v roce 1994 nebyla přihláška do EU nijak jednoduchá. Výše zmíněný § 93, jímž Storting doplnil ústavu, totiž stanovil, že s omezením suverenity musí souhlasit tři čtvrtiny, tj. 42 poslanců. Ve volbách roku 1993 však získali odpůrci Evropské unie nejméně 60 poslaneckých křesel.

Pozoruhodný byl vývoj názorů během období mezi rokem 1972 a rokem 1993.

V referendu roku 1972 hlasovalo 53,5 procenta proti a 46,5 procenta pro norské členství v Evropském společenství. Při volební účasti 79,2 procenta to znamená, že 42,4 procenta všech občanů bylo proti a 36,8 procenta pro členství. Během všech následujících voleb se konal zároveň průzkum veřejného mínění, při němž byli voliči dotazováni, jak by odpověděli na otázku vstupu do Evropského společenství, resp. do EU. Až do voleb roku 1981 počet odpůrců vstupu neustále rostl až na 67,9 procenta, aby pak prudce klesl pod 50 procent v roce 1989. Potom následoval další růst podílu přívrženců EU, kteří koncem roku 1991 již poněkud převažovali nad odpůrci. Změnu však opět přinesly negativní výsledky dánského hlasování o Maastrichtské dohodě v červnu 1992. Poté, co Dánové odmítli Maastricht, stoupal v Norsku podíl odpůrců vstupu. Účast na referendu pak činila 89 procent, což bylo vůbec nejvyšší procento volební účasti v norských dějinách.

Postoje k ES se značně lišily podle jednotlivých oblastí a je až zarážející, jak se geografické rozdělení hlasů pro a proti shodovalo v roce 1994 s rokem 1972. To naznačuje, že postoje byly ovlivněny zhruba stejnými či obdobnými ekonomickými, sociálními a kulturními faktory. Nejsilnější odpor byl v severní a západní části země a na řídké obydlené venkově. Obce s většinou přívrženců vstupu byly soustředěny kolem Oslofjordu a dále pak to byla města a obce s průmyslem pro vývoz. Abstinenti, přívrženci landsmálu a náboženská aktivisté, stejně jako pracující v zemědělství převážně hlasovali v obou případech proti vstupu. Jediný výrazný rozdíl spočíval v tom, že v roce 1994 hlasoval odmítavě větší počet žen a veřejných zaměstnanců.

V roce 1994 lze také pozorovat jistou souvislost mezi ideologickou orientací a názorem na EU. Protivníci EU stáli častěji na levici, zastávali striktnější morální a náboženské postoje, orientovali se ekologicky a na periferii. Přívrženci byli spíše pravověrní smýšlející, liberálnější, více orientovaní na hospodářský růst a na centra.

Diskuse byly v roce 1972 i 1994 velmi ostré, ale fronty nebyly v roce 1994 nesmířitelné. Možný výklad spočívá v tom, že odpůrci vstupu do EU měli silnější pozice ve Stortingu a napětí mezi lidem a politikou elitou bylo menší. Politické strany nevyvíjely v roce 1994 takový tlak na voliče jako v r. 1972 a ani Dělnická strana nehrozila politickou krizí, jak to učinila roku 1972. Důsledky boje o EU pro politické strany byly roku 1994 méně dramatické než v roce 1972. Bylo to způsobeno především tím, že Dělnická strana reagovala na neúspěch moudřeji. Zatímco někteří z odpůrců vstupu do ES byli po roce 1972 nuceni opustit Dělnickou stranu (a spojili se se Socialistickou lidovou stranou), po roce 1994 se hnutí „Sociální demokraté proti EU“ po lidovém hlasování rozpustilo.

○

V minulých dvou číslech Mezinárodní politiky (12/2001 a 1/2002) jsem se zabýval důvody kritického vnímání americké zahraniční politiky a způsobem, jakým je konstruována současná válka v Afghánistánu v kontextu mezinárodního práva, multilaterální spolupráce a lidských práv. Předložil jsem názor, že současná vojenská reakce USA, podpořená mezinárodní politickou mobilizací, vychází z moderní koncepce konfliktu a mezinárodních vztahů, které odrážejí přetrvávající konstelaci mocenských struktur a zájmů západních elit. Tento zastaralý přístup nejenže nenabízí udržitelné řešení globálního terorismu, ale také je v čím dál větším rozporu s realitami postbipolárního a postmoderního světa. V poslední části článku se proto chci zaměřit na alternativní přístup, jehož řešení je postaveno i na analýze ekonomických, sociálních a kulturních kořenů globálního radikalismu.

5. KOMPLEXNÍ ZDROJE RADIKALISMU A STARÁ ŘEŠENÍ

Nelegitimní terorismus, legitimní hněv

Není sporu o tom, že je třeba se rázně postavit teroristům jakékoliv provenience. Nicméně islámský terorismus je také vrcholkem ledovce – extrémním vyjádřením frustrace a protiamerických nálad mezi mnoha obyčejnými lidmi v islámském světě. Tento radikalismus v regionu propůjčuje legitimitu a tvoří podpůrnou bázi aktivit al-Káida a ostatních teroristických uskupení. V mnoha případech jde o **spontánní autonomní pocity** obyvatel, které nelze připsat jen vládní propagandě, k jaké bezesporu dochází v zemích jako Sýrie či Irák. Naopak protiamerické demonstrace¹⁾ ukázaly, že v zemích jako Pákistán, Egypt či Indonésie vlády zastávají umírněné pozice, které jsou v rozporu s názory nezanedbatelné části jejich obyvatel. Avšak politickým oříškem se zdá být, že čím vyšší stupeň demokracie vládne v té či oné zemi, tím obtížnější je pro politiky tyto sentimenty ignorovat a radikální elementy jednoduše likvidovat. Tato empirická zkušenost je z velké části důvodem pro trpění brutálních policejních praktik a podporu **autokratických** „umírněných“ vlád v mnoha muslimských zemích. Demokratické směřující ke skutečné liberalizaci občanské společnosti a globální vymáhání lidských práv jsou pak jakoby obětovány ve prospěch lokální stability či regionální bezpečnosti.

Kritická reflexe západní politiky by měla vést USA a ostatní země Severu k tomu, aby se důsledněji zasadily o sociálně-eko-

„GROUND ZERO“

(III.) Globální pluralita, integrace a rozvoj jako prevence

PETR LEBEDA

nomický rozvoj, respektování koncepce lidských práv a další demokratizaci nedemokratických či formálně demokratických režimů *na Jihu*. Druhá a zásadnější část výzvy „Ground Zero“ *pro země Severu* však spočívá v hlubším rozlišení a **přehodnocení kategorií**, dlouho samozřejmých, včetně rehabilitace smysluplnosti určitých kolektivních – protože globálních – kategorií, jako jsou bezpečnost, udržitelnost či solidarita. Přehodnocení kategorií by mělo sloužit jako základ pro změnu přístupu a změnu západní politiky.

Ekonomie terorismu

Proces „*sekuritizace*“ našich společností či instrumentalizace dalších kolektivních hodnot na Severu však nesmí být záminkou k tiché legitimizaci nedemokratických metod práce bezpečnostních složek států či neomezené globální policejní mašinérie na úkor ochrany individuálních svobod a lidských práv ani u občanů Severu, ani u občanů Jihu. Prvky tohoto konfliktu, který se zejména v důsledku rychlého vývoje komunikačních a monitorovacích technologií už delší dobu na Západě prosazuje jako debata o ochraně soukromí (privacy debate), jsou již nyní patrné při provozu strategických objektů, v práci zpravodajských služeb, ale také např. ve školách či v tisku.²⁾ Tento přístup k boji proti terorismu bych označil – analogicky k přístupu ze strany nabídky v drogové problematice – jako **symptomatický přístup** k terorismu. Jeho základem je přesvědčení o nutnosti co nejrazantněji a nejrychleji vymýtit jakékoliv projevy/příznaky terorismu, zlikvidovat či postihnout všechny osoby za ně odpovědné, a tím působit odstrašujícím dojmem na další případné teroristy.

Rovnováhy mezi bezpečností a ochranou občanských práv, včetně soukromí, je v demokratických společnostech při symptomatickém přístupu těžké dosáhnout. Navíc, tento přístup táhne k tomu stavět i další lidská práva, například právo na sebeurčení a kolektivní identitu, či demokratický charakter společností jako cenu za kolektivní bezpečnost a stabilitu. Zdánlivě se jedná o **hodnotový rozpor**.

Naopak přístup ze strany poptávky, neboli **preventivní přístup** se zaměřuje na to, proč terorismus existuje a proti čemu se obrací. Není to jen **přístup opačný, ale také hlubší**, ptá se po kořenech zla, nikoliv jen na to, jak projevy zla vymýtit. Poptávková strana v debatě o boji proti obchodu s drogami se snaží předcházet drogové závislosti raději než roztáčet spirálu násilí kriminalizací uživatelů a obchodníků a potíráním producentů. Analogicky v debatě o boji s terorismem se preventivní přístup soustředí na předcházení frustraci, ponížení, zneuznání a v neposlední řadě chudoby, z nichž se (globální) terorismus rodí.

Droga frustrovaných

Preventivní přístup nepovažuje terorismus pouze za ojedinělý patologický jev, ale **komplexní ekonomický, sociální, kulturní a politický problém se systémovým rozměrem**. Stejně jako se člověk nestává narkomanem po jednom drogovém experimentu, ale z nezanedbatelné části také proto, že kdesi v něm či ní není něco zásadnějšího v pořádku, muslim se nestává teroristou a celé komunity neobdivují bin Ládina jen proto, že kdesi existují výcvikové tábory, špinavé peníze a organizované sítě. Také v životě těchto lidí a komunit není cosi zásadního v pořádku – těžko hledají práci a realistické životní alternativy, vyrůstají v prostředí dlouhodobě prodchnutém křivdou a nenávistí a nikdy nepoznají reálnou a konstruktivní šanci na osobní či kolektivní emancipaci.

Zásadní rozdíl je i v **jazyce používáném** oběma přístupy. Preventivní přístup nenabízí (médiím a veřejnosti) totální válku a definitivní odstranění problému, ale spíše snahu jej důkladně pochopit a postupně a dlouhodobě umenšovat. Snáze však uniká pasti, do které nevyhnutelně padá symptomatický, jehož řešení, částečně i kvůli užívané rétorice, jsou základem dalších problémů. Násilí plodí násilí a pouhá stabilizace neřešeného problému představuje čím dál vyšší finanční i lidské náklady. Chemické nálety na kolumbijské farmáře nevedou k potlačení globální produkce koky, ani potlačení drogové závislosti, nýbrž k vyšším cenám drogy na evropských a amerických trzích, a tedy vyš-

VZTAHY A PROBLÉMY

ší nabídce a většímu objemu kriminality a násilí. Podobně bombardování Afghánistánu, či dokonce jiných „zlotřilých“ zemí, nepovede k likvidaci globálního terorismu, ani k likvidaci podmínek, v nichž vzniká, ale spíše k větší zatvřelosti radikálů v jejich subjektivní pravdě a legitimizaci jejich dalšího boje všemi prostředky, k větší heroizaci bojovníků džihádu v boji proti USA a Západu a k celkově vyšším nákladům na tuto válku v obou táborech.

Individuální bezpečnost a lidská práva³⁾: syntéza koncepcí

Hlavní předností preventivního přístupu však je, že umožňuje překlenout **zdanlivý protiklad demokracie, lidských práv a svobod na jedné straně a stability a bezpečnosti na straně druhé**, protože ukazuje, že na hlubší rovině analýzy mají tyto pojmy víc společného než toho, co je rozděluje. Umožňuje vybědnout z bludného kruhu násilí a přeorientovat vzácné zdroje produktivnějším směrem. Žádná země nemůže očekávat udržení či zvýšení své bezpečnosti a naplnění lidských práv svých občanů, pokud její aktivity ohrožují bezpečnost a potírají lidská práva jiných. **Individuální bezpečnost** či bezpečnost lidstva, na kterou máme všichni stejné právo, je možné naplnit jen při rovnocenném **globálním zabezpečení** (ostatních) lidských práv. Je naivní doufat, že bez dlouhodobější globální bezpečnosti se v podmínkách komplexní vzájemné závislosti – kde platí, že „vaše bezpečnost je má bezpečnost“⁴⁾ – může být nejsilnější zemi podařit udržet svou národní bezpečnost (či bezpečnost svých komunit a individuální bezpečnost svých občanů) po delší než krátké období. Dlouhodobější globální stabilita není představitelná bez globálního demokratického režimu, dodržování lidských práv a respektování globální plurality, bez trvale udržitelného globálního rozvoje a minimální sociální spravedlnosti.

Není proto náhodou, že samotný pojem bezpečnosti prodělal po pádu bipolárního systému **zásadní redefinici** a rozšíření i mimo kategorie států a mimo vojenské a strategické dimenze. Už dnes, necelé půlroky po teroristických útocích na USA, je patrné, že proces redefinice bezpečnosti se dále zintenzivňuje, stejně jako se musí zintenzivnit proces rozšiřování a instrumentalizace koncepce lidských práv, má-li budoucnost globálního soužití být ve znamení jejich syntézy. O tom, že takové redefinice, syntézy a nového přístupu k mezinárodnímu uspořádání je třeba, nás měla přesvědčit vlna až souhlasná reakce nejen muslimského, ale většiny nezápádního světa. V neposlední řadě totiž vyhocení konfliktu mezi USA, Západem a islámským světem poukazuje na naši iluzi o tom, že svět organizujeme spravedlivě a udržitelně, v duchu plurality a tolerance.

Ukazuje, že naše hodnoty jednak nejsou vnímány jako univerzální⁵⁾, a jednak, že ani tam, kde je prosazujeme, nejsme s to konzistentně jim dostát.

6. PREVENCE TERORISMU

Rozvojová pomoc: investice a příležitosti

Východisko řešení preventivního přístupu, která jsou předmětem dalších řádků, dobře ilustruje paradox války v Afghánistánu, kde jedna z nejbohatších zemí útočí na jednu z **nejzuboženějších zemí světa**. Průměrná očekávaná délka života v Afghánistánu činí 43 let. Roční příjem na obyvatele dosahuje 180 dolarů. Pouhých 13 procent populace má přístup k pitné vodě. Gramotný je jen každý pátý člověk a dětská úmrtnost se pohybuje na alarmující úrovni 247 úmrtí na 1000 narozených dětí. V průměru každý sedmnáctý porod končí smrtí matky, což je druhá nejhorší mateřská úmrtnost na světě.⁶⁾

Přestože Afghánci po desetiletích krvavých bojů a díky své hrdé tradici jistě patří mezi nejdolnější národy světa, ani velmi sporné „humanitární bombardování“, ani intenzivní poválečná rekonstrukce nezabrání dodatečným obětem války a zhoršení už tak tristních ukazatelů rozvoje. Jak trefně za mnohé humanitární pracovníky poznamenala Petra Procházková, **ta pomoc už tam měla být dávno!**

Náznaky volání po pomoci bylo více či méně hlasitě z Afghánistánu slyšet již delší dobu. Díky mezinárodnímu bojkotu Tálibánu pomoc Afgháncům nepřišla ani poté, co se duchovní vůdci zasadili o radikální snížení produkce máku a opia. Dvoutřetinový propad produkce této „exportní“ komodity stál afghánskou ekonomiku několik desítek tisíc pracovních míst. Je otázkou do diskuse, nakolik tato nevyslyšená volání stojí nejen za exemplárně zničenými buddhistickými sochami, ale i za přijetím údajně 100 milionů dolarů od bin Ládina výměnou za útočiště pro al-Káidu. Ačkoliv se Afghánistán zřejmě po určitou dobu bude zaslouženě těšit mezinárodnímu zájmu a konečně přílivu financí a rozvojových projektů, sociálně-ekonomické podmínky většiny ostatního islámského světa nejsou o mnoho lepší.

Bez podobného dlouhodobějšího napřetí zdrojů do sociálního a ekonomického rozvoje ostatních muslimských zemí – **nejen humanitární pomoci**, nemohou být udržitelné ani politické změny a diplomatický tlak na autoritativní režimy v muslimských zemích. Demokratické v podmínkách chudoby, přelidnění, nigramotnosti a zhoršování ekologických a zdravotních podmínek je odsouzena jen k další vlně nestability a radikalismu. Jak prohlásil za EU Romano Prodi, „koalice proti terorismu musí jít ruku v ruce s **koalicí pro rozvoj**“.⁷⁾

Participace a integrace: hlas vyloučeným

Současný islámský radikalismus, jak jej definuje Oliver Roy⁸⁾, není jen problémem sociálně-ekonomického rozvoje. Je projektem stejně tak politickým jako náboženským, stejně tak produktem jako i opozicí proti modernismu. Pomocníci a bojovníci al-Káida se rekrutují jak z řad tradičních klerikálních kruhů *vysokého* islámu (**tradicionalismus**), tak z řad nové městské inteligence (**neofundamentalismu**). Právě tito mladí lidé jsou vzdělaní podle západních standardů, se zkušeností západního životního stylu a sociální mobility. Jejich nerealizovaná očekávání, nemožnost uplatnění v uzavřených společenských hierarchiích se však mění ve frustraci, deziluzi a hněv z toho, že jsou *de facto* **vyloučení z národních i globálních procesů**. Rigidní čistota islámského fundamentalismu se pro ně stává náboženským východiskem, radikální odmítnutí západní kultury východiskem politickým.

Vyloučení uvnitř islámského světa se reprodukuje i v rámci globálních procesů. Snahy vládnout podle islámských modelů nejenže nedostávají globálně ani národně stejné šance jako politické směry hlásící se daleko silněji k západním hodnotám. Naopak muslimové mají pocit, že sami musí tiše snášet expanzi západních hodnot, institucí a kultury – opět globálně i ve svých vlastních společnostech.⁹⁾ Obviňujeme-li islámský radikalismus z toho, že není ochoten tolerovat „jinakost“, musíme se ptát i na to, do jaké míry sami tuto „**jinakost**“ **umožňujeme** islámu.

Politická a kulturní pluralita: tolerance a konstruktivní zapojení

Často je slyšet argumentaci poukazující na to, že zatímco my snášíme existenci fundamentalistů, nechají-li nás na pokoji, oni nesnášejí existenci naši, i když je na pokoji necháme. Mnozí tzv. fundamentalisté, i když primárně nesahají po násilných prostředcích a snaží se prosadit demokratickými způsoby, bez problému svým okolím a především západní politikou snášení nejsou. Krvavý konflikt v Alžírsku je smutným a výmluvným dokladem toho, že fundamentalisty je Západ ochoten snášet pouze jako oponenty, nikoli jako autonomní vládcy na svém území. Vždyť o kolik horší mohla být v intencích lidských práv a lidského rozvoje **fundamentalistická vláda** v Alžírsku než Tálibán a o kolik byl Tálibán horší než vláda saúdské dynastie? Jejich rozdíl je ovšem markantní v intencích regionální stability, geopolitických a ekonomických zájmů.

Na rozdíl od Číny však konstruktivní zapojení a tolerance nedemokratických politických proudů u islámských hnutí nebylo častou volbou. Není snazší účinně a legitimně bojovat proti radikálnímu fun-

damentalismu uvnitř islámských společností poté, co v nich dostal **příležitost** ke konstruktivní vládě a selhal, než proti němu bojovat jako proti nedemokraticky potlačovanému, pololidovému, obrozeneckému hnutí s jeho mýty a hrdiny? Mezinárodní uznání takových režimů by bylo nejen jasným důkazem západní víry v hodnoty, jako je pluralita, ale také důkazem o jejím univerzálním (nedvojsečném) uplatňování.

Mezinárodní politický, finanční i občanský tlak většinou takovým hnutím časem **obrousí hroty**. Ať již se dále radikalizují či přemění na jednu ze standardních forem islámské vlády, jejich fundamentalismus veřejně ztratí na svém lesku. Nicméně – kromě sociálně-ekonomického rozvoje – je daleko důležitější podpora občanské společnosti a systematická emancipace občanů. Ta je příslibem nejen toho, že se společnost sama s takovými hnutími snáze a rychleji vypořádá, ale zejména nejlepší prevencí proti tomu, aby radikální hnutí vůbec vznikala a měla podporu občanů daných zemí.

Dnešní vyhraněná situace by měla v neposlední řadě vést k pozornému zamyšlení i nad poselstvím islámu. Dosud jsme neměli ve zvyku příliš naslouchat, či dokonce pozorně analyzovat to, co se naší civilizaci snaží jeho uznávání učenci naznačit. Neprospělo by namísto neustálé kritiky a poukazování na nedostatky islámu vzájemnému dialogu a respektu i něco sebekritiky a upřímného zamyšlení nad tím, jakými problémy na rozdíl od islámského světa trpí naše kultura – jako jsou jen námatkou různé druhy závislosti, rozpad rodiny a nedostatek úcty k tradici, stárí či vyšším hodnotám? Můžeme po muslimech chtít, aby přejali alespoň část hodnot, institucí a tradic, kterou považujeme za univerzální, když sami nejsme schopni přijmout takřka nic a tolerovat jen minimum z **islámských hodnot, institucí a tradic**?

SHRNUTÍ A ZÁVĚR

Válka v Afghánistánu: kritická politická ekonomie

Ústřední myšlenkou tohoto článku je fakt, že hlubší odpor, frustraci a nesouhlas muslimského světa s mnoha aspekty globálního vývoje a americké politiky, který taktéž stojí u kořenů islámského terorismu a jeho podpory, sdílí jak muslimové, kteří by se nikdy k terorismu nesnížili, tak i mnozí „nemuslimové“ celého světa. Ačkoliv většina kritické analýzy směřuje vůči USA a západní politice, kritizovaný přístup ke konfliktům s novými aktéry postbipolárního světa se týká, bohužel v daleko větší míře, i ruské války proti Čečencům, turecké války proti Kurdům či izraelské války proti Palestincům. Jakkoliv je naprosto zásadní brát v úvahu i od-

lišnosti těchto konfliktů, mnohé rysy – jako flagrantní porušování lidských práv a selektivní využívání mezinárodního práva, jednostrannost vojenských akcí a postranní zájmy, silný propagandistický boj o definici aktérů, legitimizaci prostředků a cílů atd. – zdá se – mají strukturální povahu. USA tak svým přístupem nejen podrobují zkoušce své vlastní hodnoty, ale jako hegemon mezinárodního společenství zároveň vytvářejí model pro jiné země s podobnými konflikty a podobnými zájmy.

V první části článku jsem se proto pokusil identifikovat škálu potenciálních či skutečných, užších či širších, ekonomických a politických zájmů, kterým může odvetná vojenská operace v Afghánistánu sloužit, jakož i řady těch, v jejichž zájmu není. Z jejich pohledu je daný nabídkový přístup k válce proti terorismu kontraproduktivní a stejně tak subjektivní. Absence poprávkového přístupu, stejně jako kritické debaty o alternativách v rozhodování západních elit dále utvrzuje islámský svět, jakož i další marginalizované části třetího světa v kritickém vnímání americké politiky a potažmo i mezinárodního uspořádání. Analyzoval jsem některé zdroje starých hodnot, důvody pro existenci starých koncepcí stejně jako rozmanité a rozporuplné způsoby, kterými se prosazují v americké zahraniční politice.

V druhém dílu článku jsem se věnoval důvodům, proč se stará – moderní – koncepce (národní bezpečnosti a národního zájmu) v postbipolárních a postmoderních podmínkách dostává do stále zásadnějšího rozporu s novým (globálním občanským a lidsko-právním) přístupem. Vypůjčil jsem si metodu jazykové analýzy, abych dekonstrukci převažujícího mediálního a veřejného diskurzu v zemích Severu naznačil způsoby, jakými je představiteli moci konstruována jako objektivní taková interpretace reality, která i v rámci existujících institucí (multilaterální spolupráce a mezinárodního práva) a nových podmínek stále ospravedlňuje použití starých koncepcí a prostředků k hájení jejich zájmů.

V závěrečné části článku jsem nastínil širší politické prostředí formující islámský radikalismus, v němž je zakořeněna i podpora terorismu, a dva způsoby, kterými je možno mu čelit. První přístup, jehož charakteristika a kritika byly obsahem prvních dvou částí článku, konstruuje terorismus jako vojensko-politickou hrozbu národní bezpečnosti a reaguje na něj vedením války proti zemi/zemím, která/é jej podporuje/i. Druhý přístup vnímá terorismus jako komplexní a globální fenomén, který je radikálním odrazem ekonomických, kulturních a sociálních problémů na systémové úrovni. Vedle koordinovaného multilaterálního úsilí o přivedení viníků před spravedlivý soud podle uznávaných norem mezinárodního práva spatřuje řešení terorismu především v jeho prevenci.

Kritický přístup a alternativy rozvoje

Prvotním předpokladem úspěchu preventivního přístupu je mentální změna našeho vnímání muslimů a přístupu k islámskému světu. Tato změna by měla zahrnovat mimo jiné hledání pozitivních a inspirativních hodnot islámu a společných kořenů našich monoteistických náboženství, důraz na pohled do budoucnosti, podporu rozmanitosti a připuštění i radikální rozdílnosti. Na politické rovině by jejím výsledkem měla být orientace na možnosti dialogu a spolupráce, závazek podstatné rozvojové pomoci, citlivé investice do rozvoje lidských a institucionálních kapacit.

Kořeny terorismu pak nejlépe oslabuje **komplexní a trvale udržitelný rozvoj** těch zemí a složek populace, které se cítí být vyloučeny z procesu globalizace a nebo nevratně vytrženy ze svých lokálních tradic. Dlouhodobě je bezpečnost myslitelná pouze jako globální a lidská, nikoliv partikulární a národní, jako neoddelitelná od rozvoje a lidských práv, nikoliv jako jejich limitující faktor. Na úrovni jednotlivců a komunit je to rozvojová pomoc zaměřená na odstranění hlavních forem chudoby a deprivace, na politickou emancipaci a vytváření ekonomických příležitostí. Na úrovni národní a mezinárodní je to především tlak shora i zdola na vlády v muslimských zemích, aby zahájily politické reformy, dodržovaly lidská práva, vytvářely prostor pro občanskou společnost a prosazovaly demokracii vskutku participativní, nikoliv jen formální. Konečně na úrovni globální je cílem tohoto přístupu podpora aktivní kulturní plurality, větší tolerance a integrace islámu a rovnocenná spolupráce všech zemí při institucionalizaci a instrumentalizaci schválených hodnot globálního soužití.

Cílem tohoto článku ovšem bylo rovněž ukázat, že volba mezi těmito přístupy není ani náhodná, ani není dána jen úrovní znalostí o problému či hodnotovou orientací zúčastněných aktérů. Preference vojenského útoku je politická volba, která odráží nejen osvědčenou koncepci staronového hegemonu, ale především stále aktuální konstelaci mocenských prostředků a zájmů, která za ní stojí. Analýzy jednotlivých aktérů, jejich cílů, činů a rétoriky ovšem není zapotřebí jen proto, že druhý – preventivní – přístup představuje konkurenční **alternativu** (nové aktéry, zájmy i prostředky) a paradigmatickou změnu reagující na novou situaci. Pojmenování a interpretace „pozářijového“ konfliktu, zdá se, je určující nejen pro podobu a výsledky odvetné operace, ale rovněž pro její hodnocení. V USA i jinde válečná rétorika způsobila, že média a veřejný diskurz přestaly alespoň po určitou dobu plnit svou roli hlídáckého psa vlády. Masová obrovská reakce na bezprecedentní tragický

VZTAHY A PROBLÉMY

útok do jisté míry ohrozila tytéž hodnoty (pluralitu, otevřenost kritice, svobodu projevu, generování alternativ aj.) jako útok sám. Zastávám názor, že krizový moment jako „Ground Zero“ je „podvědomou“ demonstrací normálně skrývaného charakteru mezinárodního systému a **zkouškou** toho, do jaké míry je vskutku postaven na hodnotách, kterými ho obhajujeme. Přijímaná širší interpretace boje s al-Káidou by proto mohla být předzvěstí směru, kterým se mezinárodní systém ubírá, a předzvěstí klíčových konfliktů, které nás čekají.

Jakákoliv změna mezinárodního systému, paradigmatu či přístupu proto musí vycházet z analýzy důvodů pro pokračování stávajícího systému. V neposlední řadě se tento článek snažil poukázat na důležitost metod analýzy a mezí interpretace globálního terorismu. **Kritický pohled**, dekonstrukce a jazyková analýza, sice nejsou přístupy, které by uklidňovaly rozjitřenou veřejnost a pomáhaly kvapně poskládat dohromady naši otřesenou identitu. Nicméně umožňují vytvořit si diferencovaný pohled, nezávislejší úsudek a nabídnout alternativu, což jsem přesvědčen, jsou nejen nezbytné metody pro dobu postmoderní a postbipolární, ale rovněž ověřené hodnoty již z doby moderní a bipolární.

Je jasné, že i kdyby se takovou změnu západního přístupu podařilo uskutečnit, zcela vymýt hrozbu terorismu se nepodaří. Naše civilizace je příliš zranitelná a za určitým bodem opatření vedoucí k dalšímu zvýšení bezpečnosti jsou nejen technicky a finančně velmi náročná, ale hlavně by vedla k omezování práv a svobod, kterých si tolik ceníme. Výsledný kompromis bude vždy ponechávat prostor k potenciálnímu teroru pro lidi s narušenou psychikou, s antisociálním a anticivilizačním chováním, se zvrácenými hodnotami. Nicméně to není argument pro pokračování ve staré linii moderní koncepce. Naopak jsem přesvědčen, že už samotná reflexe, veřejná debata a proces malých a postupných změn vytváří klima, které by všestranně přispělo k účinnější prevenci i boji proti organizovanému terorismu přímo v zemích jeho vzniku, jakož i k účinnějšímu řešení mnoha jiných globálních problémů, které lidstvo sužují. ○

lebeda@iir.cz

¹⁾ Na druhou stranu právě Pákistán a Indonésie jsou známé svým bouřlivým vnitropolitickým klimatem a výbušnou sociální situací, na palestinských územích stále probíhá intifáda. Nepokoje a násilné demonstrace, které jsou v těchto zemích takřka na denním pořádku, je třeba je vnímat i jako výraz **pokračujících vnitrospolečených konfliktů** a opakovaných protestů proti místním vládám ve změněném mezinárodněpolitickém kontextu.

²⁾ Několik takových příkladů, včetně jednoho českého, uvádí i článek George Monbiota: „Taliban of the west“, The Guardian, 18. 12.

2001, také na: <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4321856,00.html>

³⁾ Anglický pojem „human security“ je těžko přeložitelný do českého jazyka, protože má jak význam individuální bezpečnosti, kterým jej překládám, tak bezpečnosti lidstva jako takového. Podobné konotace nese i snáze přeložitelný pojem lidská práva – „human rights“. Rozdílné překlady tak neumožňují vyniknout spojujícímu prvku „human“ v obou koncepcích.

⁴⁾ Viz Mark M. Brown: Human Security and Human Development in the 21st Century: A Post-September 11 Agenda, projev Hlavního administrátora UNDP na London School of Economics, 25. 10. 2001, též na: <http://www.undp.org/dpa/statements/administ/2001/october/25oct01.html.htm>

⁵⁾ Viz např. projev belgického premiéra Guye Verhofstadta: „The New World Order since 11 September“, 23. 10. 2001 na College of Europe ve Varšavě, též na: <http://www.eurunion.org/partner/EUUSTerror/VerhofstadtSpWarsaw.htm>

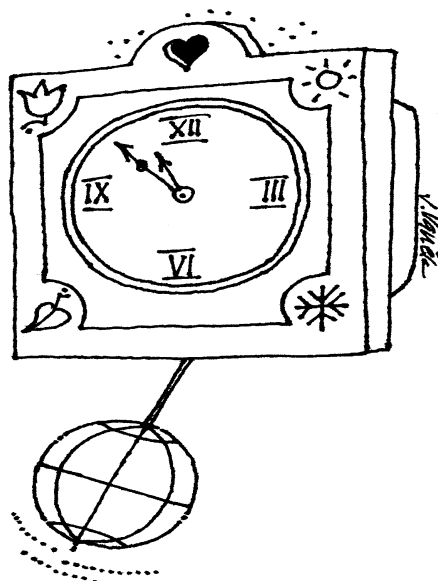
⁶⁾ Srov. International Action Center: „The U.S. war in Afghanistan“, action sheet na www.internationalaction.org.

⁷⁾ Romano Prodi, prezident Evropské komise: „Time for real solidarity“, projev k Evropskému parlamentu, Štrasburk, 24. 10. 2001, též na: <http://europa.eu.int/comm/external-relations/news/prodi/sp01-484.htm>

⁸⁾ Viz výtažky z velmi zajímavé a provokativní analýzy současného islámského světa Olivera Roye: „The Failure of Political Islam“ In: Angie Hoogvelt: „Globalization and the Postcolonial World“, Palgrave, Houndmills 2001, pp. 207–213.

⁹⁾ Za jiných okolností by se v tomto bodě k islámské argumentaci musely připojily i Rusko (s kritikou globalizace jako kulturního imperialismu) a Čína (s neustálým zdůrazňováním potřeby multipolárního světa).

¹⁰⁾ Bez energické, otevřené debaty o tom, jak nejlépe zajistit dlouhodobou bezpečnost, varuje Eedle, „Amerika riskuje, že skončí jako Izrael – že bude mít drtivou vojenskou převahu nad nepřáteli, ale nedokáže zabránit hrstce odhodlaných osob, aby způsobovaly jejím občanům strašlivé utrpení.“

Politici vládní koalice našeho východního souseda vynakládají veliké úsilí, aby odstranili zaostávání země v integračních procesech za svými partnery z Visegrádské čtyřky.

Výsledky, jichž Slovensko dosáhlo v dosavadní fázi předvstupních rozhovorů s EU, potvrzují, že se jim to úspěšně daří. Kabinet *Mikuláše Dzurindy* zlikvidoval dvouleté zpoždění, jež zavinila předcházející vládní garnitura vedená *Vladimírem Mečiarem*, a přičinil se o to, že SR je od počátku roku 2001 soustavně uváděna mezi státy označovanými za nejžhavější kandidáty rozšíření EU v roce 2004. Integrační úspěch Slovenska ocenil i summit EU v belgickém Laeken v prosinci 2001. V závěrečných dokumentech z tohoto zasedání je jmenováno ve společnosti dalších devíti států, které mohou dokončit předvstupní rozhovory s EU do konce roku 2002. O dva roky později se by již jako její členové mohli zúčastnit voleb do Evropského parlamentu.

Slovenská republika však musí splnit dvě podmínky – udržet dosavadní tempo vyjednávání s EU a pokračovat v reformách, jež by ji přiblížily ke standardům EU. Obě jsou pro Slovensko značně náročné, ale ve vnitropolitických poměrech, které tam převládají, splnění té druhé si od jeho politiků i občanů zřejmě vyžádá mnohem větší úsilí než v ostatních kandidátských zemích. Naznačily to již okolnosti, které doprovázely dosavadní reformní kroky Dzurindova kabinetu v uplynulých dvou letech. K některým z nich bylo možné přikročit až po rozsáhlých změnách Ústavy SR. Širokospektrální vládní koalice, složená fakticky z dvanácti politických subjektů a několika nezávislých poslanců, mimořádně obtížně hledala konsenzus při formulování jednotlivých ustanovení novelizovaného základního zákona, k jehož přijetí byla nezbytná kvalifikovaná většina. Nakonec se jí to podařilo a parlament novelu Ústavy SR 23. února 2001 přijal. Stala se východiskem k uskutečnění dalších reformních kroků směřujících k začlenění SR do evropských a transatlantických struktur.

Dosud k nejobtížnějším patřila reforma veřejné správy i přesto, že k prosazení jednotlivých zákonů souvisejících s její realizací byl potřebný souhlas pouze prosté většiny poslanců. Politické subjekty vládní koalice se dlouho nemohly dohodnout na základních principech fungování regionální samosprávy, a především na počtu a geografických hranicích vyšších územních celků (VÚC). Politici a experti jednotlivých stran vládního seskupení několik měsíců mezi sebou bojovali o prosazení koncepcí, které by co nejlépe odpovídaly především jejich ideovým východiskům a politickým zájmům. V tomto zápase se střetávala pojetí vycházející ze zásad občanské společnosti se snahou o minimální oslabení centrální moci státu, byl zatížen pokusy o uplatnění etnického principu, ale i o návrat k mode-

Regionální volby na Slovensku:

významný krok na jeho cestě do Evropské unie

VLADIMÍR LEŠKA

lům, jež se v minulosti sice osvědčily, avšak ve zcela jiných historických podmínkách. Nezanedbatelnou roli v soupeření o prosazení jednotlivých koncepcí sehrávaly ekonomické aspekty.

Vláda přistupovala k reformě veřejné správy s maximální odpovědností a věnovala jí mnoho sil a času. Její zmocněnec *V. Nižňanský* s týmem spolupracovníků jmenovaných politickými stranami vládní koalice připravil na základě strategie, schválené kabinetem v srpnu 1999, expertní návrh *Koncepcie decentralizácie a modernizácie verejnej správy*. Vláda tento více než stostránkový elaborát projednala již v březnu 2000. Zabýval se nejen otázkami souvisejícími s vytvořením orgánů regionální samosprávy, ale i celou škálou problémů podmiňujících harmonickou součinnost mezi orgány státní správy a samosprávy. Navrhoval, aby se území Slovenska rozdělilo na dvanáct vyšších územních celků, přičemž se mělo přihlížet k celé řadě aspektů. Autoři projektu zdůrazňovali především nezbytnost respektování regionální identity obyvatelstva, která vyplývá z historického vývoje, geografického členění státu a přírodních podmínek. Za nejobtížnější operaci reformy veřejné správy ale jednoznačně označovali přenos kompetencí ze stávajících institucí na nově vytvářené VÚC a přizpůsobení rozpočtových pravidel podmínkám zaváděného modelu.

Přesto se však veřejná diskuse v důsledku snahy politických stran prosadit při reformě veřejné správy vlastní priority zúžila na jediný problém – kolik VÚC se má vytvořit a kudy mají vést jejich geografické hranice. Ve vládní koalici vykristalizovaly ve vztahu k této otázce v podstatě tři skupiny stoupenců rozdílných pojetí. Politické subjekty zastoupené v SDK¹⁾ a zpočátku i vedení SOP jednoznačně prosazovaly návrh vládního zmocněnce na vytvoření dvanácti VÚC. SDL s částí politiků SOP preferovala symetrický model státní správy a samosprávy vycházející z existence dosavadních osmi krajů. Hranice nových VÚC měly být s nimi identické. Specifické požadavky na územněsprávné členění kladli politici SMK. V klíčové fázi diskusí o konečné podobě územněsprávního uspořádání vystoupili s naléhavým požadavkem na vytvoření „*Komárňanské župy*“ jako třinácté-

ho VÚC,²⁾ který měl podle nich zahrnovat celý Žitný ostrov, tj. okresy Komárno, Dunajská Streda, Galanta, Šaľa, Nové Zámky a Levice.

Přestože již předtím docházelo mezi stranami vládní koalice k dosti ostrým třenicím o jednotlivé prvky nového modelu veřejné správy, spor o vytvoření VÚC s převahou občanů maďarské národnosti dosáhl rozměrů, které ohrožovaly další existenci vládní koalice. Převážnou část slovenských politiků zpočátku přímo šokovala představa, že by na Slovensku mohl vzniknout samosprávný územní celek, v němž by nedominovali příslušníci majoritního národa. Spojovali ji se snahou o vytvoření územní autonomie. Někteří již strašili možností ztráty tohoto území, které je pokládáno za slovenskou obilnici, a předpovídali jeho pozdější připojení k Maďarsku.

Strana maďarské koalice zpočátku splnění svého požadavku podmiňovala podporou novely Ústavy SR. Využívala jej k tomu, aby prosadila své další dřívější návrhy, směřující k posílení postavení maďarské menšiny na Slovensku. Předseda SMK *B. Bugár* již v srpnu 2000 vyhrožoval odchodem své strany z kabinetu v případě, že koalice nebude s vytvořením „*Komárňanské župy*“ souhlasit. Tehdy však rozpadu vládní koalice zabránilo splnění tří starších požadavků maďarských politiků. SMK nakonec hlasy svých poslanců v parlamentu přijetí ústavního zákona o novele Ústavy podpořila.

Zápas o pojetí reformy veřejné správy tím však neskončil. SDL svou představu prosazovala zejména formou soustavné kritiky místopředsedy vlády *I. Mikloše*, jenž byl jejím gestorem. Označovala jej za hlavní příčinu i dalších problémů, s nimiž se kabinet vypořádával se značnými obtížemi. SMK na druhé straně nijak neskrývala etnickou podstatu svého požadavku na vytvoření VÚC s převahou občanů maďarské národnosti. Když její politici pochopili, že název „*Komárňanská župa*“ je pro slovenskou politickou elitu nepřijatelný, hledali modifikace, které by splnění jejich záměru usnadnily. Začali používat označení „*Podunajská župa*“ nebo „*Podunajsko*“, a dokonce deklarovali, že by se spokojili i s navrhovaným počtem dvanácti VÚC za předpokladu, že dojde k patřičné úpravě jejich hranic. Navrhovali např., aby se dva okresy Tr-

navského VÚC s absolutní většinou obyvatelstva slovenské národnosti připojily k Bratislavě, čímž by se procento občanů maďarské národnosti v prvně jmenovaném kraji zvýšilo.

Tento spor jítřil slovenskou politickou scénou nejen ve druhém pololetí roku 2000, ale i po značnou část roku 2001. Zbytečně pohltl množství času, jenž mohl být smysluplněji využit na kvalitní přípravu legislativních norem, nezbytných pro spuštění reformy.

Parlament začal tyto zákony projednávat teprve v červnu roku 2001, tj. v době, kdy se podle původního harmonogramu reformy již měly konat volby do orgánů samospráv. Přitom se ani po četných jednáních různých koalicioních grémií jednoznačně nepodařilo definovat počet VÚC. Vláda se sice rozdílem jednoho hlasu přiklonila k variantě navržené týmem *V. Nižňanského* (12+12), avšak politici SDL a SOP odmítali toto usnesení respektovat, jelikož při jeho přijímání nebyla prý dodržena Koalicioní dohoda. Vládní zmocněnec pro reformu veřejné správy na jedné straně prohlašoval, že v případě odmítnutí jeho návrhu odstoupí z funkce, protože neponese odpovědnost za důsledky realizace deformovaného modelu. Představitelé SDL na druhé straně tvrdili, že nepodpoří žádnou verzi, která nebude vycházet z principu 8+8. SMK současně vytrvale zdůrazňovala, že ze svého požadavku na vytvoření jednoho VÚC s nejméně šesti okresy, v nichž mají výrazné zastoupení občané maďarské národnosti, neustoupí. Po prvním čtení návrhů dvou zákonů o územněsprávním uspořádání v NR SR, jež tvořily základní pilíř reformy veřejné správy, bylo zřejmé, že budou-li vůbec přijaty, pak jedině za podpory opozičních poslanců.

Možnost takového východiska naznačovalo zintenzivnění kontaktů šéfa SDL a současně předsedy parlamentu *J. Migaše* s představiteli nejsilnější opoziční strany HZDS–LS. Zřejmě nejdramatičtější důsledky mělo jeho setkání s *Vladimírem Mečiar*em před závěrečným hlasováním o prvních zákonech, týkajících se reformy veřejné správy. Parlament po něm 5. července 2001 s přispěním opozice schválil návrh SDL a SOP na vytvoření osmi samosprávných celků, namísto vládní verze, která počítala s dvanácti. Přispěli k tomu i poslanci SDKÚ. Proti hlasovali zákonodárci, kteří původně reprezentovali DS a potom se sdružili do *Občianskeho konzervatívneho spoločenstva* (OKS), KDH a SMK. Maďarští politici označili spojenectví s politickými protivníky v této, pro ně klíčové otázce za největší podraz od svých koalicioních partnerů.

Zdálo se, že vládní koalice svou roli dohrála. Poslanec SMK *M. Duray* bezprostředně po hlasování zhodnotil aktuální situaci slovy: „*Vznikla nová koalice za účasti HZDS, SDKÚ, SDL, SNS a SOP. Nemáme zájem s ní spolupracovat.*“³⁾ Maďarští politici téměř jednomyslně prohlašovali, že to

byla poslední kapka, po níž sklenice jejich trpělivosti přetekla. Během celého léta ujišťovali veřejnost, že Republiková rada (RR) SMK 25. srpna 2001 rozhodne o jejich odchodu z vládního kabinetu. Počet poslanců v klubech stran, které tvořily vládní koalici, by se po případném splnění tohoto rozhodnutí snížil na sedmdesát. Hrozba vystoupení SMK z vládního seskupení podněcovala četné úvahy o možných scénářích vývoje slovenské politické scény, v jejichž podtextu se velmi často objevovala možnost oslabení či dokonce zmaření integračních šancí Slovenska. Premiér však i nadále nabádal k umírněnosti v přístupech při řešení vzniklé situace. Lídry partnerských stran, kteří již deklarovali uspokojení nad odchodem tohoto politického subjektu z vládního seskupení, varoval: „*Nevyhánějte SMK z vlády.*“⁽⁴⁾

Nejvyšší politický orgán SMK 25. srpna 2001 po rozsáhlé diskusi pod tlakem vnitropolitických i zahraničněpolitických faktorů nakonec přijal kompromisní usnesení, na jehož základě strana měla i nadále do 30. září 2001 podmíněně zůstat ve vládní koalici. V případě, že by parlament do té doby nepřijal zbývající zákony související s reformou veřejné správy v souladu s vládní koncepcí, měla bez jakýchkoli dalších jednání a nových usnesení z vlády odejít.

Premiér *Dzurinda* snad jako jediný z významných funkcionářů vládní koalice označil výsledek jednání RR SMK za příznivý, protože přispěl k obnovení politické stability. Spolu s ministrem vnitra *I. Šimkem* vyvinul značné úsilí, aby se proces přípravy zbývajících zákonů v rámci reformy veřejné správy, zejména o přenosu kompetencí, urychlil a termín stanovený SMK splnil. Oprávněnost jeho optimismu potvrdilo přijetí vládní předlohy kompetenčního zákona 20. září 2001. Dokonce i *V. Nižňanský*, jenž po odmítnutí dvanácti VÚC ze své funkce vládního zmocněnce pro reformu veřejné správy skutečně odstoupil, schválení kompetenčního zákona ocenil jako krok k zásadní decentralizaci veřejné správy.

Parlament potom na svých schůzích připojil do 3. října 2001 k zákonu o územním a správním uspořádání SR, zákonu o volbách do orgánů samosprávy vyšších územních celků a kompetenčnímu zákonu i další normy. Přechod na dvoustupňovou samosprávu komplexně upravovaly novela zákona o obecním zřízení, novela zákona o rozpočtových pravidlech, novela zákona o majetku VÚC a zákon o platových poměrech předsedů VÚC. Jejich schválení svědčilo o tom, že i rozchádná koalice měla ještě dostatek politické vůle k prosazení kroků, které podmiňovaly přijetí Slovenska do Evropské unie.

Prvním významným faktickým krokem při realizaci reformy veřejné správy byly volby do orgánů samosprávy vyšších územních celků, které se konaly v posledním měsíci roku 2001. Zákon stanovil, že mají být dvoukolové: voliči v prvním kole 1. prosince 2001 rozhodovali o tom, kdo je bude v regionálních parlamentech zastupovat a koho

by chtěli mít v čele jednotlivých VÚC. Zvolili si v něm tedy poslance a mohli si zvolit i předsedy regionálních parlamentů. Podle znění volebního zákona se však nejvyšším představitelem VÚC mohl stát v prvním kole pouze ten kandidát, který by dostal nadpoloviční většinu odevzdaných hlasů. V případě, že toto penzum žádný z uchazečů nesplní, první dva s nejvyšší voličskou podporou postoupí do druhého kola. To se konalo po dvou týdnech – 15. prosince 2001. Předsedou se pak stal kandidát, pro nějž hlasovala prostá většina zúčastněných voličů. Uchazeči o poslanecká křesla soupeřili o hlasy voličů v jednotlivých obvodech podle pravidel většinového systému.

Regionální volby měly pro slovenský politický vývoj několikanásobný význam. Již samotný fakt, že se konaly, i když proti původním předpokladům s dosti značným zpožděním, potvrzoval, že politici vládní koalice byli schopni v zájmu vytváření nezbytných předpokladů pro integraci své země do evropských a transatlantických struktur překročit své stranické mantinely a hledat společnou platformu. Volby do orgánů regionálních samospráv zahájily rozsáhlý proces decentralizace řízení věcí veřejných, jenž byl významnou součástí dalšího rozvoje demokracie a podstatně zdokonaloval podmínky pro intenzivnější zapojování občanů do veřejného života. Vzhledem k tomu, že se konaly deset měsíců před příštími parlamentními volbami, byly pro jednotlivé politické strany i jistým testem přízně mezi voliči.

Regionální volby na Slovensku byly z hlediska jeho obecného zájmu a v kontextu dlouhodobého směřování státu nesporným úspěchem vládní koalice. Jejich konkrétní výsledky jako jistá forma hodnocení jejího tříletého působení však byly nejen pro ni, ale i pro mnohé zahraniční pozorovatele, velkým zklamáním. Rozčarováním byla především nízká účast oprávněných voličů – prvního kola se zúčastnilo 26,02 procenta voličů a druhého kola ještě méně, jen 22,61 procenta. I když se neočekávalo, že by k volebním urnám přišlo takové procento občanů Slovenska jako například při posledních komunálních volbách, skutečnost předčila i ty nejpesimističtější předpovědi.

Politici, politologové i sociologové se snažili odhalit příčiny tohoto stavu. Většina z nich se shodovala v tom, že největší podíl viny na nízké volební účasti měly strany vládní koalice. Svou politikou, která sledovala především dlouhodobé cíle, si nedovedly získat prostého občana a nepřesvědčily jej o smyslu reformy veřejné správy. Politická apatie velké části společnosti pramenila především z pocitu zklamání z nepřesvědčivých výsledků *Dzurindova* kabinetu, jichž dosahoval při řešení vnitropolitických problémů. Lidé reagovali na vysokou nezaměstnanost, rostoucí napětí v sociální sféře, na prohlubující se krizi školství a zdravotnictví a na málo účinný boj proti rostoucí kriminalitě a všudypřítomné ko-

rupci i ostentativním nezájmem o veřejné záležitosti. Pozornost občanů otázkám týkajícím se voleb do regionálních orgánů navíc otupovaly dlouhotrvající tahanice o podobu a počet VÚC a značné zklamání z nenaplněných očekávání, která spojovali se slibovaným územněsprávním členěním.

Vnitrokoaliční zápas o počet VÚC odsunul do pozadí diskusi o podstatě reformy veřejné správy a o jejím přínosu pro budoucnost Slovenska. Významně přispěl k tomu, že voliči smysl a obsah opatření připravovaných v jejím rámci vnímali zkresleně a zúženě.

Lídři politických subjektů vládního seskupení, snad kromě SMK a částečně též KDH, museli po prvním volebním dnu spolknout i velmi hořké sousto v podobě konkrétních výsledků, jichž dosáhli jejich kandidáti v jednotlivých krajích. Jedna z mála zpráv, které je mohly potěšit, byla informace, že *L. Roman*, společný kandidát volební koalice, kterou vytvořily SDKÚ, KDH, ANO, SMK a DS, zvítězil v Bratislavě již v prvním kole jako jediný z uchazečů o funkci předsedy samosprávného kraje. Hlasovalo pro něj 56,5 procenta voličů, kteří se voleb 1. prosince 2001 v tomto kraji zúčastnili. Navíc, toto volební seskupení získalo v parlamentu samosprávného kraje hlavního města též největší počet křesel – celkem 40 ze 46, tj. 86,95 procenta. Jeden poslanec je nezávislý a ostatních pět reprezentuje společenství stran HZDS–LS, SMER, SDL, SOP a SZS.

Kromě tohoto vítězství zaznamenala ze stran vládní koalice v prvním kole poměrně velký úspěch ještě SMK v Nitrianském kraji. V jeho 52členném parlamentu ji bude reprezentovat 31 poslanec (59,61 procenta). Jeden byl zvolen za SNS a dalších 20 bylo na společné kandidátce HZDS–LS, SMER, strany STRED, SDL a SOP. Vládní koalice byla ještě úspěšná v Košickém kraji, kde ve druhém kole v boji o předsednické křeslo zvítězil společný kandidát KDH a DS *R. Bauer*. Podpořili jej zejména voliči SDKÚ, SMK a zřejmě též SMERu a ANO, jejichž favorité v prvním kole neuspěli. Mezi výhry vládních stran lze zařadit i zvolení 24 poslanců do parlamentu Košického kraje na společné kandidátce SDKÚ, SMER a SMK. Na celkovém počtu 57 zastupitelů se podíleli 42,10 procenta. Spojenectví KDH, DS a ANO získalo 10 poslaneckých křesel, tj. 17,54 procenta. To jsou však veškerá pozitiva, která pro strany vládní koalice z výsledků regionálních voleb vyplynula. (Pro úplnost: opoziční HZDS–LS spolu s vládní SDL a SOP má v parlamentu Košického kraje 14 mandátů, tj. 24,56 procenta.)

V Trenčianském kraji všech 45 poslaneckých křesel obsadila jediná strana – HZDS–LS. Většinu získala rovněž v Žilinském kraji, aniž by se přitom spojila s jinými subjekty. Na její kandidátce bylo v tomto kraji zvolených 31 z celkového počtu 52 poslanců, tj. 59,62 procenta. V Trnavském VÚC získala ve spojenectví se stranou SMER a SOP

24 poslaneckých mandátů ze 40 (60 procent). V parlamentu Prešovského kraje bude HZDS-LS a stranu SMER reprezentovat přesně polovina poslanců – 30 ze šedesáti. SDKÚ v tomto VÚC získala jen 7 mandátů. Tento výsledek je pro *Mikuláše Dzurindu*, vzhledem k tomu, že pokládá prešovský region za baštu své strany, jistě značným zklamáním. O mandát více tam získalo i KDH.

Rovněž ve 49členném parlamentu Banskobystrického kraje bude mít nejsilnější poslanecký klub HZDS-LS společně se stranou SMER. Tyto subjekty v něm bude zastupovat 22 poslanců (44,89 procenta). Druhé nejsilnější zastoupení tam má SMK, která v něm obsadila 15 křesel a získala tak téměř třetinu mandátů – přesně 30,61 procenta.

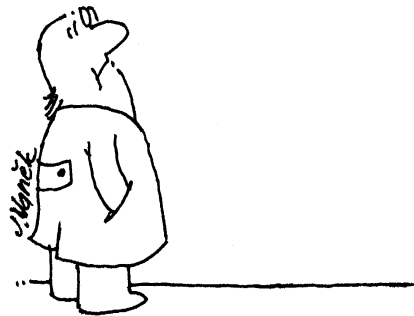
Převaha opozičního HZDS-LS v prvních volbách do regionálních samospráv na Slovensku je zřejmá i ze souhrnných čísel: jeho poslanci samostatně nebo v rámci koalic obsadili 149 křesel, tj. 37,16 procenta, z celkového počtu 401 v osmi regionálních parlamentech. Ze stran vládní koalice byla nejúspěšnější SMK, která má 60 poslanců zvolených samostatně a 24 na společných kandidátkách s jinými stranami, tj. 20,9 procenta ze všech poslanců regionálních parlamentů. Teprve za ní se umístil další politický subjekt vládní koalice – KDH, které bude v regionálních parlamentech zastoupeno 36 poslanci (8,97 procenta). *Ficova* strana SMER získala na společných kandidátkách 29 poslaneckých mandátů, SDKÚ samostatně 7 a v koalici s jinými stranami 21 (celkem 28). Strana premiéra *Dzurindy* se tak umístila až na pátém místě. SDL má celkem 25 poslaneckých křesel (13 samostatně a 12 s jinými stranami). Zajímavostí je, že tato strana nemá v regionálních parlamentech Bratislavy, Trenčianského a Trnavského kraje ani jediného poslance.

Regionální volby skončily naprostým fiaskem pro nacionálně orientované strany. Nově založená Pravá SNS získala v regionu svého zakladatele *Jána Sloty* – v Žilinském kraji – pouze tři mandáty. SNS, jejíž předsedkyní je *A. Malíková*, má po jednom poslanci v Prešovském a Nitranském kraji. Šéfka této strany navíc utrpěla ve druhém kole volby předsedy Žilinského kraje krutou porážku v duelu s kandidátem HZDS-LS *J. Tarčákem*. V regionu, z něhož také pochází a který je obecně pokládán za oblast s největší koncentrací sympatizantů SNS, se pro ni vyslovilo pouze 10,85 procenta zúčastněných voličů.

HZDS-LS svůj úspěch z prvního kola regionálních voleb umocnila v průběhu druhého kola vítězstvím svých kandidátů při soupeření o křesla předsedů zbývajících sedmi krajů. Její nominant byl poražen pouze v Košickém kraji. V Prešovském kraji získal vítězství jen s převahou pouhých 242 hlasů. V dalších pěti – Trnavském, Trenčianském, Nitranském, Žilinském a Banskobystrickém – však kandidáti HZDS-LS ve spojení s koaličními partnery porazili své protivníky vcelku přesvědčivě. Volby

předsedů Trnavského a Nitranského kraje se odehrávaly na pozadí soupeření slovenského a maďarského etnika. V obou na jedné straně stáli kandidáti SMK proti kandidátům HZDS-LS ve spojení s dalšími subjekty (SDL, SOP, STRED a SMER). O mobilizaci voličů obou národností svědčí poměrně vysoká účast – v průběhu druhého kola voleb předsedů se k urnám v Nitranském kraji dostavilo 39,49 procenta a v Trnavském 36,87 procenta oprávněných voličů, zatímco v ostatních krajích se voličská účast pohybovala mezi 16 až 20 procenty, a v Žilinském kraji byla dokonce jen 10,85 procenta.

Přestože současná vládní koalice se zřejmě při bilancování své práce nebude s výsledky prosincových voleb do regionálních sa-

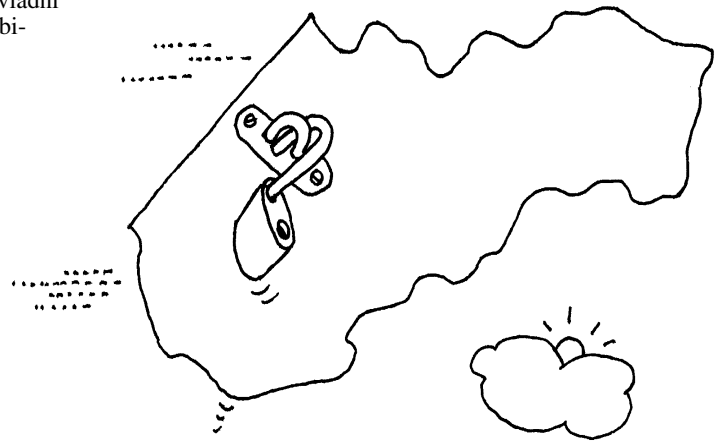

mospráv příliš chlubit, nikdo jí neupře mimořádnou zásluhu na tom, že se vůbec konaly. Tímto aktem se zahájil reálný proces decentralizace správy věcí veřejných a formování struktur odpovídajících modelu moderního demokratického státu. Celý průběh přípravy reformy veřejné správy potvrdil známou pravdu, že převratná řešení se nerealizují snadno a bezbolestně. Zápas o její pojetí v podmínkách Slovenska byl o to složitější, že probíhal v době, kdy základní konstrukce nově budovaného státu nebyla ještě zcela konsolidovaná a proces profilace politické scény nebyl završen.

Je pravděpodobné, že v průběhu zavádění legislativních norem do praxe, podle nichž má regionální samospráva fungovat, bude docházet k jejich dílčím korekturám. Život si v zájmu harmonické součinnosti jednotlivých prvků státní správy a samosprávy možná vyžádá i zásadnější změny. To však nic nemění na tom, že regionální volby významně přiblížily Slovensko k EU. Jejich konáním se začala realizovat jedna z důležitých priorit Partnerství pro vstup, k jehož plnění se Slovensko po helsinském

summitu EU v roce 1999 zavázalo. Decentralizace politické moci povede k posílení role struktur, které mají blíže k občanovi. Přispěje tím k omezení vlivu negativních stránek prohlubování integračních procesů na nadnárodní úrovni, které je zákonitě doprovázejí.

Čtenář si přitom oprávněně položí otázku: Nemůže se ale stát, že konkrétní výsledky regionálních voleb, jež potvrdily dominantní postavení HZDS-LS, posunou Slovensko znovu do období let 1994–1998, v němž vypadlo z hlavního integračního proudu středoevropských států? Možné je

všechno. Předně je třeba ale zdůraznit, že i přes extrémně nízkou účast voličů všichni poslanci a předsedové VÚC začali od počátku roku 2002 vykonávat svůj mandát v jednotlivých regionech na základě demokratických voleb a v naprostém souladu s platnou legislativou. Odpovědní představitelé EK a EP několikrát zdůraznili, že Slovensko učinilo zahájením reformy veřejné správy důležitý krok v přípravě na přijetí do Evropské unie.

Z vystoupení funkcionářů samosprávných orgánů Trenčianského kraje, v nichž HZDS-LS nejenže nemá žádné oponenty, ale ani partnery, je zřejmé, že si mimořádnou, s nikým nesdílenou odpovědnost plně uvědomují. Přesto však se snažili strany, které se do volených orgánů kraje nedostaly, přesvědčit, aby některá z nich obsadila funkci hlavního kontrolora. Tím chtějí v budoucnosti předejít různým podezřením z netransparentnosti svých aktivit. Rovněž při utváření orgánů dalších VÚC se ze strany vítězných seskupení projevovala snaha o plné respektování demokratických pravidel a politické plurality. Předseda Trnavského samosprávního kraje *P. Tomeček*, zvolený za HZDS-LS, ujistil, že je v zájmu regionu, aby se hledala společná řešení. A ta se podle něj nalézají „*jedině komunikací, konsenzem a vylučováním všeho negativního*“⁵). Budou-li se jeho filosofii řídit i ostatní funkcionáři této strany, neměly by vznikat pochybnosti o oprávněnosti její

VZTAHY A PROBLÉMY

spoluúčasti na řízení věcí veřejných v rozsahu odpovídajícím volebním výsledkům.

Ačkoli se regionální volby vyznačovaly dominancí stranického principu, ve vztazích mezi politiky tohoto stupně se prosazují podstatně jiná kritéria než na centrální úrovni. Přispěl k tomu i samotný většinový systém, jenž zdůrazňuje osobnostní přednosti jednotlivých politiků. Občané v regionech mají dostatek příležitostí, aby politiky, kteří je v samosprávních orgánech zastupují, po všech stránkách náročně hodnotili. Stranická příslušnost odpovědných funkcionářů se při posuzování kvality řešení místních problémů dostává zpravidla do pozadí. Její význam však není zcela nezanedbatelný. Voliči si mohou prostřednictvím regionálních politiků korigovat svůj názor na politické strany, které reprezentují.

Ačkoli se regionální volby svým charakterem podstatně odlišují od parlamentních, politologové se přesto v jejich výsledcích snaží hledat náznaky, které by jim usnadnily prognózu vnitropolitického vývoje na Slovensku po příštích volbách do NR SR, jež se mají konat v září 2002. V čem jim mohou pomoci? I když poměrný systém aplikovaný v parlamentních volbách odráží voličskou přízeň jednotlivých stran detailněji než většinový, je velmi pravděpodobné, že i v nich nejlepší výsledky dosáhne HZDS–LS. Významným faktorem, který ovlivní úroveň jejího vítězství v celostátním měřítku, bude voličská účast. Všeobecně se předpokládá, že bude podstatně vyšší než v regionálních volbách. Vzhledem k ukázněnosti sympatizantů HZDS–LS lze očekávat, že čím více občanů se volebního aktu zúčastní, tím bude vítězství této strany méně výrazné.

Průběh a výsledky regionálních voleb evokují i další dílčí závěr. Již v období jejich příprav se rýsovala nová možná koaliční spojení. Potvrdily se dřívější odhady, že levicová SDL a středolevá SOP nebudou pro ostatní strany vládního seskupení vhodnými partnery, a proto se častěji spojovaly s opoziční HZDS–LS a stranou SMER. Bude tomu tak i v září 2002? Měsíce, které nás dělí od příštích parlamentních voleb na Slovensku, pomohou odpovědět na tuto otázku zřejmě zpřesnit, avšak jasně ji zodpoví až povolební vývoj. Rozhodující přitom budou asi dvě skutečnosti – volební výsledek středopravých stran, zejména SDKÚ a ANO a povolební rozhodnutí strany SMER. Její předseda R. Fico deklaroval možnost účasti v jakékoli vládní koalici, kterou budou tvořit maximálně tři politické subjekty, a když se na vytvoření nového kabinetu nebudou podílet ti politici, kteří se při výkonu vládních funkcí v minulosti vícekrát neosvědčili. Všeobecně se soudí, že nechce být členem kabinetu, v němž bude zasedat Vladimír Mečiar, ale ani I. Mikloš. Tuto hádanku však pomohou vyřešit teprve volební výsledky. HZDS–LS zůstane s velkou pravděpodobností v opozici za předpokladu, dosáhnou-li SDKÚ a ANO (snad i za přispění KDH) tolik mandátů, že by

spolu se stranou SMER mohly vytvořit spolehlivou parlamentní většinu.

Regionální volby i dosavadní volební preference však naznačují, že možnost naplnění tohoto scénáře se pohybuje kolem 50 procent a snad i níže. Proto si mnozí stále častěji kladou otázku: Nezmaří účast HZDS–LS na příští vládě integrační ambice Slovenska již podruhé? Návod na správnou interpretaci takové možnosti nejpřehledněji načrtl dánský premiér Rasmussen při své lednové návštěvě Slovenska. Představitel EU a NATO by pochopitelně uvítali, aby i po příštích parlamentních volbách byla u moci podobná vláda jako současná, která pro přípravu na členství SR v těchto organizacích vykonala nesrovnatelně více než její předchůdkyně. Přesto však žádnou vládu, která vzejde z demokratického rozhodnutí slovenských voličů, nelze posuzovat jen na základě nějakých hypotéz a teorií, ale podle jejich konkrétních rozhodnutí a činů.

Ne všichni představitelé členských států EU a NATO však hodnotí pravděpodobné důsledky možné účasti HZDS–LS v příští slovenské vládě s nadhledem premiéra země, která bude předseda EU v době přijímání nejzávažnějších usnesení o jejím rozšíření. Obraz této strany, který vytvořil Vladimír Mečiar jako předseda předcházející vlády a jeho někteří spolupracovníci, je natolik špatný, že nynější pokusy o jeho zlepšení ze strany vedení HZDS–LS se čteným politikům NATO, hlavně pak americkým, zdají málo přesvědčivé. Ani tento fakt však nemůže zpochybnit podstatu konstatování z titulu, že regionální volby na Slovensku byly významným krokem na jeho cestě do Evropské unie.

leska@iir.cz

¹ V textu jsou použity zkratky slovenských politických stran: SDK – Slovenská demokratická koalícia, SOP – Strana občianskeho porozumenia, SDL – Strana demokratickej ľavice, SMK – Strana maďarskej koalície, HZDS – Hnutie za demokratické Slovensko (od března 2000 HZDS–LS – Hnutie za demokratické Slovensko–Ludová strana), SDKÚ – Slovenská demokratická a kresťanská únia, DS – Demokratická strana, OKS – Občianske konzervatívne spoločenstvo (později se z jeho členů vytvořila Občianska konzervatívna strana), KDH – Kresťanskodemokratické hnutie, SNS – Slovenská národná strana, ANO – Aliancia nového občana, SZS – Strana zelených Slovenska.

² Vláda se koncem června 2000 v souladu s koncepcí reformy, avšak proti vůli svých členů nominovaných SDL, rozhodla prosazovat 12 VÚC: 1. Bratislava, 2. Trnavský, 3. Trenčiansky, 4. Nitriansky, 5. Žilinský, 6. Liptovsko-oravsko-turčiansky, 7. Zvolenský, 8. Gemersko-Novohradský, 9. Spišský, 10. Šarišský, 11. Zemplínsky a 12. Košický (Abovský).

³ Národná obroda, roč. XII, č. 154, Bratislava, 6. 7. 2001, s. 1.

⁴ Deník SME, roč. 9, č. 178, Bratislava, 6. 8. 2001, s. 2.

⁵ Národná obroda, roč. XII, č. 289, Bratislava, 17. 12. 2001, s. 18.

Desítky amerických zastupitelských úřadů v cizině zůstávaly dlouho po nástupu nového prezidenta USA George W. Bushe bez velvyslance. Tato skutečnost nesvědčí o stahování se Spojených států do sebe, o resuscitaci dávno opuštěného izolacionismu. Je důsledkem po desetiletí se vršících problémů spojených se způsobem, jakým jsou nominováni vyšší pracovníci exekutivy a jakým jsou potvrzováni americkým Senátem. I když jsou tyto problémy dány vnitropoliticky a v posledku vyplývají z americké ústavy, mohou ovlivnit i americkou zahraniční politiku. Proto je namísto se nad nimi zamyslet i na těchto stránkách.

Jedním z hlavních – a nejobtížnějších – úkolů nového prezidenta Spojených států je jmenování značného počtu pracovníků administrativy, mimo jiné vedoucích diplomatických misí, kteří musí být potvrzeni americkým Senátem. Tento proces se od poloviny 20. století neustále prodlužuje. Rada amerických politologů již dlouho poukazuje na pomalost nominačního procesu, který se v několika případech natolik protáhl, že překročil polovinu čtyřleté prezidentské kadence, a na možné ohrožení akceschopnosti americké vlády, a tím i demokratického procesu, které z uvedených zdržení může vzejít.¹⁾

Nový prezident musí v období od svého zvolení (volby se konají vždy první úterý po první neděli v listopadu) do své inaugurace 20. ledna nominovat kandidáty pro zhruba tři desítky klíčových funkcí, především šéfy čtrnácti departementů a vedoucí pracovníky aparátu Bílého domu, například svého tiskového mluvčího, poradce pro národní bezpečnost a hlavní poradce pro hospodářskou politiku. Tyto první nominace mají dlouhodobý vliv na úspěšnost prezidentova výkonu v úřadě. Celkový počet osob, které prezident musí jmenovat, se blíží třem tisícům. Téměř pět set nominací musí být schváleno Senátem. Dnešní potvrzovací procedury však umožňují zvládnout jen dvacet až třicet osob týdně.

Zatímco celá Kennedyho administrativa byla potvrzena Senátem již v polovině dubna 1961, tedy necelé tři měsíce po inauguraci, potvrzování první Reaganovy administrativy se protáhlo do poloviny června 1981, administrativy George Bushe staršího do začátku října 1989 a potvrzování Clintonova týmu až do poloviny října roku 1993.

Je-li nový prezident ze stejné strany jako jeho předchůdce – a v ještě větší míře to platí o počátku druhého období téhož prezidenta –, mnozí jmenovaní úředníci exekutivy zůstávají. Je-li z jiné strany, dochází k hromadným rezignacím úředníků jmenovaných předchozím šéfem exekuti-

Trnitý proces formování nové americké administrativy

MILOŠ CALDA

vy. V takovém případě bývá počet uprázdněných míst značně vysoký. Je logické, že ti, jejichž kariéra v exekutivě končí, věnují v posledních měsících pozornost především hledání nového místa.

Není třeba zdůrazňovat, že prezident jako šéf exekutivy nese za nominace hlavní politickou odpovědnost. Vzhledem ke značnému množství míst, která je třeba obsadit, nemůže všechny nominované osobně znát. Musí se proto obklopit týmem osob, které mají jeho důvěru a které mu při nominačním procesu pomáhají. Je samozřejmé, že prezident přicházející z některé z metropolitních oblastí, v níž je širší zázemí dostatečně kvalifikovaných a zkušených potenciálních kandidátů, má snazší úlohu než ten, který přišel z „provincie“.

Sestavování nové administrativy je v americkém prezidentském systému logicky poznamenáváno osobností prezidenta. Podívejme se nyní stručně na to, jak poslední čtyři prezidenti – Ronald Reagan, George Bush, Bill Clinton a George W. Bush – vytvářeli své týmy.

Ronald Reagan

Reagan byl v roce 1980 na převzetí otěží včas a dobře připraven. Mohl těžit z nesporného vítězství a ze skutečnosti, že od odchodu předešlé republikánské (Fordovy) administrativy uplynuly pouhé čtyři roky. Reagan přišel do Bílého domu z Kalifornie, jednoho z nejvýznamnějších a „nejmetropolitnějších“ států Unie, kde dlouho působil jako guvernér. Měl tedy k dispozici poměrně rozsáhlou zásobárnu kvalifikovaných kandidátů. Reagan byl – na rozdíl od svého předchůdce Jimmyho Cartera – z těch politiků, kteří dokáží delegovat pravomoci, což ještě zvýšilo efektivitu a rychlost nominačního procesu. Nový prezident měl téměř celý tým pohromadě již před Vánocemi roku 1980.

George Bush

Reaganovým nástupcem byl v roce 1988 zvolen George Bush, další republikán a po osm let Reaganova prezidentství jeho viceprezident. Bush starší měl za sebou velice důkladnou a dlouhou praxi v americké vnitřní i zahraniční politice. Působil mimo jiné jako první diplomatický zástupce USA v komunistické Číně, jako ředitel CIA, jako velvyslanec USA v OSN a jako předseda Republikánské

strany. Protože jeho hlavní zásadou byla kontinuita s předchozí administrativou, ponechal v úřadě mnohé Reaganovy úředníky. I když je zastoupení „menšin“ ve vládě spíše součástí demokratické agendy, jmenoval republikán Bush do své administrativy dvě ženy. Jedna z klíčových nominací mu napoprvé neprošla, neboť Senát odmítl potvrdit do funkce tajemníka pro obranu texaského senátora Johna Goodwina Towera. Bush pak rychle jmenoval tajemníkem dnešního viceprezidenta Dicka Cheneyho.

Bill Clinton

Bill Clinton přišel do Washingtonu z Arkansasu, jednoho z hospodářsky nejméně rozvinutých států USA. S nominacemi měl značné problémy, které vyplývaly nejen z charakteru prostředí, z něhož přicházel, ale také ze skutečnosti, že se v Bílém domě ocitl jako demokrat po dvánáctiletém období republikánských administrativ Ronalda Reagana a George Bushe. Při sestavování nové administrativy bývá nastávající prezident ve značné časové tísní; Clinton tehdy načas svěřil vedení státního departmentu poslednímu státnímu tajemníkovi ještě z dob Carterovy administrativy Warrenu Christopherovi, který se narodil v r. 1925 a v roce svého návratu do státního departmentu se tedy již blížil sedmdesátce.

Clinton, který se hlásil k liberálnímu křídlu Demokratické strany, se veřejně zavázal k sestavení takového kabinetu, který by odrážel etnické složení americké společnosti. Jinými slovy svému elektorátu slíbil, že v jeho kabinetu bude více Afroameričanů, žen a hispánských Američanů. Tento slib splnil: v jeho prvním kabinetu byli z patnácti členů čtyři černoši, dvě osoby hispánského původu a čtyři ženy (někteří členové ovšem zároveň patřili do dvou menšin). Ohled na menšiny však měl svou cenu: Clinton si z vlastního rozhodnutí (či spíše na základě předvolební kalkulace) zúžil výběr možných kandidátů, takže se hledání vhodných osob protáhlo až do Vánoc roku 1992, kdy Clinton narýchlo jmenoval ministryni spravedlnosti (*Attorney General*) Zoë Bairdovou, která – spolu s manželem – zaměstnávala chůvy, jež pobývaly v USA nelegálně. Navíc za ně neplatila příspěvek na sociální zabezpečení. Příslušné slyšení v Kongresu mělo skandální průběh a Clinton byl nucen no-

minaci Bairdové zrušit. Jmenoval další kandidátku, Kimbu Woodovou, která se provinila proti daňovým a dalším zákonům přesně stejně jako její předchůdkyně. Tisk tehdy psal o těchto dvou skandálech jako o *nannygate*. Teprve na třetí pokus se Clintonovi podařilo najít bezúhonnou kandidátku, Janet Renovou, která byla jako poslední členka kabinetu potvrzena Senátem 11. března 1993. Janet Renová, pod jejíž pravomoc spadala i FBI, později sehrála významnou roli v „řešení“ vleklé krize kolem bizarní sekty Davida Koreshe *Branch Davidians*, která se zabarikádovala ve svém sídle v texaském městě Waco (1993) a jejíž existenci ukončil hrůzný požár celého objektu. Prosadila také sporné vydání kubánského školáka Eliána Gonzálese zpět na Kubu (2000). Tím nepochybně poškodila demokratického prezidentského kandidáta Ala Gora, jehož prohra na Floridě – kde žije značný počet Američanů kubánského původu, kteří byli vrácením Eliána na Kubu pobouření – rozhodla volby roku 2000. Clintonovy patálie se sestavováním kabinetu ukazují, jak důležitý proces formování exekutivy je a že každé jmenování může vyústit v politickou pohromu.

George W. Bush

Nová Bushova administrativa, jejíž formování bylo zdrženo pětiletou nejistotou o výsledku voleb, se v tomto ohledu dostává do velmi obtížné situace. Na zdrženích zřejmě nenese Bush vinu, neboť zatím dokázal jmenovat kandidáty rekordní rychlostí. Podle serveru Bílého domu bylo do poloviny června 2001 potvrzeno jmenování pouze jednoho velvyslance.²⁾ Ještě rok po nástupu George W. Bushe do prezidentského úřadu zůstávalo podle serveru amerického Státního departmentu³⁾ několik amerických velvyslanectví bez potvrzeného šéfa, mj. velvyslanectví v Chile, Brazílii (!), Gabunu, Norsku, Číně (!) a Venezuele.

Proces jmenování je stále více kritizován pro svou těžkopádnost a pomalost. Odráží od přijímání vládních funkcí ty nejschopnější, což způsobuje, že jsou tato místa volky nevolky obsazována lidmi průměrnějšími. Profesor G. Calvin Mackenzie, politolog zabývající se americkým prezidentstvím na univerzitě Colby College ve státě Maine, ve stati zabývající se jmenovacím procesem⁴⁾ konstatuje, že na jaře roku 1997 (tedy na počátku druhého Clintonova prezidentského období, kdy počet nových osob jmenovaných do exekutivních funkcí bývá nižší, bylo patnáct amerických zastupitelských úřadů ve významných státech bez šéfa. Ottawa byla bez amerického velvyslance téměř rok, v Bonnu se objevil téměř po deseti měsících, v Moskvě téměř po pěti, v Tokiu téměř po čtvrt roce. Více než třetina nejvyšších funkcí v americké vládě (250 ze 726) zůstávala bez šéfa. Pro malý počet potvr-

zených členů nebyla po většinu roku 1998 usnášeníschopná Federální volební komise. Správa pro kontrolu potravin a léků (*Food and Drug Administration*) zůstávala po osmnáct měsíců bez ředitele. Několik let nebyla obsazena funkce hlavního lékaře Spojených států. Prodlužuje se i doba potřebná k obsazení jmenovaných funkcí na počátku nové administrativy. Zatímco Kennedy potřeboval 2,4 měsíce, Clinton již 8,5 měsíce.

Potvrzování prezidentem navržených kandidátů se stává arénou, na níž se – často nevěcně – přetlačují dva základní sloupce politické moci, exekutiva a legislativa. Jde jen o pokračování nikdy nekončícího procesu redefinování síly a pravomocí těchto sloupů v americkém ústavním systému, který nevychází jen z litery ústavy, ale je také výslednicí dosavadního vývoje.

Potvrzovací proces zamlžuje odpovědnost šéfa exekutivy

Problémy s nominačním procesem vyvolávají otázky, které míří až k samotným základům demokratické teorie. Jak jsme si již uvedli, nominace nejvýznamnějších zhruba pěti stovek nejvýznamnějších úředníků (členů kabinetu a jejich nejbližších podřízených) musí být potvrzeny Senátem, součástí legislativy.⁵⁾ Podle teorie dělby moci má legislativa kontrolovat, respektive omezovat exekutivu. Má mít legislativa právo zasahovat do personálního složení exekutivy, podílet se na sestavování jejího řídicího týmu, nebo se má omezit na kontrolu politické činnosti exekutivy, která by byla sestavena autonomně? Jak je možné volat exekutivu k odpovědnosti, může-li se prezident v případě neúspěchu vymlouvat, že měl v personálních otázkách svázané ruce?

Americký Senát je ztělesněním principu rovnosti států Unie. Každý z padesáti států federace je v něm bez ohledu na svou lidnatost zastoupen dvěma senátory. Již po mnoho desetiletí se prohlubuje nepoměr v počtu obyvatel mezi nejlidnatějšími státy USA a státy s nejmenším počtem obyvatel. Kalifornie, dnes nejlidnatější stát USA (podle sčítání lidu z roku 2000 v ní žije 33,1 milionu obyvatel), má třiasedmdesátkrát více obyvatel než nejméně lidnatý Wyoming (454 tisíc). V důsledku prohlubujícího se nepoměru mezi lidnatostí jednotlivých států dnes volí polovinu senátorů pouhých patnáct procent amerických občanů. Vzhledem k pokračující urbanizaci, která směřuje do několika nejlidnatějších států, bude v polovině 21. století volit většinu senátorů pouhých pět procent Američanů. Používáním či hrozbou zdržovací taktiky založené na nekonečných projevech (tzv. *filibuster*) mohou prezidentská jmenování již dnes zablokovat senátoři zastupující pouhých deset procent obyvatelstva Spojených států amerických.

Nejlepší z nejlepších?

Zdlouhavý proces potvrzování prezidentem navržených úředníků nezřídka odrazuje nejlepší kandidáty, kteří by se mohli rekrutovat nikoli jen z úřednictva většinou působícího v oblasti uvnitř dálnice obepínající hlavní město Washington (oblasti se v místním žargonu říká *inside the beltway*), nýbrž také z kruhů univerzitních a obchodních. Tito potenciální kandidáti jsou samozřejmě sebevědomější a nestojí o to, aby se – kromě snížení svého příjmu, s nímž většinou musí počítat – ještě podrobovali palbě často nerelevantních otázek, procesu, v němž vůbec nemusí jít o zkoumání vhodnosti navržených osob, nýbrž jen o další etapu ve věcném přetlačování legislativy s exekutivou.

Senátní potvrzovací proces často přivádí navržené osoby do nedůstojné situace, což opět odrazuje nejlepší potenciální kandidáty. V případě mnoha funkcí trvá celý rok, než se najde vhodná a zároveň ochotná osoba. Stává se, že si takovýto kandidát teprve po své nominaci uvědomí, jak obtížný a často vtíravě vlezlý proces potvrzování v Senátu je, a tak raději rezignují. Často Senát zkoumá tak nepodstatné podrobnosti, jako je výše pokut, které musel kandidát v minulosti zaplatit za dopravní přestupky. Další nepříjemnou povinností kandidátů je vyplnění – na psacím stroji!!! – celkem tří dotazníků o celkové délce 60 stránek. Jejich minulost a rodinu zkoumá FBI.

Američtí prezidenti se pokoušejí potvrzovací proces v Senátu ve stále větší míře obcházet tím, že jmenování odkládají, že svěřují úřady dočasně pověřeným osobám nebo že jmenují úředníky v době, kdy Senát nezasedá. Na počátku roku 1998 bylo každé páté místo v administrativě, které vyžaduje potvrzení Senátem, obsazeno dočasně pověřenou osobou. Prezident často Senátu žádné osoby nenavrhne a ponechá instituci bez formálního šéfa.

Návrhy reform

Snad nejvíce se nabízí cesta, jíž se dala většina demokratických států: zcela zrušit potvrzovací proces legislativou a učinit jmenování výsadou exekutivy. Tím by byl Senát oslaben jen zdánlivě, neboť by byla prezidentova odpovědnost definována daleko jednoznačněji.

Podle kompromisnější varianty by schválení Senátu podléhalo méně jmenovaných špičkových funkcí a stoupl by počet míst, jež by obsazovali nepolitici státní úředníci.

Bylo by také možné více omezit nebo zcela zakázat *filibuster*. Senát by také mohl být nucen hlasovat o potvrzení nominace v určitém termínu (navrhuje se hranice 60 dnů). Podle jiného návrhu by potvrzení mohlo nastat automaticky, jestliže by Se-

nát kandidáta do určitého termínu v hlasování nezamítl.

Rovněž se objevily návrhy, aby prezidentští kandidáti jmenovali členy kabinetu ještě před volbami. Kabinet by tak získal silnější legitimitu, kterou by musel Senát více respektovat. Zatím však kandidáti na tyto podněty nereagují, snad z obavy, že by je takováto praxe příliš vážala a dostala se tak v rozporu s tradičním americkým chápáním role prezidenta jako skutečného suveréna. Navíc by chybná nominace, kolem níž by propukl skandál ještě před volbami, mohla ambicím prezidentského kandidáta zasadit smrtelnou ránu.

Hlavní problém, na který nominační a potvrzovací proces naráží, je však řešitelný jen základní úpravou americké ústavy. Složení Senátu a jeho pravomoci⁶⁾ jsou jedním ze základních pilířů americké varianty principu dělby moci, systému brzd a protiváh (*checks and balances*). Americká ústava je měnitelná jen velmi obtížně, cestou dodatku, který by musely schválit legislativy tří čtvrtin států (tedy osmatřiceti). Ratifikovat by jej musely i málo lidnaté státy, kterým dává současná ústava neúměrně významné postavení v americké Unii. Je proto krajně nepravděpodobné, že by právě ony hlasovaly pro změnu, která by jejich moc omezila. Spíše si dokážeme představit, že současná kritická diskuse o nominačním procesu povede k větší umírněnosti legislativy při potvrzování osob navržených prezidentem. ○

calda@mbox.fsv.cuni.cz

¹⁾ Nedávno bylo této problematice věnováno celé číslo čtvrtletníku *Brookings Review* vydávaného výzkumným ústavem *Brookings Institution*.

Viz <http://www.brook.edu/press/REVIEW/spring2001/mackenzie.htm>

²⁾ (13. července 2001).

³⁾ www.state.gov/r/pa/biog/nom/ (18. ledna 2002).

⁴⁾ G. Calvin Mackenzie, „Nasty & Brutish Without Being Short: The State of the Presidential Appointment Process The State of the Presidential Appointment Process“. Viz <http://www.brook.edu/press/REVIEW/spring2001/mackenzie.htm>

⁵⁾ Tuto pravomoc svěřuje Senátu americká ústava. Viz *Constitution of the United States*, Article II, Section 2, 2, o pravomocích prezidenta: „He shall... nominate, and by and with the Advice and Consent of the Senate, shall appoint Ambassadors, other public Ministers and Consuls, Judges of the supreme Court, and all other Officers of the United States, whose Appointments are not herein otherwise provided for, and which shall be established by Law: but the Congress may by Law vest the Appointment of such inferior Officers, as they think proper, in the President alone, in the Courts of Law, or in the Heads of Departments.“ Plný text americké ústavy např. na adrese: <http://www.aw.emory.edu/FEDERAL/uscont.html>

⁶⁾ Viz pasáž americké ústavy citovanou v pozn. 5.

Americko-ruské vzťahy sa zlepšujú – bezpečnostné riziká zostávajú

ROBERT ŠKOPEČ

V súčasnosti sme svedkami toho, že sa geopolitická mapa sveta od základov mení a nie je vylúčené, že sa Rusko stane súčasťou Západu. Nové obdobie spolupráce v rámci boja proti radikálnemu islamskému terorizmu vedie k zmenám celkového obrazu americko-ruských vzťahov. Rozdielne názory pretrvávajú v otázke rozširovania NATO a v otázke budovania národnej protiraketovej obrany USA, ale možnosti vyriešenia aj týchto problémov sa ešte nevyčerpali. Prezident USA George W. Bush má teda stále možnosť dostať svojmu hlavnému predvolebnému sľubu.

Paralelne s naznačeným vývojom však prebiehajú aj trendy, ktoré vlastne pôsobia v smere minimálne udržiavania jestvujúcich bezpečnostných rizík a ohrozenia vo svete. Najznámejšou je teraz diskusia, či môže sieť Usámu bin Ládina disponovať prostriedkami hromadného ničenia. Anthony Loyd informoval v London Times, že sa v Kábule, v budove predtým obývanej teroristami, našli dokumenty dokazujúce akútne snahu bin Ládinovcov získať zbrane hromadného ničenia (prípadne ich tzv. hrubej, nespracovanej podoby). V USA prebiehajú k možnosti zneužitia zbraní hromadného ničenia viaceré vedecké výmeny názorov.

V medzinárodnej politike sa začiatok 21. storočia nesie v znamení tzv. asymetric warfare, smutným dôkazom toho sú aj udalosti 11. septembra. Špecifikom asymetrickeho vedenia boja je práve fakt, že stavia na novinkách, nečakaných otvoreníach, ktoré útočníkom zabezpečujú počiatkový náskok. Stúpa cena nekonvenčného myslenia. V Domínofóre som už pred dvomi rokmi (č. 49/1999) citoval publikáciu, ktorá vlastne ohlásila medzinárodný nástup asymetrických prostriedkov. Jej autormi sú plukovníci čínskej armády Qiao Liang a Wang Xiangsui a má názov Unrestricted Warfare. Táto základná práca pre nové, asymetrické vedenie útoku jednoznačne stavia na potrebe nekonvenčného myslenia. Známy nukleárny vyjednávač z éry Ronalda Reagana a expert na otázky terorizmu Edward Rowny tvrdí: „Platí naďalej, že ak budú môcť (teroristi) poškodiť USA, tak to aj spravia. Nebudú však postupovať rovnako, ako to robili v predchádzajúcom prípade, nasmerovaním lietadiel, pretože máme pripravenú obranu. Pripravila niečo celkom iné.“

Neraz sme svedkami pomerne značných rozdielov v hodnotení situácie zo strany oficiálnych miest, resp. jednotlivých skupín, či jednotlivcov spomedzi vedcov. Obe strany pripúšťajú, že porážka režimu Talibanu v Afganistane môže podnietiť sieť bin Ládira na pokus o odvetu so snahou o spôsobenie čo najväčších škôd protivníčkovi. Oficiálne miesta USA sú skeptické voči možnosti, že by bin Ládin mohol dispono-

vať prostriedkami hromadného ničenia, resp. že by bol spôsobilý ich aj použiť. Nevylučujú prípadné použitie tzv. špinavých bômb obsahujúcich radioaktívny materiál spolu s explózívnymi látkami. Podľa správy The National Council on Measurement, predloženej Kongresu USA 15. 11. 2001, kontaminácia z útoku tohto druhu by sa obmedzila „len“ na niekoľko mestských blokov, pričom by radiácia dosiahla síce katastrofálne rozmery (mini-Černobyľ), ale bola by zvládnuteľná. Iný názor zastáva Graham Allison z Harvardskej univerzity, podľa ktorého je celkom možné, že teroristi sú schopní získať dostatok štiepneho materiálu pre vytvorenie nie úplne spracovanej verzie nukleárneho prostriedku. Podľa G. Allisona by zrejme nebolo nemožné previesť takýto prostriedok spomedzi miliónmi kontajnerov, ktoré denne slúžia prepravu rôznych materiálov.

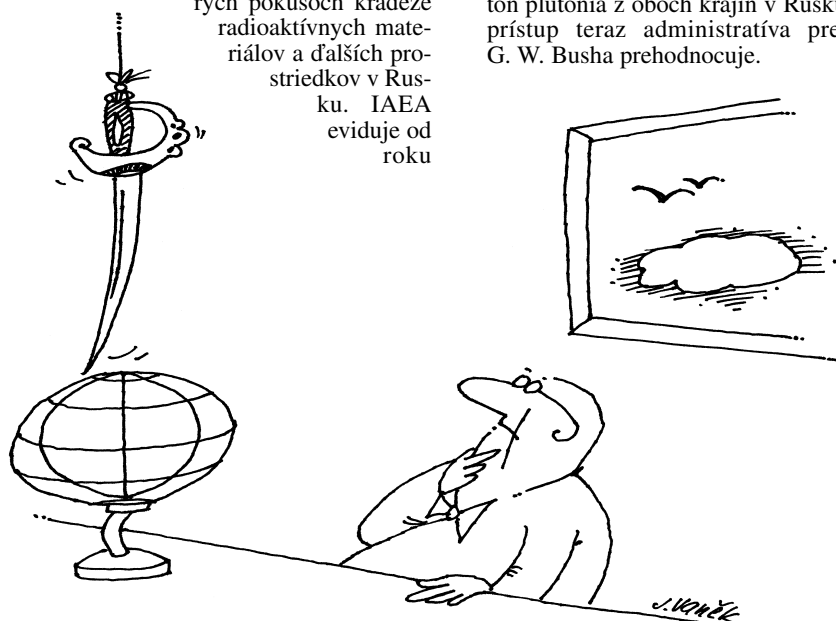
Správa Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu (IAEA) vydaná 1. novembra 2001 opätovne varuje pred hrozbou nukleárneho terorizmu. Odvoláva sa aj na informácie generála Igora Valynkina o viace-

rych pokusoch krádeže radioaktívnych materiálov a ďalších prostriedkov v Rusku. IAEA eviduje od roku

1993 175 prípadov obchodovania s nukleárnym materiálom a 201 prípadov obchodovania s radiologickým materiálom určeným na medicínske, resp. priemyslové účely, vrátane 18 prípadov získania štiepneho materiálu a bližšie nešpecifikované prípady zmiznutia jadrových zbraní.

The Federation of American Scientists vydala 8. novembra 2001 správu, v ktorej americkí vedci upozorňujú, že ochotou prezidentov G. W. Busha a V. Putina prezentovanou počas summitu v Crawfordde znížiť jestvujúci nukleárny arzenál sa svet ešte nestáva nevyhnutne bezpečnejším. Panel jadrových vedcov označuje zmeny spôsobené plánmi na redukciu jadrového arzenálu v období nasledujúcich desiatich rokov len „za o niečo viac, ako kozmetické úpravy“. Správa považuje za bezpečnostné riziká na ruskej strane „neadekvátnu kontrolu a ochranu jadrových materiálov, umožňujúcu ich odcudzenie, a na americkej strane vidí ako bezpečnostné riziko projekt vývoja nukleárných zbraní s nízkou silou výbuchu (v TNT) spôsobilých preraziť zemský povrch (vhodné pre ničenie úkrytov). Za bezpečnostné riziko považujú americkí vedci aj fakt, že vyvinutie jadrových zbraní s nízkou výbušnou silou by uľahčilo rozhodovanie o nasadení zbraní jadrovej kategórie.

Časopis New Scientist uverejnil štúdiu (15. November 2001) s názvom Nuclear warhead reduction could leave plutonium at risk. V článku sa konštatuje, že plánované zníženie počtu bojových jadrových hlavíc USA a Ruska (cca 9000 kusov) ešte nerieši otázku, ako naložiť s plutóniom, ktoré tieto zbrane obsahujú. Podľa Matthew Bunna, ktorý bol poradcom pre otázky nukleárnej politiky bývalého prezidenta Billa Clintona (dnes pôsobí na Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University), štvrtý summit Bush – Putin neprinesol žiadne nové nápady na tomto poli. Ešte prezident Clinton uvoľnil 8 miliárd USD na program uskladnenia 68 miliónov ton plutónia z oboch krajín v Rusku. Tento prístup teraz administratíva prezidenta G. W. Busha prehodnocuje.

Opcia imobilizácie plutónia uzavretím do sklených blokov spolu s jadrovým odpadom sa zatiaľ zavrhuje, druhá opcia zamiešania plutónia s uránom a ich následné využitie ako palivo v jadrových elektrárnach je zas považovaná za finančne nákladné riešenie. Obdobne je problém so skladovaním obohateného uránu. Tu sa však už vypracoval program na využitie 500 ton obohateného uránu z Ruska ako palivo v jadrových elektrárnach USA a Európy. Podľa nukleárneho špecialistu zo St Andrews University v Škótsku Williama Walkera ako dve hlavné opcie riešenia plutóniového problému ako dôsledku redukcie počtu jadrových hlavíc sa javia: buď skladovanie samotných zbraní, alebo skladovanie plutónia. Špecialitou plutónia však je, že len zmení svoju formu. Nikdy sa ho však nezbavíte úplne. Musíme si zmeniť uhol náhľadu na nukleárne zbrane, upozorňuje M. Bunn. Kľúčová úloha nukleárných zbraní nateraz nespochiava v zastrasovaní, ale v tom, že sa stali cieľom od cudzenia a zneužitia. Ich hrozba je potom úmerná ich možnosti ďalšieho šírenia. Okrem zbraní je dnes vo svete viac ako 1300 nukleárných zariadení.

Je známe, že vnútorný chaos v Rusku predstavuje nemalé riziká pre medzinárodnú bezpečnosť. Predovšetkým z dôvodu nie vždy dostatočnej ochrany zbraní hromadného ničenia, ako aj z dôvodu rozsiahleho čierneho trhu, kde je možné kúpiť skoro všetko, ak sa za to zaplatí požadovaná cena. Tak sa nedá vylúčiť ani predaj nukleárných prostriedkov za hranice Ruska. Je to len zrejme otázka času, kedy sa uvedené prostriedky dostanú do rúk aj teroristických skupín. Rusko disponuje množstvom plutónia a uránu, ktoré by postačovalo k výrobe 33 000 nukleárných zbraní. Tieto materiály sú skladované v 50 vedeckých strediskách a sú strážené vojakmi, ktorí v minulosti nedostali plat aj po dobu 6 mesiacov. Rovnako už dávno nie je tajomstvom, že Rusko disponuje aj veľkým množstvom jadrového odpadu. Z časti tohto odpadu boli vyrobené tzv. špinavé bomby schopné zamoriť limitovaný priestor. Rusko disponuje najväčšími zásobami chemických zbraní na svete – zhruba 40 000 ton, a je to opäť len Rusko, ktoré disponuje širokou škálou biologických zbraní. V medzinárodnej tlači sa objavili správy o tom, že sa bin Ládinovi ľudia dostali k niekoľkým exemplárom suitcase nuclear bomb (kufríkové bomby ešte sovietskej výroby) typu RA-115 a RA-115-01. Nevedeli ich však odpáliť, pretože boli chránené sovietskym kódom, ktorého prelomenie bolo možné len s pomocou signálu z Moskvy. Následne bin Ládinovi ľudia vyvinuli úsilie s cieľom získať ruských vedcov, alebo pracovníkov bývalého KGB, od ktorých si sľubovali prelomenie spomínaných kódov (*The Washington Times*, November 15, 2001). Pre stručnosť už len dodáme, že podľa informácií zahraničnej tlače na ruskom čiernom trhu je možné sa stretnúť aj s ponukami rakiet typu zem - vzduch, helikoptér, a dokonca aj ponorky triedy Tango.

Permanentnou bezpečnostnou hrozbou

sú všetky pokusy zamerané na šírenie jadrových zbraní. Ako side effect kampane proti medzinárodnému terorizmu sa objavujú ďalšie hrozby z arabských krajín. Špecifikom globálnej antiteroristickej koalície je mimochodom fakt, že USA začínajú mať viac ťažkostí s tzv. umiernenými krajinami islamského sveta, ako s tými pôvodne radikálnejšími. Sýria napríklad už nie je len členom globálnej protiteroristickej koalície a zároveň aj na americkom zozname krajín podporujúcich terorizmus, ale do tretice sa stala aj nestálym členom Bezpečnostnej rady OSN! Na druhej strane sú známe neurčitosti v politike takej za umiernenú považovanej Saudskej Arábie v relácii podpory protiteroristickej kampane USA. Iná arabská krajina dlhodobo zaraďovaná medzi umiernené, Egypt, si dovoľila sformulovať ultimátum pre USA týkajúce sa jadrových zbraní. Ako o tom informovala oficiálna agentúra *Middle East News Agency* a denník *Al Ahram* (15. 11. 2001), egyptský prezident Hosni Mubarak pri príležitosti slávnosti odovzdania nového mostu vyhlásil (14. 11. 2001), že ak bude pokračovať vojenská pomoc USA Izraelu, arabské krajiny sa budú snažiť získať jadrové, chemické a biologické zbrane. „Uvedené krajiny môžu získať nukleárne, biologické a chemické zbrane. To je dôvod, prečo USA musia zastaviť slepé podporovanie Izraela“ (*The Washington Post*, November 16, 2001). Prezident Mubarak už v minulosti varoval, že násilie medzi Palestínčanmi a Izraelom môže viesť k regionálnemu konfliktu. Teraz však prvýkrát priamo spojil americkú vojenskú pomoc Izraelu s možnosťou strategických pretekov medzi arabskými krajinami a Izraelom. Podľa izraelských analytikov by mohlo získanie jadrových zbraní arabským národom podmiňovať vojenskú nadržanosť Izraela (ak vylúčime expertami predpokladané genetické zbrane Izraela).

Robert.Skopec@foreign.gov.sk

Odkazy

Rob Edwards: Nuclear warhead reduction could leave plutonium at risk. *New Scientist*, November 15, 2001.

David Satter: Russia's inner chaos a threat to the West. *The Washington Times*, November 15, 2001.

Nicholas M. Horrock: Nuclear Terrorist Fears. *The Washington Times*, November 15, 2001.

Rob Edwards: World's nuclear facilities vulnerable, warns UN agency. *New Scientist*, 01 November 01.

Eric Pianin: Officials Warn of Renewed Attacks. *The Washington Post*, November 16, 2001.

Federation of American Scientists: Fewer, But Looser And More Likely To Be Used? November 8, 2001.

Ariel Cohen: Maestro of new concert. *The Washington Times*, November 14, 2001.

Michael Dobbs, Peter Behr: Analysts Debate Next Weapon in Al Qaeda Arsenal.

The Washington Post, November 16, 2001.

Vstup do tretieho milénia je spojován s velkými obavami mezinárodního společenství z prohlubování sociálně-ekonomické propasti mezi zeměmi Jihu a Severu, ale i z diferenciace mezi zeměmi rozvojového světa, který se koncem 20. století výrazně polarizoval. Na horním pólu tohoto spektra se vydělila skupina tzv. nově industrializovaných zemí (Newly Industrialized Countries – NICs) jihovýchodní Asie a Latinské Ameriky, na spodním pólu skupina nejchudších zemí tzv. nejméně rozvinutých zemí (Least Developed Countries – LDCs) ¹⁾ a mezi nimi zůstala nejpočetnější skupina rozvojových zemí (RZ) se střední úrovní rozvoje.

Vážné obavy se týkají především vývoje nejchudších zemí, neboť jejich sociálně-politická situace se ve většině případů v posledních letech zhoršovala. Ukazatelé společenského a ekonomického vývoje zaostávají za ukazateli ostatních RZ a většina obyvatel LDCs žije v nehorší chudobě. Počet LDCs se od roku 1971, kdy OSN definovala tuto kategorii zemí, téměř zdvojnásobil z 25 na současných 49. Během 25 let pouze jedna země, a to Botswana, byla schopna na základě rozvoje své ekonomiky opustit v roce 1984 skupinu nejchudších zemí. Chudoba se stala světovým, endemickým jevem a LDCs, třebaže jsou soustředěny z více než tří čtvrtin v subsaharské části Afriky, jsou rozšířeny po celém světě od Haiti až po Bangladéš a Kambodžu.²⁾ V LDCs žije kolem 614 milionů lidí, což se rovná 10,5 procenta světového obyvatelstva. Podstatná část obyvatel těchto zemí je existenčně závislá na zemědělství a polovina z nich je negramotná. Ze současných 49 LDCs je 16 vnírozemských a ostrovních zemí. Asi třetina z nich je postižena vnitřními i hraničními ozbrojenými konflikty a kolem 60 procent jejich obyvatelstva žije v oblastech se zhoršeným životním prostředím.

Příliš nízký ekonomický růst LDCs se uvádí jako jeden ze základních faktorů jejich propastné chudoby. Podle UNCTAD rostl HDP těchto zemí 3,2% tempem v období 1990–98, avšak poměrně vysoký populační růst se projevil v nízkém růstu HDP v přepočtu na obyvatele, jenž se pohyboval kolem 0,90 procenta ročně.

Zatímco průměrný HDP na obyvatele v LDCs činí 287 USD, v rozvinutých zemích dosahuje 27 402 USD. Jejich podíl na světovém vývozu činí pouze 0,4 procenta a přibližně stejně nízký podíl zaznamenávají nejchudší země v případě zahraničních přímých investic. Jejich vývoz na obyvatele se v roce 1994 pohyboval kolem 20 USD. LDCs nemají ani ropné, ani jiné minerální zdroje, které by mohly průmyslové země dovážet. Jako vývozci základních neropných produktů byly koncem 90. let postiženy jednak kolapsem cen vyvážených zá-

Nejchudší země: odraz rozdělení a nerovnosti světa včetně rozvojového

JAN VRANÝ

kladních produktů, např. kávy, ale i prudkým růstem cen dovážené ropy.

Vysoké dluhové břemeno LDCs, jež vzrostlo v roce 1998 zhruba na 150 mld. USD, je vážnou brzdou jejich sociálně-ekonomického rozvoje.

Rozdíly mezi LDCs a ostatními RZ se projevily rovněž v sociální oblasti. Tři čtvrtiny obyvatelstva LDCs žijí s méně než dvěma dolary na den. Cílem OSN je snížit extrémní chudobu na polovinu do roku 2015. Průměrná délka života v těchto zemích je 51 let, ve srovnání s 65 u ostatních RZ a 78 lety u průmyslových zemí. Kojenecká úmrtnost činí 107 na 1000 dětí do jednoho roku ve srovnání s 64 v RZ jako celku. Dětská úmrtnost je rovněž vysoká a činí v případě afrických LDCs 130 na 1000 dětí ve věku do 5 let a 90 v případě asijských LDCs. Výdaje na zdravotní péči, jež činily v roce 1990 u afrických LDCs 11 USD na obyvatele, klesly na 8 USD v roce 1998, ve srovnání se 180 USD v RZ. V asijských LDCs se tento ukazatel odhaduje na 25 USD. Negramotnost v LDCs dosahuje téměř 50 procent ve srovnání s 75 procenty u RZ jako celku. Přístup ke vzdělání je velmi nerovnoměrný a je podstatně vyšší u chlapců.

Vzhledem k postupujícímu se zhoršování situace a postavení nejchudších zemí ve světovém společenství a ekonomice rozhodlo Valné shromáždění OSN v prosinci 1997 svolat III. konferenci o LDCs, jež se konala v Bruselu v květnu 2001. První konference o LDCs, která se konala v Paříži v roce 1981, vycházela z Hlavního nového akčního programu pro 80. léta, přijatého OSN. Ten obsahoval rovněž základní směrnice pro činnost a opatření pro LDCs na národní i mezinárodní úrovni, především pokud jde o rozvojovou pomoc, obchod a zadluženost. Nestabilita a konflikty uvnitř i vně LDCs, přírodní katastrofy a nepříznivé vnější podmínky mezinárodního obchodu a financí přispěly ke zhoršování ekonomické a sociální situace těchto zemí v 80. letech. Zhruba po dalších deseti letech se konala v roce 1990 druhá konference OSN o LDCs, svolaná rovněž do Paříže. Jejím cílem bylo posoudit pokrok, který nejchudší země učinily v sociálně-ekonomické oblasti, a výsledný účinek mezinárodních opatření přijatých pro 80. léta. Průmyslové země se zavázaly k naléhavým a bezodkladným akcím a opatřením, jež by přerušily jakoby začarovaný kruh pomalého růstu a rostoucí chudoby na základě širšího přístupu zboží LDCs na trhy vyspělých zemí, vyšší rozvo-

jové pomoci a odpisu dluhů. To byly základní bloky přijaté Deklarace a akčního programu pro 90. léta.

Dalších deset let uplynulo a situace LDCs se zhoršovala a stala se alarmující. Přípravou svolané třetí konference byla pověřena UNCTAD s tímto mandátem:

a) zhodnotit výsledky Akčního programu pro 90. léta za jednotlivé země,

b) posoudit výsledky přijatých mezinárodních podpůrných opatření, zvláště v oblasti tzv. oficiální (vládní) rozvojové pomoci (Official Development Assistance – ODA), zadlužení, investic a obchodu,

c) uvážit návrhy a přijetí národních a mezinárodních programů a opatření pro dosažení udržitelného rozvoje LDCs a jejich postupnou integraci do světové ekonomiky.

Třetí konference se tak stala opět příležitostí k projednání a přijetí reálných programů a reforem ve vztazích mezi bohatými a chudými, resp. nejchudšími, a alespoň přivítat nehumánní propast v bohatství oddělující bohaté a chudé země. Nebo se stát nákladným, ale bohužel málo přínosným „talk shopem“ (IHT, May 16, 2001), kdy vlády Severu nabídnou opět povětšinou jenom nijak příliš závazné či podmíněné a koneckonců plané sliby.

Vládní představitelé LDCs přišli na konferenci s řadou požadavků, z nichž k hlavním patřilo především:

a) zrušení zahraničních dluhů LDCs, jež by bylo totální a bez podmínek;

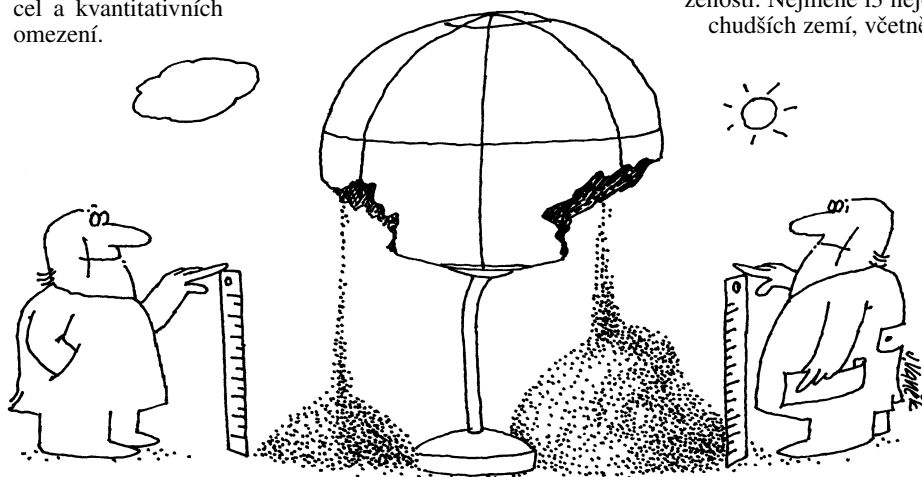
b) zvýšení přílivu rozvojové pomoci LDCs, jež má klesající tendenci;

c) zvýšení přílivu zahraničního kapitálu (resp. zahraničních přímých investic – ZPI), který ztrácí zájem o nestabilní a ozbrojenými konflikty rozvrácené nejchudší země;

d) úplné otevření trhů zemí Severu bez cel a kvantitativních omezení.

Komise pro obchod EU přišla s návrhem neomezeného přístupu pro veškeré zboží LDCs, mimo zbraně, na trhy Unie. Koalice zemědělské lobby a agrobyznysu však vyvíjela tlak, aby z liberalizačních závazků EU byly vyňaty cukr, rýže a hovězí maso, které jsou pro chudé RZ klíčovými vývozními produkty. Bezcelný vývoz zboží LDCs do EU by zvýšil jejich příjmy z vývozu o 185 mld. USD. Vývoz cukru, pokud by byl bezcelný, by v této částce činil podle odhadu přední britské humanitární organizace Oxfam přes 60 procent. Vynětím tří výše uvedených položek z liberalizace, říká se ve zprávě Oxfam, by se iniciativa EU „Everything but Arms“ změnila v iniciativu „Everything but Farms“. Na druhé straně mnohé LDCs prostřednictvím „strukturálních přizpůsobovacích programů“ značně liberalizovaly svůj obchod a otevřely své ekonomiky, často s důsledky přímo katastrofálními. Například na Haiti zruinovala liberalizace trhu rýží a následný příliv subvencovaného amerického dovozu tisíce zemědělských hospodářství a podkopala národní potravinovou bezpečnost země, uvádí se ve zprávě Oxfam. Není možno očekávat, že liberalizace sama o sobě odstraní chudobu. Liberalizace chudých ekonomik bez podpůrné pomoci v období jejich transformace může být jen receptem pro ekonomickou nestabilitu těchto zemí (The Economist, May 12, 2001).

V oblasti rozvojové pomoci jsou výsledky ještě více depresivní. Závazky zemí OECD na druhé konferenci o LDCs zvýšit ODA na úroveň 0,15 – 0,20 procenta jejich HDP nebyly dosaženy kromě malé skupiny zemí, jako je Nizozemsko, Lucembursko, Švédsko, Norsko a Dánsko. Přitom ODA se snížila od roku 1990 o více než 3 mld. USD a v přepočtu na obyvatele je nejnižší od počátku 70. let. Současně však země OECD vynakládají značné subvence na zemědělské produkty ve výši jedné miliardy dolarů denně, což se přibližně rovná souhrnu HDP všech LDCs. Ačkoliv 30 LDCs patří mezi silně zadlužené chudé země (Highly Indebted Poor Countries – HIPS) a mají nárok na dluhové úlevy v rámci této iniciativy Světové banky, nachází se mnoho z nich, podle zprávy Oxfam, v neudržitelném stavu zadluženosti. Nejméně 13 nejchudších zemí, včetně

VZTAHY A PROBLÉMY

Zambie, Nigeru a Senegalu navzdory svému členství v HIPS iniciativě spotřebuje více než 10 procent svých vývozních příjmů na dluhovou službu, tj. splácení dluhů a úroků.

Expert UNCTAD Charles Gore upozornil, že k zahraničnímu obchodu a pomoci nelze přistupovat odděleně a že obchod je vhodné rozvíjet použitím zahraniční pomoci, jež by zvýšila produkční kapacity a mezinárodní konkurenceschopnost vývozu LDCs. Gore upozornil v této souvislosti jejich ekonomické činitele, že by bylo falešné očekávat od ZPI, že samy o sobě podnítí rozvojový proces. Je třeba využít zahraniční pomoci ke zvýšení kvality, a tím i hodnoty a ceny vyvážených produktů, čímž se zvýší nejen příjmy z vývozu, ale vytvoří se nové pracovní příležitosti a sníží se citlivost ekonomiky na prudké výkyvy mezinárodních cen vyváženého zboží.

Podle prezidenta Mezinárodního fondu OSN pro zemědělství žádné množství peněz z bohatých západních zemí nepomůže, pokud strategie boje za snížení a odstranění extrémní chudoby nebude doprovázena úsilím o zavedení a upevnění demokratického systému, respektování lidských práv a dodržování zákonnosti v LDCs. Musí být rovněž spojena s důsledným bojem proti korupci, neboť ta silně poškozuje chudou většinu obyvatelstva a boj proti ní by se měl stát jádrem programů za snížení chudoby (Romano Prodi, předseda EK). Nestabilita, vyvolaná válečnými konflikty a převraty, slabé a nevykonné vlády, jakož i rozšířená korupce a šíření nemocí, jako je AIDS a malárie, doplňují zhoršující se vnější podmínky rozvoje LDCs a vyhrocoují chudobu a zoufalství jejich obyvatel.

Vyznavači globalizace ji pokládají za spásný proces propojování světa do jednoho společného celku. Kritici, a k nim patří i chudé země, naopak upozorňují na spojitost mezi globalizací a nerovnoměrným rozvojem zemí a regionů světa. Uvádějí, že nezvládané procesy globalizace umocňují nerovnoměrný ekonomický a sociální vývoj ve světě a způsobují další marginalizaci a zbídačování zvláště nejchudší části rozvoje světa. Růst nerovnosti a chudoby ve světě dokládají údaje o rozšiřující se propasti mezi chudými, resp. nejchudšími, a bohatými státy. Před dvaceti lety poměr průměrného důchodu v LDCs k důchodu bohatých zemí činil 1 : 87 a nyní je 1 : 98. Globalizace rovněž znamená rostoucí vzájemnou závislost a propojenost zemí světa, k čemuž významně přispěla nová informační technologie, zejména telekomunikace a celosvětová počítačová síť. To usnadňuje pohyb zboží, služeb a kapitálu, jakož i lídí a informací přes hranice jednotlivých států a vytváří nebyvalé možnosti, ale i rizika (viz. např. asijskou finanční krizi v roce 1997). Otázkou je, zda a jakým způsobem mohou být LDCs vtaženy do globální ekonomiky, aby tak mohly získávat větší přístup k vědeckému poznání a technologiím. Co učinit, aby „globalizace pracovala také pro chudé“, jak často uvádějí vysocí představitelé OSN.

Někteří autoři (viz např. Vito Tanzi, „Globalization without a Net“, Foreign Policy, July/August 2001) tvrdí, že chudé země nelze integrovat do světové ekonomiky bez účinných ochranných sociálních programů, tzv. sociálních bezpečnostních sítí pro chudé obyvatelstvo, a dodejme – s podporou bohatých zemí a mezinárodních organizací. Pokud se nepodaří včlenit nejchudší země do světové ekonomiky, pak jejich marginalizace a vydělování dále poroste a tyto země se stanou stále izolovanějšími ostrovy extrémní bídě, zoufalství a nestability.

Použitá literatura:

The Least Developed Countries, 2000 Report, United Nations, New York and Geneva, 2000.

Development Cooperation with the Least Developed Countries, Fighting poverty, European Commission, April 2001.

Eliminating World Poverty: Making Globalization Work for the Poor, White Paper on International Development, Presented to Parliament by the Secretary of State for International Development by Command of Her Majesty, December 2000.

European Parliament resolution of 5 April 2001 on the third UN Conference on the Least Developed Countries in Brussels (14–20 May 2001);

Policy Statement concerning Third United Nations Conference on Least Developed Countries, NGO Forum, Brussels, May 10–20, 2001.

The Economist, International Herald Tribune, Foreign Policy,

Terraviva No 1–7, News of the NGO Forum, Brussels 14–20 May 2001.

¹⁾ Nejméně rozvinuté země – LDCs jsou definovány na základě těchto kritérií:

– nízký hrubý domácí produkt (HDP) na obyvatele (v současnosti pod 900 USD),

– slabé lidské zdroje, měřené složeným indexem fyzické kvality života na základě ukazatelů kojenécké úmrtnosti, kalorického příjmu na hlavu, počtu zapsaných žáků do základních a středních škol a gramotnosti dospělých,

– nízká úroveň ekonomické diverzifikace měřena nestabilitou zemědělské produkce, vývozu zboží a služeb, významem netradičních aktivit, především průmyslu, koncentrací vývozu a velikostí ekonomik; klasifikační kritéria pro LDCs pravidelně přezkoumává Ekonomická a sociální rada (ECOSOCs) a pro rok 2001 byl navržen index ekonomické zranitelnosti, které jsou nejchudší země vystaveny, odrážející hlavní vnější šoky, včetně velikosti a nedostatečné diverzifikace jejich ekonomik.

²⁾ V současné době z 49 LDCs pochází 34 z Afriky: Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Čad, Džibutsko, Eritrea, Etiopie, Gambie, Guinea, Guinea-Bissau, Rovnicková Guinea, Kapverdy, Komory, Kongo DR, Lesotho, Libérie, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauritánie, Mosambik, Niger, Středoafrická republika, Rwanda, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Senegal, Sierra Leone, Somálsko, Súdán, Togo, Uganda, Zambie; dvanáct z Asie: Afghánistán, Bangladéš, Bután, Jemen, Kambodža, Laos, Maledívy, Myanmar/Barma, Nepál; jeden z karibské oblasti: Haiti; pět z Tichomoří: Kiribati, Samoa, Šalamounovy ostrovy, Tuvalu, Vanuatu.

Jihoafrická republika (JAR) je mnohonárodnostním státem. Od prvních všerasových voleb (1994) v zemi vládne levicově a panafrický orientovaný Africký národní kongres (ANC), zastupující především zájmy domorodé africké většiny. Patnáctiprocentní menšina obyvatel evropského původu – Afrikánci a anglicky mluvící běloši – naopak v posledních letech ztratila své dřívější politické výsady vyplývající z rasové segregace systému apartheidu. Její podíl na politické moci se po zavedení rovného hlasovacího práva snížil na úroveň, která odpovídá jejímu počtu.

Přesto však jihoafričtí běloši zůstávají velice významnou složkou obyvatelstva, a zejména v ekonomické oblasti si v podstatě udržují své dřívější výsadní postavení. Jejich význam pro budoucnost si uvědomuje i vláda ANC.

Mezi jihoafrickými bělochy tvoří mírnou většinu Afrikánci (asi 60 procent). Tento třímilionový germánský národ žije rozptýleně po celé JAR, ale na dvou místech – západně od Kapského města a v širokém okolí Pretorie, včetně tohoto velkoměsta – mají Afrikánci početní převahu nad ostatními národnostmi. Většinu tvoří i v některých malých městech a obcích po celé zemi. Afrikánci – v české odborné literatuře dříve uváděni pod jménem Búrové (Boer) – na rozdíl od ostatních anglicky mluvících bělochů hovoří vlastním afrikánským jazykem velmi podobným staré hollandštině a považují Jižní Afriku za svou jedinou vlast. Vynikají vyšším patriotismem a vztahem k domovině. Nadále si udržují velmi silné náboženské cítění, jsou protestanty kalvínského směru. Před sto lety svedli krvavou válku s druhou složkou bělošského obyvatelstva dnešní JAR – s Brity – a od porážky v této válce s Brity spolupracují. V 19. století vytvořili na území jižní Afriky několik vlastních států, ve 20. století se chopili politické a hospodářské nadvlády nad celou Jihoafrickou republikou. Nyní, na počátku 21. století, setrvávají v rezistenci vůči nové politické moci ANC.

Základní problém: státoprávní uspořádání

Vládnoucí ANC se snaží zastupovat všechny národnostní a náboženské skupiny v mnohotvárné zemi a v zahraničí představuje svou vládu jako „duhovou“, která postupně smazává všechny národnostní rozdíly. Jejím hlavním politickým cílem je zachování jednoty JAR. Prostředků má po ruce několik: absolutní většinu v parlamentu i v orgánech většiny provincií, výraznou mezinárodní podporu a silnou ekonomiku, kterou není možné srovnávat s ekonomikou žádné další africké země. Zastřešit ale pod jediné politické hnutí zájmy třeba jen třinácti hlavních národností, mezi kterými existují ostré sociální, a dokonce i rasové rozdíly, však prozatím zůstává jen zbožným přáním, na jehož konci se rýsuje konečný cíl ANC: dosažení úplné unifikace a centralizace celého státu. Africký národní kongres dnes uplatňuje přesně opačnou politiku než za apartheidu bělošská Národní strana.

Jižní Afrika: Získají Afrikánci vlastní stát?

FRANTIŠEK EMMERT

Před rokem 1994 jihoafrická bělošská vláda prosazovala pouze zachování jednotného hospodářského prostoru na jihu Afriky se silnou dominancí jihoafrických bělochů. Už samotný název její politické koncepce apartheidu (apartheid – oddělení) v sobě nesl hlavní princip této politiky. Ta spočívala v poskytování široké územní a politické autonomie nebo dokonce přímo nezávislosti oblastem, které byly bělošskou vládou vyhrazeny pro jednotlivé africké kmeny, natsalské Indý a kapské míšence, přičemž správu celé jihoafrické oblasti jako celku, včetně práva určovat hranice pro jednotlivé národnostní skupiny, si pro sebe privilegovala pouze bělošská menšina. Zatímco ve vyhrazených oblastech a bantustanech (afrických domorodných státech) si neevropské obyvatelstvo samo spravovalo své politické záležitosti podle rodových zvyklostí, na politice a správě Jihoafrické republiky jako celku nemělo žádný podíl, protože nedisponovalo volebním právem pro celostátní volby.

Africký národní kongres od roku 1994 prosazuje v duchu panafricanismu politiku zcela opačnou. Zrušením domorodných oblastí a povolením volně se stěhovat dostali všichni domorodí Afričané příležitost stěhovat se do dříve výhradně bělošských oblastí i na území jiných kmenů. To má za následek enormní nárůst kriminality a pouličního násilí a rovněž národnostní třenice mezi původním a nově přichozím obyvatelstvem. Nově přichozí jsou přitom téměř vždy stoupenci vládnoucího ANC. Politické struktury bantustanů a vyhrazených oblastí se v první polovině 90. let rozpadly stejně rychle, jako padla moc do té doby privilegované bělošské menšiny na centrální úrovni. Obojí k nelibosti většiny bělochů, zejména Afrikánců, a rovněž i k velké nelibosti kmenů, které z existence bantustanů nejvíce profitovaly celou řadou hospodářských výhod a také politickou nezávislostí. Zvláště kmen bojovníků Zulu, který se těšil na africké poměry velké hospodářské prosperitě ve své domorodné domovině v Natalu, vnímal zrušení apartheidu jako ztrátu svých výsad a nezávislosti. Vítězné volební tažení ANC v roce 1994 ale počítalo a dodnes počítá především s podporou příslušníků ostatních kmenů, kteří se za apartheidu většinou těšili v nuzných podmínkách v černošských předměstích jihoafrických velkoměst a živili se jako námezdní pracovní síla. Právě tato část jihoafrické populace tvoří v zemi téměř dvoutřetinovou většinu a v jejím zájmu je zachování jednoty státu a zrušení všech autonomních domovin pro domorodé obyvatelstvo i bělošských oblastí.

Stejně jako je centralistická politika ANC podporována většinou jihoafrické voličské zá-

kladny jako záštita vlastních ekonomických zájmů, má rovněž své zaryté odpůrce právě mezi těmi, kteří se domnívají, že se za bývalého režimu měli z různých důvodů lépe. Dělitkem je národnostní a rasový původ zastánců obou koncepcí státoprávního uspořádání. Politiku centralizace a vytváření unitárního státu podporují příslušníci většiny afrických kmenů z jazykové skupiny Bantu, naopak návrat konfederativního uspořádání nebo dokonce odtržení od JAR by uvítala velká část bělošských Afrikánců, většina příslušníků afrického kmenu Zulu a některé menší národnostní skupiny. Někde uprostřed stojí anglicky mluvící běloši, natsalské Indové a kapské míšenci, kteří spojují garanci svých práv a zajištění dobrého ekonomického postavení v jednotné JAR, ale po zkušenostech s povolením volného stěhování a státní centralizací by spíše uvítali obnovu vyhrazených a autonomních oblastí.

Polarizace afrikánských stran

Jihoafrická republika byla po roce 1994 rozdělena na devět provincií, ale jejich pravomoci nejsou podle nové ústavy z roku 1997 příliš široké. Navíc byly vládou ANC geograficky vytvořeny tak, aby pokud možno ve všech měli převahu její voliči. Ve dvou se to zcela nepodařilo, v provinciích Západní Kapsko a KwaZulu-Natal strukturám ANC na místní úrovni konkuruje Národní strana, volební favorit bělochů, Indů a kapských míšenců, a zulská Inkatha. Snahy ANC o přestěhování statisíců jeho přívrženců právě do těchto oblastí vyvolávaly v první polovině 90. let silné napětí v zemi před připravovanými prvními všerasovými volbami. V Natalu dokonce hrozily ozbrojené střety přerůst ve skutečnou občanskou válku mezi samotnými černými Afričany – mezi přívrženci ANC a zulské Inkathy.

Tradiční bělošská Národní strana po roce 1994 ztratila své voliče z řad afrikánského obyvatelstva a stala se spíše volební stranou Indů a kapských míšenců. Strana, která v zemi od roku 1948 prosazovala politiku afrikánské nadvlády a až do počátku 90. let udržovala při životě apartheid, se před svými tradičními voliči zdiskreditovala přílišnými ústupky vůči ANC před rokem 1994 i po něm, účastí na demontáži apartheidu a vládní spoluprací s ANC v prvních dvou letech po prvních všerasových volbách.

Ani Konzervativní strana a Demokratická aliance nedokázaly Národní stranu afrikánským voličům nahradit. Politické spektrum bělošských nebo původně bělošských stran se diferencovalo a polarizovalo stejně jako samotní afrikánští voliči. Národní strana mezi nimi ztratila své postavení a dnes se o afrikánskou

voličskou základnu dělí také s Konzervativní stranou, Demokratickou aliancí, menšími levičovými seskupeními, a zejména s radikálně nacionalistickými afrikánskými stranami. Sám vládnoucí ANC vytlačuje afrikánské voliče na pravicový okraj volebního spektra také tím, že z centra prosazuje, aby hlavní politické strany byly vícerasové, a tlačí nejen Národní stranu, ale také Konzervativní stranu a Demokratickou alianci k multietnické platformě. Používá k tomu jednoduchý prostředek: nábádá mladé černošské příznivce ANC, aby raději vstupovali do těchto původně bělošských stran a postupně zevnitř měnili jejich charakter.

Projekty afrikánské nezávislosti

Ve všech provinciích vyvíjejí velmi aktivní činnost separatistické afrikánské strany, které se netají se svým radikálním politickým programem. Není jím obnova JAR jako rasově segregovaného státu, ani návrat ke starým pořádkům před rokem 1994, ale získání nezávislosti pro Afrikánce a obnova afrikánského státu po vzoru Svobodného oranžského státu a Jihoafrické (afrikánské) republiky v Transvaalu z 19. století. Afrikánští nacionalisté si nárokují přibližně 14 procent území JAR, což přibližně odpovídá rozloze Řecka. Před rokem 1994 byla bělošská území v JAR podstatně větší, přestože v nich legálně či pololegálně žila africká většina. Nyní nacionalisticky ladění Afrikánci chtějí pouze území, jež skutečně obývají.

Projektů nezávislosti existuje několik. Všechny ale vycházejí z předpokladu, že případný nový bělošský stát (Volkstaat) bude mít výrazně afrikánský charakter. Všechny koncepce nezávislosti situují hlavní město uvažovaného afrikánského státu do Pretorie a její široké okolí, kde ještě dnes mají Afrikánci mírnou většinu, považují za základ nezávislého státu. To odpovídá dobrému ekonomickému zájmu Pretorie a vysoké koncentraci Afrikánců v tomto prostoru. Toto jádro by bylo podle některých koncepcí exterritoriálně spojeno s několika dalšími oblastmi JAR, kde Afrikánci rovněž tvoří většinu. Zatímco jádro státu by fungovalo skutečně jako mezinárodně samostatný stát, exterritoriální součásti by s ním byly spojeny konfederativně jako samosprávné jednotky ekonomicky úzce napojené na JAR. Jejich mezinárodní postavení koncepce řeší různě: jako součást afrikánského státu nebo jako autonomní součást JAR.

Nejvlivnější opoziční afrikánskou stranou, která otevřeně z parlamentních lavic požaduje vlastní stát pro Afrikánce v okolí Pretorie a okolo města Paarl v Západním Kapsku, je Fronta svobody, založená penzionovaným generálem jihoafrické armády C. Viljoenem. Afrikánští generálové patří mezi politické autority a podle afrikánské tradice se vždy v době zvýšeného ohrožení stavějí do čela politických aktivit. Širokou autonomii pro afrikánské obyvatelstvo požaduje také Konzervativní strana, která si na rozdíl od Národní strany a Demokratické aliance ještě udržuje převážně bělošský charakter. Soustřeďují se kolem ní také protagonisté bývalého rasistického režimu. Ti by do bělošského státu rádi zahrnuli také Kapské město, případně ještě Durban. Největší jihoafrické velkoměsto Johannesburg však kvůli vysokému počtu domorodých Afričanů ve

městě a jeho širokém okolí stojí zcela mimo Afrikánci nárokováná území. Bělošští nacionalisté pro afrikánský stát žádají pouze vybraná poevropská předměstí v aglomeraci „velkého Johannesburgu“.

Afrikánské strany nehájí v JAR pouze právo afrikánské komunity na samosprávu, ale usilují také o udržení afrikánského jazyka na celostátní úrovni. Afrikánština totiž po roce 1994 poklesla z pozice jednoho ze dvou úředních celostátních jazyků (vedle angličtiny) pouze na jeden z regionálních jazyků. Radikálně se omezilo užívání afrikánštiny ve sdělovacích prostředcích. Například celostátní televizní společnost SABC v roce 1996 omezila vysílání čas v afrikánštině z 33 na pouhých 4 procenta. To je méně, než mají některé africké domorodé jazyky. Afrikánština přitom není pouze jazykem Afrikánců, ale také několika milionů kapských míšenců. Její nízké postavení je nespravedlivé a zjevně vyjadřuje trest nové vlády pro hrdé afrikánské obyvatelstvo. Afrikánština je totiž považována ANC za jeden ze symbolů svrženého apartheidu. Navzdory vládním snahám zůstává afrikánština hlavním komunikačním jazykem v některých složkách armády a policie, což jsou dvě instituce státního aparátu, ve kterých si Afrikánci i po roce 1994 udrželi svůj tradiční velký vliv. Rovněž se afrikánština udržela ve školství a vyučuje se v ní také na některých univerzitách, ačkoliv vláda ANC už několik let usiluje o úplné zrušení afrikánských středních škol.

Strany afrikánského státu

Většina radikálních afrikánských stran usilujících o nezávislý afrikánský stát dnes působí v JAR mimo zákon, a proto se nemůže zúčastnit voleb. Přesto jsou tyto nepovolené strany mezi afrikánským obyvatelstvem populární a mají vliv na formování radikálních postojů afrikánské veřejnosti. Nejznámější oficiálně zakázanou organizací je Afrikánské hnutí odporu (AWB), které i přes zákaz funguje a má po celé JAR více než 70 000 členů. Hnutí vzniklo už v roce 1970 a do povědomí veřejnosti vstoupilo koncem 80. let. Ačkoliv AWB nemůže kandidovat ve volbách, má po celé zemi fungující a velmi výkonnou síť poboček a pracovanou strukturu. Vydává vlastní tiskoviny, do roku 1995 mělo i rozhlasovou stanici, nelegálně vyzbrojilo i vlastní ozbrojené síly (Brandwagte), jejichž příslušníci vlastní zbraně díky benevolentnímu zákonu o střelných zbraních a s oblibou organizují v bílých uniformách a s červenými šátky vojenské přehlídky v menších búrských městech.

Jejich mládežnickou odnoží je polovojská Stormvalke. Je to dobře organizovaná a disciplinovaná podzemní strana. Její činnost zastřešuje Nejvyšší rada (Hoofraad). Předsedou hnutí je francouzský přistěhovalce Eugene Terre Blanche, chráněný vlastní tělesnou stráží Aquilou. V roce 1993 se mu podařilo uzavřít spojenectví s dalšími nacionalistickými spolký a některé z nich dokonce s AWB zcela splnuly. Někteří jeho spolupracovníci byli po roce 1994 odsouzeni za extremismus k dlouhým trestům. Jihoafrické úřady proti AWB, a zvláště proti jeho polovojským strukturám vytvrdle zasahují.

Vlna afrikánské národní rezistence vůči politice ANC rozdělila také tajnou afrikánskou organizaci Broederbond. Ta vznikla už ve 30.

letech a s úspěchem usilovala o pronikání Afrikánců do státního aparátu tehdejší britské jižní Afriky a o postupné ovládnutí dominia Afrikánci. To se také v roce 1948 skutečně podařilo nemalou zásluhou Broederbondu. Činnost Broederbondu nikdy nebyla veřejná, ačkoliv jeho popularita mezi Afrikánci je značná a o jeho silném působení v politice nikdo nepochybuje. Členství v organizaci je tajné a ve 30. letech byl každý z jejích členů, kterému se podařilo dostat do vyšší funkce ve státním aparátu, zavázán k tomu, aby pomohl k postupu a kariéře také dalším členům spolku. Tajná organizace působila dál i za apartheidu s cílem upevňovat afrikánské národní cítění a podporovala působením svých členů ve školství, tisku, kultuře a ve veřejných funkcích rasistický režim a upevňovala mezi Afrikánci pocit jejich kulturní výjimečnosti.

Postupem času se však Broederbond natolik propojil s Národní stranou, že v době demonstrace apartheidu se jeho vedení postavilo na stranu demokratických změn. To vedlo některé jeho nacionalisticky cítící členy ještě před rokem 1994 k založení vlastní tajné afrikánské organizace nazvané Cesta afrikánského lidu (Afrikaner Volkswag). Existuje také další afrikánská neveřejná organizace usilující po vzoru Broederbondu o uskutečnění vize nezávislého státu. Část mladých členů v roce 1994 Broederbond opustila a vytvořila si vlastní Hnutí za naši budoucnost (Aksie Eie Toekoms).

Rasistická JAR byla státem pod afrikánským vedením. Ale už za její existence usilovala část afrikánské komunity o nezávislost a vyhlášení čistě bělošského státu v té části JAR, kde to bylo možné. Vztah Afrikánců ke státnosti prošel v posledních dvou staletích dlouhým vývojem. V roce 1834 odešla část Afrikánců z britského Kapska do vnitrozemí a založila si v okolí dnešních měst Johannesburg a Pretoria několik vlastních států, které se ale vyznačovaly nestálostí a volností. Plnily velmi málo funkcí, v podstatě pouze vyjadřovaly skutečnost, že jejich území není součástí britského impéria a není volné pro kolonizaci. To však nezabránilo britským expanzím. Velká Británie na přelomu 19. a 20. století porazila samostatné búrské republiky ve velice krvavé válce, která se nesmazatelně zapsala do paměti Afrikánců a dodnes působí jako silný protibritský prvek v afrikánském myšlení. V roce 1910 Velká Británie vytvořila Jihoafrickou unii. Vliv Afrikánců v té době už nebylo možné ignorovat, a unie proto vznikla jako společný stát Britů a Afrikánců pod britskou korunou. Od počátku 20. let vliv a emancipační snahy Afrikánců rostly a nabyly moderní podoby. Ve 30. letech unii zasáhla vlna afrikánského nacionalismu a za druhé světové války se afrikánské národní síly mobilizovaly ke svému rozhodujícímu tahu.

V roce 1948 vyhrála afrikánská Národní strana volby. Tandem úspěšné politické a ekonomické spolupráce afrikánského a anglicky mluvícího obyvatelstva pokračoval. Afrikánci za své vlády přebudovali JAR v byrokratický kolos, pravý opak jejich států z 19. století. V roce 1961 dosáhli dalšího významného národního úspěchu, když vyhlásili republiku a přetřhli tak poslední závislost na Velké Británii. Ta na jejich krok zareagovala iniciováním mezinárodních hospodářských sankcí proti JAR, pokrytecky odůvodněných rasovou se-

gregací v zemi. Další silný impuls pro afrikánské nacionalisty.

Afrou a omegou všeho je ekonomika

Volby v roce 1994 připravily bílé Afrikánce o politickou moc, kterou získali po Britech v roce 1948. Vysokou volební neúčastí, voličským odklonem od Národní strany a setrváním většiny afrikánských stran v nekonzervativnější části opozice se politický vliv Afrikánců na nový režim snížil v podstatě na nulu. To však neodpovídá jejich ekonomickému vlivu, který nadále zůstává markantní, a dokonce i jejich zastoupení v některých složkách státu, jako je armáda nebo policie, zůstává vysoké. Afrikánci již sice nemají vliv v jihoafrické vládě ani parlamentu, ale přesto zůstávají významnou složkou obyvatelstva a jejich vliv vysoce převyšuje podíl v celkové počtu obyvatel JAR. Jsou ekonomickým motorem státu a jejich vysoké zastoupení ve státním aparátu zaručuje jeho fungování. Africký národní kongres sice před volbami v roce 1994 sliboval africkým voličům přerozdělování majetků bílých, ale zůstalo jen u nenaplněných slibů a hrozeb. Vláda ANC si totiž nemůže zásah do majetkových poměrů Afrikánců a dalších bělochů dovolit, protože by si tím podlomila svou dobrou ekonomickou pozici, kterou po apartheidu zdědila.

Jihoafrická ekonomika vystavená na evropských technologiích, logice moderního světového obchodu a britským způsobu řízení státu zůstávala i po vyhlášení mezinárodních hospodářských a politických sankcí v roce 1961 nadále velmi silná, a dokonce se v následujících dvou desetiletích za tiché podpory některých západních zemí, zejména Spojených států, slibně rozvíjela. Jako taková se stala magnetem jak pro bílé přistěhovalce ze západních i komunistických zemí, tak i pro černé přistěhovalce z celé subsaharské Afriky. JAR sice byla rasistickým státem, ale běžný život domorodých Afričanů v ní byl nesrovnatelně snazší a snesitelnější než ve všech ostatních afrických státech.

Ekonomika JAR ale měla od počátku svou nechráněnou Achillovu patu. Byla totiž silně závislá na přízní a investicích americké Chase Manhattan Bank, která v rasistické zemi podnikala k oboustranné spokojenosti za souhlasu vládních míst ve Washingtonu. V roce 1985 ale náhle zmrazila tato významná banka své aktivity v JAR a tamní hospodářství dostala do obrovských problémů. Učinila tak na naléhání americké vlády, která se po nástupu jihoafrického prezidenta Pietera Willema Bothy rozhodla tichou podporu nedemokratickému režimu ukončit a plně se připojit ke dvacet čtyři let trvajícím mezinárodním sankcím. Americkou vládu k tomuto rozhodnutí pravděpodobně přimělo vyhlášení výjimečného stavu v JAR. Jihoafrický rand vzápětí zcela propadl na světových burzách a národní měna sklouzla do spirály inflace. Vládě bylo jasné, že bude muset ustoupit požadavkům mezinárodního společenství a uvolnit politické napětí v zemi.

V druhé polovině 80. let přijala vláda některá demokratizující opatření a zlepšila politické zastoupení obyvatel neevropského původu v celostátních strukturách. Černošská většina i indická a míšenecká komunita, které se nemohly účastnit celostátních voleb, dostaly podle nově přijatého zákona o Národní radě JAR a podle zákona „O přípravě nové ústavy“

Ruská armáda deset let poté

MILOŠ BALABÁN

možnost účastnit se diskuse o podobě nové ústavy, kterou vláda přislíbila. Přijaté změny dávaly tušit, že vláda vážně uvažuje o zmírnění segregační politiky nebo snad dokonce o jejím úplném zrušení. Už tehdy se začala proti vládě Národní strany formovat konzervativní africká opozice požadující vytvoření samostatného afrického státu na území, kde Afrikanci spolu s ostatními bělochy tvoří většinu. Následně se uvolnil také pohyb obyvatel a původně africké oblasti začaly ztrácet svůj výhradně bělošský ráz. Rovněž byl zrušen zákon o „černé pracovní síle“, který umožňoval odměňovat africké a barevné zaměstnance výrazně hůře než bělošské. Další rána pro jihoafrické podnikatele. Hospodářská i politická krize se v zemi dále vyhrtoila. Stejně nečekaně jako hospodářský propad v roce 1985 následovalo v roce 1989 další překvapení, tentokrát politické. Do čela Národní strany byl nečekaně a těsnou většinou zvolen reformista F. W. de Klerk, který ihned začal z pozice prezidenta uskutečňovat úplnou demokratizaci země. V roce 1994 dosáhli reformisté z Národní strany a opozičního ANC svého cíle a JAR se stala multietnickou politickou společností usilující o demokracii a s vládou africké většiny.

Bělošské podnikatelské skupiny se přizpůsobily nové situaci a své silné postavení v jihoafrické ekonomice si podržely. Jejich zásadní význam si uvědomuje i vláda ANC, která uskutečňuje vlastní sociální reformy ve prospěch afrického obyvatelstva a vychází při jejich plánování z dobrého ekonomického základu, který vytvářejí právě především afrikánští a ostatní bílí podnikatelé. Nenahraditelní jsou pro vládu také bílí odborníci a africké zkušenosti s řízením státu. Vláda ANC se proto asi jen velmi těžko nechá zlákat k populistickému a jen krátkodobě efektivnímu postupu, který nyní zvolila vláda sousedního Zimbabwe, jež tamní bělochy začala vyhánět.

Stejně jako Afrikanci za systému apartheidu potřebovali pro svou ekonomiku černošskou pracovní sílu, vláda ANC dnes potřebuje k fungování státu a pro další ekonomický rozvoj afrikánskou menšinu. Navzdory přetrvávajícímu nacionálnímu úsilí na obou stranách pravděpodobně čekají JAR lepší časy. Hospodářský pokles z 90. let se již podařilo částečně překonat a pochmurné scénáře předvídající naprosté zhroutení se ani zdaleka nenaplnily. Naopak, hospodářský potenciál JAR roste, protože země udržuje krok s vyspělým světem a sází mimo jiné i na nejnovější informační technologie, špičkové školství, rozvoj infrastruktury a na moderní ekonomické mechanismy ve světovém obchodě. Jihoafrická republika si chce udržet své hospodářské prvenství na africkém kontinentě a postupně se stává ekonomickým gigantom, kolem něhož se vytváří širší jihoafrické hospodářské společenství sahající až po rovníkové země. JAR vážně aspiruje také na stálé členství v Radě bezpečnosti OSN za africký kontinent v rámci uvažované vnitřní reformy světové organizace.

Výrazné zlepšení hospodářské a bezpečnostní situace a zajištění dalšího ekonomického rozvoje může nacionalistické tendence v ANC i v africké komunitě účinně utlumit a národním otázkám ubrat na významu.

Tanky Sovětské armády v moskevských ulicích v době pokusu o státní převrat v srpnu 1991 byly víc než viditelným symbolem blížícího se konce Sovětského svazu a spolu s ním i jeho armády. Dějiny opět ukázaly svou zlomyslnou tvář, když armáda, která byla po celou dobu své více než sedmdesátileté existence určena pro obranu země, se nakonec stala nástrojem vnitřního politického boje, silou, která měla sloužit k potlačení klíčící demokracie v Rusku.

Nechtěný vznik

Armádě se sice podařilo v srpnu zachránit si tvář tím, že nejvyšší vedení armády nakonec pod tlakem okolností nedopustilo otevřenou mocenskou konfrontaci a přešlo na pozice takzvaných prodemokratických sil v čele s ruským prezidentem Borisem Jelcinem. Nicméně daní za takový postup byl výrazný pokles dosavadního politického vlivu armády na ruskou politiku. V rychlém sledu událostí mezi srpnem a prosincem 1991, který vyvrcholil dohodou o ukončení existence SSSR mezi Ruskem, Ukrajinou a Běloruskem, nebyla armáda aktérem, který by mohl jakkoli výrazněji ovlivňovat tento proces. A to i přesto, že v armádě bylo možné, zvláště u důstojnického a generálského sboru zaznamenat nepominutelnou nespokojenost s politikou mířící k rozpadu Sovětského svazu, jež byla silně vnímána jako zrada.

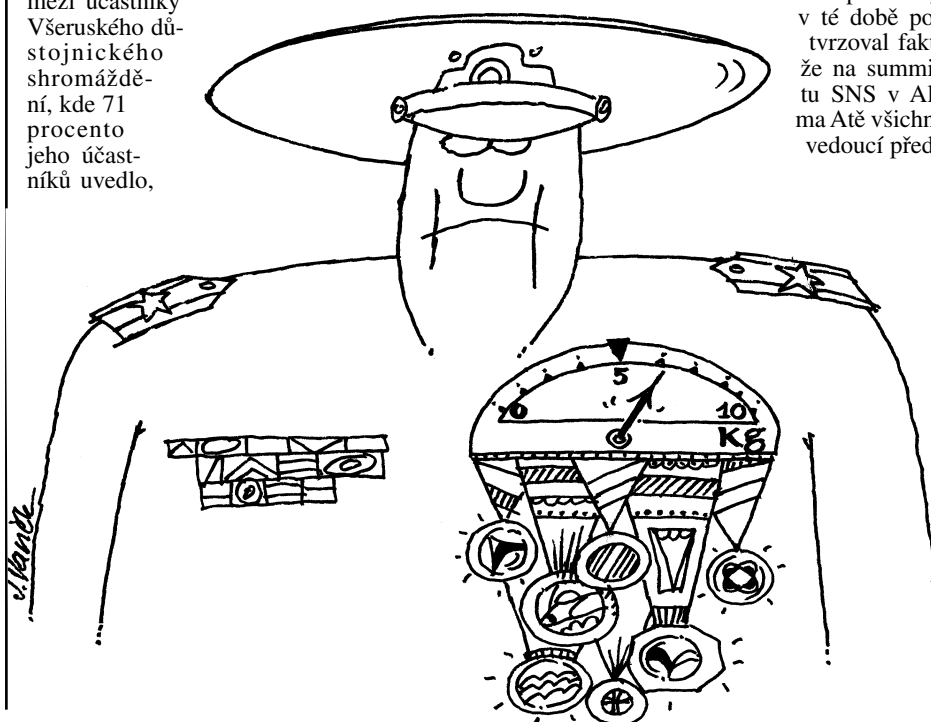
Necelý měsíc po vzniku samostatného Ruska, v polovině ledna 1992, takové názory potvrdily i výsledky průzkumu veřejného mínění mezi účastníky Všeruského důstojnického shromáždění, kde 71 procento jeho účastníků uvedlo,

že je pro obnovení bývalého SSSR, a navíc 79 procent účastníků vyjádřilo názor, že armáda by měla mít rozhodující vliv na určení své budoucnosti. Uvedené názory se ale nikdy do činnosti armády nepromítly. Bylo to dáno několika faktory.

Vedení armády bylo po porážce srpnového puče dezorientováno z nově vzniklé politické situace a muselo vynaložit nemálo úsilí na překonání kritiky postupu armády v srpnu 1991, která zaznívala z části médií a veřejnosti. Velení armády bylo poměrně značně loajální vůči Jelcinovi, který nabídl armádě možnou variantu jejího fungování v de facto staré podobě i po rozpadu SSSR. Dohoda o vzniku Společenství nezávislých států (SNS) počítala s udržením jednotné armády, kde by hlavní úlohu jednoznačně sehrávalo Rusko.

V praktické rovině to znamenalo, že Sovětský svaz sice přestane existovat, ale sovětské ministerstvo obrany fakticky nikoliv. Předpokládalo se, že se pouze přemění na řídicí strukturu všech vojenských sil členských států SNS. Reálnost takové představy

v té době potvrdil fakt, že na summitu SNS v Alma Atě všichni vedoucí před-

stavitelé členských zemí schválili na základě Jelcinova návrhu posledního sovětského ministra obrany maršála Šapošnikova do funkce velitele armád SNS. Zároveň byl vyjádřen souhlas se zachováním jednotného řízení jaderného potenciálu včetně toho, že ruský prezident převzal odpovědnost za kódy a komunikační prostředky potřebné pro použití jaderných zbraní. Nejvyšší armádní funkcionáři ovšem nebyli schopni se v tehdejší rychlém politickém vývoji orientovat, a proto zřejmě příliš nepřemýšleli o proveditelnosti vytvoření modelu, kde by armáda existovala bez svého státu.

Již v lednu 1992 se takový model stal nefunkčním poté, co se druhý nejsilnější stát SNS – Ukrajina rozhodla nacionalizovat vojska bývalé Sovětské armády na svém území, včetně majetku, který měla k dispozici, což ovlivnilo i další státy SNS. Ukázalo se, že idea zachování jednotné armády nemá svou opodstatněnost, a Rusku nakonec nezbylo nic jiného než vytvořit vlastní armádu, což se stalo 7. května 1992 vydáním prezidentského výnosu „O vytvoření ozbrojených sil Ruské federace“. Britský vojenský expert Richard Sakwa k tomuto kroku trefně poznamenal, že „Rusko se konečně přinutilo jednoduše k přejmenování Sovětské armády na Ruskou armádu, a tak převzalo nejhorší, stejně jako nejlepší ze starých tradic.“ Faktem ale zůstává, že demontáž tak obrovské vojenské mašinérie, jakou představovala Sovětská armáda, proběhla, stejně jako rozpad SSSR, bez větších otřesů, které byly v okolním světě s obavami očekávány. To nebylo v tehdejší, ještě nepřilíživě stabilizované situaci po konci studené války, rozhodně málo.

Armáda bez reformy

Podíváme-li se na dobu existence Ruska pod vedením prezidenta Jelcina, je nutné dodat, že i bez ohledu na silné vnitřní politické a ekonomické problémy přesto docházelo k postupné, i když často nedůsledné, reformě hospodářství, která směřovala k vytváření základů tržní ekonomiky, a tím i k přestavbě společnosti. Pro armádu ale žádný reformní plán nebyl nikdy v ucelené podobě vytvořen, a to bez ohledu na celou řadu vyhlášení nejvyšších armádních funkcionářů nebo prezidenta Jelcina, která tvrdila opak. Přitom je očividné, že žádná část bývalého svazového státního aparátu (snad s výjimkou Gosplanu) nebyla podrobena tak zásadním změnám a zkouškám jako armáda. Mezi nejvýznamnější změny patřilo snížení početního stavu armády ze 4 milionů na 1,5 milionu a přemístění zhruba 1,5 milionu vojáků z Československa, Maďarska Polska a z bývalých sovětských republik zpět do Ruska. Snížování početního stavu přitom mělo samovolný charakter, což přispívalo k vytváření napětí nejen uvnitř armády, ale i ve společnosti. Absence reformního plánu spolu s krizí ruské ekonomiky bylo příčinou permanentního deficitu vojenského rozpočtu. Důsledkem byl úpadek morálního stavu armády a pokles její prestiže ve společnosti. Přesto byla ale ar-

máda politickým vedením země využita (možná, že by bylo příhodnější říci zneužita) ve vnitropolitickém boji. Konkrétně se jedná především o její účast v „čirnové krizi“ v roce 1993, kdy byla nasazena při likvidaci „vzbouřeneckého“ Nejvyššího sovětu Ruské federace, a následně o nasazení armády v první čečenské válce vedené v letech 1994–1996.

Ke krizi armády nicméně přispívalo nejen politické, ale i vojenské vedení, které se snažilo pod vedením ministrů Gračova (1992–1996) a Rodionova (1996–1997) zachovat model „velké“ armády bez ohledu na ekonomické možnosti země, což ale vyhovovalo nemalé části vojenskoprůmyslového komplexu. S jistou mírou nadsázky je zde možné říci, že šlo o zachování Sovětské armády v její poloviční velikosti. To mimo jiné potvrdily i návrhy ministra obrany Rodionova, jenž požadoval, aby Státní дума schválila vojenský rozpočet pro rok 1997 ve výši 270 trilionů (!) rublů, což se rovnalo 10 procentům HDP a 50 procentům federálního rozpočtu.

A jak měla vypadat armáda? Měla by si zachovat svůj strategický charakter se všemi z toho vyplývajícími průvodními znaky – snahou o vytváření strategického předpolí v nejbližším okolí Ruska a masovými nákupy zbraní. Nereálné ekonomické požadavky vedení armády ale v konfrontaci s ekonomickou situací země politické vedení odmítlo, což v konečném důsledku vedlo k pádu ministra Rodionova v květnu 1997. Vojenská reforma následně vyhlášena novým ministrem obrany Sergejevem (1997–2001) byla spíše souhrnem několika strukturálních opatření (např. začlenění protivzdušné obrany do leteckých sil nebo omezení počtu vojenských okruhů) než široce pojatou reformou, která by zásadním způsobem změnila charakter armády. Pro odpor letectva a námořnictva Sergejev neprosadil myšlenku o integraci všech tří komponentů jaderného odstrašení pod jediné velení.

Nejvyšší armádní vedení se zároveň nepoučilo z porážky Ruské armády v první čečenské válce, která se také mohla stát impulsem pro postupnou obnovu armády. Její krize pokračovala a ještě ji prohloubil další propad ruské ekonomiky po srpnu 1998. Způsobilo to mimo jiné další spontánní snižování početního stavu armády. Zde je nutné dodat, že řada vojenských expertů se domnívá, že právě krize ze srpna 1998 byla příčinou toho, že současný početní stav armády klesl až na úroveň 800 tisíc–1 milion příslušníků, což je stav, se kterým se počítalo až okolo roku 2003. Debata o reformě armády byly ale v průběhu roku 1999 odsunuty do pozadí v souvislosti s operací NATO v Jugoslávii a probíhajícím mocenským bojem v Kremlu o to, kdo nahradí ve funkci prezidenta Jelcina. Jmenování Vladimira Putina do funkce úřadujícího prezidenta v poslední den roku 1999 a jeho následné vítězství v prezidentských volbách v březnu 2000 vrátilo debatu o reformě armády a její úloze v ruské společnosti opět do centra pozornosti.

Změny a střety

Putinův nástup do funkce prezidenta spadá do období, kdy byla zahájena druhá čečenská válka, která se v Rusku označuje jako protiteroristická operace (blíže viz „Putin a Ruská armáda: rok poté“, MP, č. 11/2000 a „Čečensko: bolavé místo Ruska“, MP, č. 7/2001). Energickým vstupem do řízení operace si u veřejnosti i armády získal podporu, která se odrazila i ve výsledcích prezidentských voleb. Nicméně ozvalo se nemálo kritiků doma i v zahraničí, kteří ho obviňovali z populismu a z toho, že využil konfliktu v Čečensku pro své vlastní politické cíle. Částečně to může být pravda, ale z větší části Putin reagoval jako každý odpovědný státník země, která je konfrontována s konfliktem, jehož politické, ekonomické a vojenské důsledky stabilitu země ohrožují. Tento závěr se, myslím, potvrzuje s odstupem doby právě v dnešní situaci.

Dá se předpokládat, že právě Čečensko ukázalo Putinovi více než co jiného špatný stav armády, kterou převzal jako vrchní velitel od Jelcina. První krok, jenž učinil ke změnám daného stavu, byl zcela v kontextu vyhlášeného Putinova cíle: znovuvybudovat silný stát, jehož součástí bude armáda, která má sebedůvěru a na níž se může ruská společnost plně spolehnout. Naplňovat takový cíl Putin začal detailnějším seznámením s armádou prostřednictvím četných inspekčních cest k bojovým útvarům a jednotkám. Několikrát navštívil Čečensko, kde se seznámil s činností a úkoly pěchoty a vysadkářů, byl na vojenských lodích i v jaderné ponorce, prolétl se v Su-27 a také navštívil útvary Raketových vojsk strategického určení. I přes kritické hlasy, obviňující Putina z laciného populismu, je ale pravděpodobné, že v rámci těchto cest získal nezbytnou sumu informací o skutečném stavu armády a myšlení jejích příslušníků. Je to zvláště patrné ve srovnání se jeho předchůdci Jelcinem a Gorbačovem, kteří možná příliš spolehnali na informace pouze nejvyššího vedení armády, což oběma nakonec přineslo s armádou nemalé politické problémy.

Získání informací „dole“ bylo ovšem pouze jedním z prvních reformních kroků. Podstatně složitější jsou pro Putina a jeho spolupracovníky kroky další, které by měly dát reformu armády do pohybu. Jedná se především o strukturální změny v armádě, přičemž hlavním cílem těchto změn je, aby struktura, složení a úkoly armády byly v souladu s ekonomickými možnostmi Ruska. Od samého počátku Putinova prezidentství bylo přitom jasné, že tento úkol může být realizován pouze za předpokladu významných personálních změn ve vedení ministerstva obrany. Tyto změny byly připravovány velmi dlouhou dobu a velmi důkladně. Svědčí o tom skutečnost, že „personální revoluce“ proběhla až za rok po prezidentských volbách v březnu 2001. Jmenováním jednoho ze svých nejbližších spolupracovníků Sergeje Ivanova do funkce ministra obrany Putin získal kontrolu nad hlavním silovým ministerstvem, což ještě

zvýraznily mnohé další změny ve vysokých ministerských funkcích, kam byli jmenováni lidé z Putina nebo Ivanova týmu. Jedním z hlavních úkolů nového ministra je dát do pořádku hospodaření resortu. Pomáhat mu bude Ljubov Kudělinová, první žena v ruské historii, jež se stala náměstkyní ministra obrany (předtím působila ve funkci náměstkyně ministra financí).

Dalším velmi důležitým úkolem je transformace „superbyrokratického“ ministerstva obrany v civilní řídicí strukturu armády. To pochopitelně musí nevyhnutelně vést k omezení úlohy Generálního štábu na pouhé „technické“ úkoly spojené s řízením a zabezpečením vojsk. Zde se samozřejmě dá očekávat nemalý střet Ivanova s náčelníkem Generálního štábu Kvašininem, který se takovému kroku spolu se svým okolím jistě bude bránit. Dosud je ale zřejmé, že došlo k výraznému omezení pravomocí náčelníka Generálního štábu. Svědčí o tom mimo jiné zřízení Hlavního velitelství pozemních vojsk v čele s generálem Kormilcevem, které převzalo od Generálního štábu celou řadu funkcí, mj. i plánování rozvinutí a zasažení pozemních vojsk, které dosud zabezpečovala Hlavní operační správa GŠ. Dalším významným krokem, jenž může silně omezit vliv Generálního štábu, je avizované spojení Hlavní výzvědné správy GŠ (GRU) s civilní Službou vnější rozvědky (SVR), které ale ve skutečnosti znamená spíše pohlcení vojenské rozvědky. Cílem může být výrazné posílení kontroly ústřední moci nad získávanými výzvědnými informacemi a jistý druh filtrace informací vztahujících se k prosazování nových koncepcí v rámci Generálního štábu, hlavně vědeckotechnologického rázu. Právě u toho potřebuje mít Putin „své lidi“.

Přes značné posílení kontroly nad ministerstvem obrany a Generálním štábem však musí Putin stále počítat s nespokojeností částí vojenského vedení, které si příliš nepřeje žádné zásadní změny ve struktuře armády a jejích úkolech, a to i v mezinárodněpolitických souvislostech. Tento fakt se výrazněji projevil v nedávné době při rozhodování politického vedení Ruska o formě podpory Spojeným státům v jejich protiteroristické operaci proti Usámu bin Ládinovi a hnutí Tálibán v Afghánistánu. Podle některých zdrojů blízkých ministerstvu obrany část vedení ministerstva (dokonce včetně ministra Ivanova) vyslovila nesouhlas s Putinovým odhodláním spolupracovat se Spojenými státy, které mj. zahrnovalo i souhlas s americkou vojenskou přítomností v Tádžikistánu a Uzbekistánu a poskytnutí ruského vzdušného prostoru pro humanitární dodávky. Nesouhlas byl také vysloven s Putinovým návrhem na zahájení politického řešení konfliktu v Čečensku, který byl vysloven v kontextu nově vytvářeného politického dialogu se Spojenými státy po 11. září. I když se nakonec Putinovi podařilo prosadit své návrhy, nelze vyloučit opakování podobných střetů v budoucnu, jež se mohou týkat i vnitřních aspektů reformy.

Pro Putina je i v této souvislosti významné, že změny na ministerstvu obrany a Generálním štábu se setkaly s podporou širšího politického spektra, ve kterém má své místo i mnoho bývalých vysokých důstojníků nebo generálů působících v politických stranách zastoupených ve Státní dumě. Nicméně by pro Putina mohlo být ještě důležité získat silnější podporu Andreje Nikolajeva, předsedy výboru pro obranu Státní dumy, který zřejmě patří k nejschopnějším ruským politikům s vojenskou minulostí (Nikolajev byl náčelníkem Hlavní operační správy Generálního štábu a dlouholetým velitelem Federální pohraniční služby). Nikolajev se netají svým kritickým postojem k některým aspektům Putinovy reformy armády, které je možné označit za rizikové. A takové existují.

Rizika Putinovy reformy

Personální změny na ministerstvu obrany a Generálním štábu doprovázené i reorganizací jejich struktury a úkolů, jsou pouze jednou, i když důležitou částí reformy armády, která vychází ze dvou základních dokumentů: Programu činnosti při vytváření perspektivního profilu vojenské organizace Ruské federace do roku 2010 a Plánu výstavby a rozvoje ozbrojených sil v letech 2001–2005. Hlavní cíl posledně jmenovaného plánu, tedy již zmíněné sladení struktury, složení a úkolů armády s ekonomickými možnostmi Ruska, se v praktické činnosti odráží v řadě strukturálních opatření, kterými jsou např. přechod na trojstrannou strukturu ozbrojených sil (pozemní vojska, vzdušné síly, vojenské námořnictvo), zvýšení bojového potenciálu pozemních vojsk a posílení seskupení vojsk na středosijském a jihozápadním směru, nový systém nákupu vojenské techniky apod. Limitem pro zásadní změny ovšem stále zůstává výše vojenského rozpočtu (podrobněji viz „Rusko: stabilizace síly“, MP č. 5/2001). Navýšení vojenského rozpočtu ze 143 miliard rublů v roce 2000 na 219 miliard rublů v roce 2001 (tj. okolo 2,8 % HDP) se jeví jako značné. Ukazuje se ale, že tyto prostředky mohou stačit pouze na zvyšování platů důstojníků a výdaje spojené s vedením operace v Čečensku (podle údajů Londýnského mezinárodního ústavu strategických výzkumů v ročníce The Military Balance 2000–2001 dosáhly náklady na operaci v Čečensku od jejího zahájení v srpnu 1999 do srpna 2000 částky 5 miliard dolarů).

V takto koncipovaných výdajích na armádu stále nezbyývají prostředky na obnovu armádní infrastruktury, konsolidaci logistiky a nákup zbraňových systémů nové generace. Vojenská doktrína přijatá v roce 2000 nepočítá s profesionalizací armády, která se ale ještě v této dekádě může stát pro Rusko nutností především vzhledem k předpokládanému dlouhodobému aktivnímu působení ruských vojsk v severokavkazském a středosijském regionu. Právě v Tádžikistánu je rozmístěna již plně profesionální 201. motostřelecká di-

vize Ruské armády v počtu 11 tisíc příslušníků. Její význam v budoucnu v souvislosti se situací v Afghánistánu a celém středosijském regionu nesporně poroste. Počítá se i s tím, že na území Tádžikistánu bude po dohodě s jeho vládou přímo vybudována samostatná ruská vojenská základna.

Pro financování armády je nesporně důležitou otázkou financování ruského strategického jaderného potenciálu. Cílem politického vedení země, a to i ve spojitosti s jednáním se Spojenými státy o smlouvě o omezení systémů protiraketové obrany z roku 1972, je dosáhnout razantního snížení strategických jaderných zbraní. Rusko by chtělo dosáhnout úrovně 1500 jaderných bojových hlavic, což by mu umožnilo ušetřit nemalé prostředky na zabezpečení nynějšího arzenálu. Zmíněná úroveň by si vyžádala ročně relativně malou částku 17 miliard rublů, tj. 8 procent vojenského rozpočtu.¹⁾

Rusko bude ale muset zřejmě vydat v roce 2002 další finanční prostředky na obranu země, jež souvisí s celosvětovou situací po 11. září. Na kulatém stole předních ruských politologů počátkem října 2001 vlivný zástupce předsedy výboru pro obranu Státní dumy Alexej Arbatov vyjádřil názor, že Rusko potřebuje ve státním rozpočtu 26 miliard rublů na převod armády na kontraktní systém (tj. vstup dobrovolníků do armády na určité období, který se dnes praktikuje ve značné míře v Čečensku), 11 miliard rublů na posílení pohraničních základů, 7 miliard rublů na zabezpečení hranice ve Střední Asii a v Zakavkazsku a 3 miliardy rublů na zvýšení ochrany strategických objektů. Tyto prostředky ale nemusí být konečné, zvláště pokud dojde ke zhoršení vojensko-politické situace ve středosijském regionu. Životaschopnost Putinovy vojenské reformy tak může být konfrontována s dalšími faktory. Výsledek takové konfrontace bude jedním z ukazatelů, nakolik je ekonomická a politická stabilizace Ruska, dva roky po nástupu prezidenta Putina k moci, dostatečně pevná.

booff@booff.cz

¹⁾ Ruští vojenští experti v této souvislosti počítají i s méně příznivými scénáři a uvádějí tři varianty financování strategického jaderného potenciálu v případě, že nedojde k dohodě se Spojenými státy. Kromě zmíněné „minimální“ varianty by se jednalo o variantu, která by Spojeným státům měla zabránit ve vypovězení smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany (2500 jaderných hlavic, jejichž udržování si vyžádá 20 miliard rublů, tj. 10 procent vojenského rozpočtu), variantu zadržování Spojených států před obnovením závodů ve zbrojení v oblasti útočných strategických zbraní (3500 jaderných hlavic, 40 miliard rublů, 17 procent rozpočtu) a nakonec variantu zadržování rozsáhlého konvenčního útoku proti Rusku (6000 hlavic, 25 procent rozpočtu). Šéfredaktor vlivné Nezávislé vojenské revue Vadim Solovjov k těmto číslům poznamenal, že když si celé Rusko mnohé odepře, tak uvedená náklady bude muset vydržet i jeho slabá ekonomika. Cenou by ovšem byla rozpočtová omezení v sociální politice. Otázkou zůstává, zda by takové řešení v současném Rusku bylo průchodné.

Současný ekonomický vývoj Jižní Koreje

LIBOR ŽÍDEK

Korejská ekonomika se po jedno-ročním propadu v roce 1998, způsobeném finanční krizí, velmi rychle vzpamatovala a její růst se vrátil k vysoké předkrizové dynamice. Hospodářské výsledky za minulý rok však opět nejsou příliš pozitivní. Příčiny musíme hledat na rozdíl od zmiňované krize spíše ve vnějším ekonomickém prostředí.

Jižní Korea je země s jednou z nejvyšších hustot zalidnění – na území o málo větším než Maďarsko žije přes 47 milionů obyvatel. Díky dlouhodobě vysoké dynamice hospodářského růstu se korejské ekonomice podařilo dosáhnout značných úspěchů v dohánění vyspělého světa a ve zvýšení životní úrovně Korejců. Tuto skutečnost můžeme dokumentovat například na statistice HDP na osobu. Korejský důchod na hlavu (měřeno pomocí parity kupní síly) dosáhl podle statistik OECD v roce 1999 15 900 dolarů (ČR podle téže statistiky dosáhla 13 100 dolarů), když v 50. letech tento ukazatel dosahoval pouhých 400 dolarů.

Dlouhodobý vysoký růst ekonomiky (průměr za předchozích 30 let dosáhl téměř 8 procent) byl v roce 1997 přerušen finanční krizí. Příčiny krize spočívaly zejména ve slabém finančním sektoru (včetně slabého bankovního dohledu), hospodářské strategii velkých konglomerátů – čebolů – (ty dlouhodobě usilovaly o maximalizaci podílu na trhu a nebraly do úvahy ukazatele, jako je produktivita nebo cash-flow) a také v intervencích vlády do fungování tržního mechanismu, podniků i bank. Krize se projevila odlivem krátkodobého zahraničního kapitálu poté, co zahraniční investoři ztratili důvěru ve vývoj korejské ekonomiky a ve schopnost centrální banky dále udržovat fixní směnný kurz. V průběhu krize nakonec došlo k výrazné devalvaci směnného kurzu wonu a k situaci, kdy Korea prakticky stála na pokraji bankrotu. Za této situace byla korejská vláda nucena se obrátit na Mezinárodní měnový fond, který jí půjčil peníze, ovšem za příslib splnění určitých podmínek. V jejich rámci byla mimo jiné okamžitě zpřísněna monetární politika a vláda se zavázala k reformám v řadě oblastí. Samotná krize i její léčení způsobily na korejské poměry nevídaný krátkodobý pokles výkonu ekonomiky – v roce 1998 o 6,7 procenta.

V té době již byly reformy v plném proudu. Konkrétně se koncentrovaly do čtyř oblastí – restrukturalizace podniků, restrukturalizace bankovního sektoru, změny ve veřejném sektoru a na zvýšení flexibility na trhu práce. Restrukturalizace podniků se dotkla zejména čebolů, které jsou nuceny zavádět mezinárodní standardy, zlepšit strukturu aktiv a snížit své zadlužení. Nové zákony navíc nutí firmy k přijetí západních účetních standardů a také ke zvýšení transparentnosti řízení podniků (k tomu přispívá i zaměstnávání zahraničních ředitelů). Zprůhlednění a zlepšení se dočkalo i bankrotové právo. Ke zlepšení tržního prostředí přispívá stát také pokračujícími deregulacemi a privatizací řady podniků (například Korea Telecom, Korea Tobacco and Ginseng a Korea Gas). Obecně můžeme konstatovat, že je patrné úsilí, aby se podniky více zaměřily na ziskovost svých aktivit, oproti předchozí snaze o maximalizaci jejich velikosti.

Druhou reformovanou oblastí byl bankovní sektor, který byl jednou z hlavních příčin korejských problémů. Vedle zpřísnění dohledu a částečné privatizace směřoval do korejských bank i velký objem veřejných prostředků (64 triliony wonů – asi 13 procent HDP). Došlo také k poklesu počtu bank z 26 na 17 a zbylé banky byly nuceny přikročit k restrukturalizaci. V současnosti má Jižní Korea jádro zdravých soukromých bank (v několika mají významný podíl zahraniční finanční instituce). Problémy přetrvávají u velkých bankovních ústavů, které jsou ve vlastnictví státu. Pozitivem je jistě pokles klasifikovaných úvěrů. Ty se snížily z 61 trilionu wonů na konci roku 1999 na 27,4 trilionu v září 2001 (pět procent celkových půjček). Kromě toho finanční instituce rozšířily nabídku poskytovaných služeb, čímž dochází ke zvýšení konkurence i zvýšení komfortu zákazníků.

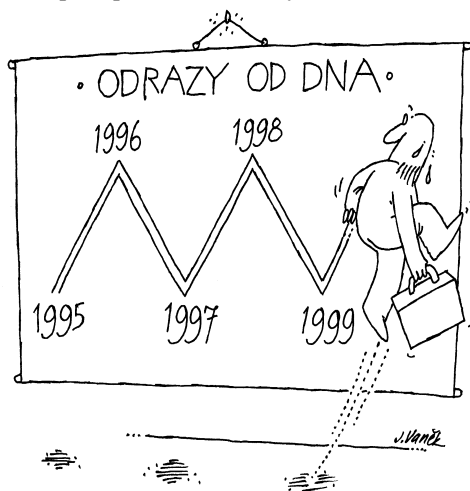
V oblasti veřejného sektoru byl vytyčen cíl postupovat směrem k vytvoření malé, ale kompetentní vlády. Tyto snahy se projeví v podobě omezení vládních regulací a také v pozici vládních úředníků, jejichž činnost je mnohem více kontrolována a také pečlivěji hodnocena. Vedle toho můžeme sledovat snahy o přilákání manažerů ze soukromého sektoru na místa ve veřejné správě. Ke stabilitě tržního prostředí by mělo přispět i úsilí o trvale vyrovnaný státní rozpočet, jehož má být dosaženo rozšířením daňové základny a omezením nezdaňovaných příjmů.

Ke zvýšení flexibility došlo na trhu práce, kde však také byly přijaty zákony usilující o lepší pracovní podmínky. Ke změnám dochází i v sociální oblasti, kterou krize zasáhla velmi citelně, neboť Korea vzhledem k dlouhodobě velmi nízké nezaměstnanosti prakticky neměla žádnou záchrannou sociální síť.

Mimo zmiňovaných reforem korejská vláda obecně postupovala cestou deregulace a liberalizace tržního prostředí. Došlo k otevření vnitřního trhu a oproti dřívějšímu období je také podporován příliv přímých zahraničních investic (mezi lety 1998 a 2000 do Koreje přišlo více než 40 miliard dolarů, což je více než za celé období mezi lety 1962 a 1997).

Po překonání propadu v roce 1998 se ve dvou následujících letech obnovila předchozí dynamika růstu. Ten dosáhl v roce 1999 10,9 procenta a v roce 2000 8,8 procenta. Tomuto vývoji odpovídal i pokles míry nezaměstnanosti na 4,1 procenta v roce 2000 z 6,8 procenta v roce 1998. Podobně se podařilo dostat pod kontrolu vývoj indexu spotřebitelských cen, který v roce 1998 dosáhl 7,5 procenta. V následujících letech ceny rostly jen o 0,8 (1999) a 2,3 procenta (2000). Korea navíc dosahovala trvale přebytku běžného účtu platební bilance, což přispělo k tomu, že se Korejcům podařilo splatit veškeré dluhy u Mezinárodního měnového fondu (19,5 miliardy dolarů) s třiletým předstihem. Podobně došlo k výraznému zvýšení devizových rezerv, které dnes dosahují více než desetinásobku roku 1997 (a jsou páté největší na světě). Tyto skutečnosti vedly ratingovou agenturu Standard & Poor k tomu, aby v listopadu 2001 zvýšila korejský rating na BBB+, zatímco souběžně agentura snižovala hodnocení jiných asijských zemí (ukazatel však stále nedosahuje předkrizové úrovně). Předchozí údaje dokládají, že obdobná krize jako v roce 1997 v současnosti korejské ekonomice nehrozí.

V posledním roce však došlo k výraznému poklesu tempa hospodářského růstu – podle posledních odhadů by růst měl dosáhnout jen 2,8 procenta. Hlavní příčinou tohoto vývoje je klesající zahraniční poptávka. V korejské ekonomice se zejména projevuje zpomalení tempa růstu u hlavních obchodních partnerů v USA a Japonsku a také celosvětový pokles poptávky po polovodičích a počítačích. Toto zpomalení se promítlo do poklesu exportu, které v listopadu 2001 dosáhlo meziročně 16,3 procenta (!). Přesto se zdá, že od října minulého

roku se ekonomika odráží ode dna, o čemž svědčí i zvýšení odhadu ekonomického růstu (dřívější odhad pro minulý rok byl pouze 2 procenta). Za tímto oživením stojí zejména růst ve stavebnictví a také v oblasti soukromé domácí poptávky, ke kterému došlo i přes teroristické útoky v USA. Ve prospěch růstu působí i hospodářská politika – centrální banka snižuje úrokové sazby a vláda zvyšuje výdaje (dodatečné výdaje dosáhly 6,7 trilionu wonů, což je 1,3 procenta HDP).

Také ostatní ekonomické ukazatele se zdají tato optimistická očekávání podporovat. Tuto skutečnost dokládá například vývoj na korejské burze – burzovní index KOSPI vzrostl v druhé polovině roku 2001 o více než 25 procent (vedle pozitivního výhledu ekonomiky k tomu přispělo i zavedení obchodování s deriváty). Míra nezaměstnanosti je stabilizována a v říjnu dosáhla 3,1 procenta. Podobně i inflace se drží na přijatelné úrovni. V listopadu ceny meziročně vzrostly o 3,5 procenta (v tomto měsíci dokonce došlo k poklesu cen o 0,5 procenta – hlavní klesající položkou mající vliv byly ceny ropy). Pozitivní očekávání se odráží i v rostoucí spotřebitelské důvěře. Ta se opět šplhá nahoru po propadu spojeném s teroristickými útoky (index dosáhl v listopadu 96,7 procenta proti říjnovým 92,9 procenta). Jako celek je tak korejská ekonomika v současnosti jednou z nejzdravějších v celé Asii.

Výhled na následující rok je podle korejského ministerstva financí z ekonomického hlediska pozitivní. Přetrvávajícím problémem bude stagnující zahraniční poptávka. V této oblasti bude klíčové, jak rychle se americká ekonomika vymane z recese. Podobné otázky visí i nad ekonomickým vývojem v Japonsku. Nicméně v Koreji se očekává sílící domácí soukromá poptávka i rostoucí veřejné výdaje. Ty by mohly růst ekonomiky v následujícím roce přiblížit pěti procentům, což je přibližně hranice růstu potenciálního produktu. K tomuto vývoji by mělo přispět i pořádání (spolu s Japonskem) Mistrovství světa ve fotbale (Korea očekává přímý ekonomický efekt ve výši 11,4 trilionu wonů).

Korejská situace však není zcela bez problémů. Restrukturalizace některých velkých podniků jako Hynix nebo Daewoo Motor zůstává nedokončena, podobně jako reforma bankovního sektoru. A vedle ekonomických problémů stojí před Koreou v následujícím roce i politické výzvy, a to v podobě místních a prezidentských voleb a také v možném pokračování mezikorejských rozhovorů. Vývoj u severního souseda zůstává trvale rizikovým faktorem, který je i přes jisté uvolnění napětí v posledních letech zdrojem ohrožení. Zdaleka bezproblémová by nebyla ani optimistická varianta urovnání sporů – sjednocení – protože potenciální náklady jsou obrovské (několikrát převyšující náklady na sjednocení Německa) a v současnosti prakticky nevyčíslitelné.

zidek@econ.muni.cz

Mezinárodní terorismus a axiologické souvislosti

Ústav mezinárodních vztahů založil ve výzkumném oddělení kromě Centra evropských analýz i Centrum bezpečnostních analýz (CBA). Jeho cílem je reagovat na bezpečnostní výzvy začátku 21. století a přispívat tak do debaty o současných bezpečnostních problémech. Sleduje proto světové strategické bezpečnostní trendy a chce být fórem pro diskusi o národních, regionálních a mezinárodních bezpečnostních otázkách.

ANTONÍN RAŠEK

Tím zamýšlí i přispět k vytvoření české bezpečnostní komunity jako stabilního okruhu politiků, úředníků a expertů, kteří se v republice zabývají bezpečností a obranou. Má tím shodný cíl s Aliancí BOOSS (pro bezpečnost, obranu a ochranu společnosti a státu). A také v prognostických dimenzích s CESES (Centrem pro sociální a ekonomické strategie) při Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity, které vnější a vnitřní bezpečnosti věnovalo pozornost ve Vizi rozvoje České republiky do roku 2015¹⁾, v právě dokončené další práci²⁾ i v práci zamýšlené, již bude Vize rozvoje České republiky do roku 2017.

Centrum bezpečnostních analýz předkládá analýzy aktuálních bezpečnostních problémů zejména prostřednictvím bulletinu **Bezpečnostní témata**. Chce je vydávat třikrát ročně. První číslo Evropských témat 1/2001 vydávané Centrem evropských analýz bylo věnováno Evropské unii včetně evropské obrany (autoři Petr Drlák, Vladimír Handl, Jan Hřích, Petr Jehlička, Kristina Larischová a Petr Pavlík, editor Radek Khol). První číslo Bezpečnostních témat se věnuje aktuální problematice terorismu.³⁾ Zabývá se novým paradigmatem terorismu, mezinárodněprávními aspekty boje proti terorismu, srovnává terorismus a organizovaný zločin, věnuje pozornost globálnímu terorismu jako nepřímé strategii, vztahu mezinárodního terorismu a činnosti Evropské unie a konečně kořenům terorismu v ideologických, programech a činnostech islámských hnutí. Předložené studie šesti renomovaných autorů jsou velmi podnětné a splňují předpoklad vytyčený CBA – vyvolat debatu o bezpečnostních otázkách, která se bude týkat především axiologických, tj. hodnotových stránek mezinárodního terorismu v dnešní složité multikulturální realitě.

Již první studie Jiřího Šedivého **Nové paradigma terorismu**⁴⁾ zasluhuje axiologickou pozornost. Autor vychází z analytického poznatku, že změna paradigmatu mezinárodního terorismu je do značné míry důsledkem transformace mezinárodního prostředí po studené válce. Mezi hlavní strukturální předpoklady nového terorismu podle něho patří depolarizace moci, globalizace a americká hegemonie, s čímž lze v obecné rovině souhlasit.

O to víc překvapí hned první věta studie: „Terorismus byl odedávna průvodcem válek a společenských konfliktů.“⁵⁾ Jako každé obecné konstatování je tato myšlenka napad-

nutelná. Terorismus se zde zjevně kryje s obecnějším násilím, které jistě každou válku a společenský konflikt doprovázejí včetně extrémních teroristických forem. Nelze se ale jen tak lehce vrátit k rozlišování válek na spravedlivé a nespravedlivé. Toto hledisko navíc nejde rozhodně vztáhnout na terorismus. Ale násilí už nutně axiologický přístup vyžaduje, ne vždy je možné je v konkrétních případech považovat za negativní jev. Pravděpodobně na jedné straně konfliktu, u agresora, lze identifikovat teroristické činy, ne vždy ovšem v některých ozbrojených střetnutích na obou stranách. Tím by tato spíše spekulativní úvaha mohla skončit, kdyby se autorův neaxiologický přístup nepromítal dál, a sice především do identifikace etap terorismu.

Jiří Šedivý neoddiskutovatelně identifikuje jakousi nultou etapu, již byly vraždy tyranů v antickém Řecku a Římě, akce zélotů v Palestině, islámských hašašínů v období křížáckých výprav ad. Ani proti první (jako-bínské represe ve Francouzské revoluci) a druhé (individuální teror anarchického, nacionalistického a nihilistického charakteru v 19. století) novověké etapě terorismu nelze nic namítat. Podobně je tomu s vymezením čtvrté vývojové fáze terorismu s novým paradigmatem.

Problém nastává, když autor do třetí etapy zahrnuje terorismus spojený s národněosvobozeneckým bojem (pro převážnou marxistickou orientací), terorismus s pravicovým zaměřením v Jižní Americe i v jižní Evropě a aktivity vnitrostátních skupin spojených s iredentou, s nábožensko-politickými konfliktu a s extrémními levicově-revolučními protivládními seskupeními. Je to příliš mnoho ozbrojených aktivit zahrnutých bez hodnocení do společné etapy. Na jedné straně lze autorovi přiznat objektivitu: z logiky *blokového rozdělení vyplývala skutečnost, že většina teroristických skupin byla podporována jednou či druhou stranou konfliktu*⁶⁾, ale bohužel to demokraticky orientovanou západní civilizaci poškodilo a následky pocítujeme dodnes.

Skutečně objektivní posouzení této třetí poválečné etapy terorismu není proto možné bez analýzy i pozitivních stránek národně-osvobozeneckého boje. A to i přesto, že i samotné koloniální velmoci aktivně přispěly k dekolonizaci. Kolonialismus je však těžko smazatelnou skvrnou historie evropské a euroatlantické civilizace. Konečně na to dost

tvrdým způsobem upozornila loňská konference v Durbanu. Argument, který se často používá, že rozdíly v životní úrovni bývalých koloniálních zemí ve srovnání s koloniálními státy jsou nyní dokonce dvojnásobné, svědčí spíše o důsledcích kolonialismu a o faktu, že exploatace tzv. zemí třetího světa dále pokračuje, což je mj. i jednou z mnoha příčin současného bezpečnostního napětí.

Jak je tedy patrné, bude nutné přesněji vymezit obecnější násilí a terorismus jako jeho extrémní specifickou složku. Už jen proto, jak i autor uvádí, že *globalizace... nese s sebou šíření západních vzorců společenskohospodářské organizace, kultury a života... a zároveň ... vyvolává zejména v místních společnostech obavy ze ztráty tradičních jistot, kulturní uniformity a povrchnosti konzumního způsobu života, kterému chybí duchovní přesah či zakotvení.*⁷⁾ Proti tomu mají komunity právo, stejně jako tomu je v demokratických zemích, se bránit.

Je vůbec zajímavé, že autoři i ostatních studií se dost důsledně vyhýbají pojmu *revoluce* jako formy rychlé změny spolu se státním převratem, povstáním či pučem spojeným se spiknutím. Objevuje se tu pouze jako neutrální součást názvu (francouzská revoluce), v podobě přídavného jména (revoluční nadšení, revoluční cyklus), či dokonce v uvozovkách („revoluční daň“).

Není samozřejmě možné vrátit se k pojetí revoluce, převažujícímu v 18. a 19. století, kdy byla spojována s osvícenskou vírou v pokrok, protože důsledky většiny revolucí byly naopak protikladné. (Jak i říká král Kréon v Anouillově dramatu *Antigona*: Po každé revoluci chybí na stole chleba.) Avšak i nyní jsou v západní literatuře revoluce realizující pozitivní princip svobody akceptovány jako autentické, řešící komplexní dysfunkce systému spojené s deprivací. A z tohoto hlediska není rozdíl, zda jsou uskutečňovány umírněnými metodami či radikálně. Konečně, i u nás některým radikálům přišlo líto, že se tu revoluce uskutečnila „sametově“, nejspíš by pro ně byla přijatelnější podoba změny moci a systému, jak probíhala např. v Rumunsku.

Přeneseme-li se opět do třetího světa, není jen tak lehce možné paušálně odsoudit i násilné formy odporu, majícího mnohdy i formu teroru, dokud zároveň neanalyzujeme a nezhodnotíme sociální situaci v dané zemi a formy vládnutí v ní. Konečně, ilegální a partyzánský boj za druhé světové války, spojený s atentáty a jinými formami považovanými nyní za terorismus, měl legitimní charakter včetně např. atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha. A v tomto kontextu je zajímavé, že partyzáni byli nacisty často označováni za teroristy nebo prostě za bandity. Stejně tak jsou ruskou propagandou označováni bojující Čečenci, i když hodnocení rusko-čečenských válek je jedním z nejtěžších analytických a axiologických zadání. (V této souvislosti je zajímavé, že řada autorů se vyhýbá tomu uvést ve výčtu teroristických činů předcházejících 11. září např. vyhození dvou moskevských obytných domů do povětří.) A co si potom počneme s protikomunistickou rezistencí i za pomoci ozbro-

jeného násilí, kdy ji někteří politici etc. chtějí považovat za třetí odboj?

Nejsem si také jist, a to nejen ze sémantických důvodů, zda lze terorismus považovat za formu *přesvědčování* prostřednictvím strachu či zda je pokračováním *propagandy* jinými prostředky.⁸⁾ Důsledky jsou v souvislosti s ním až příliš kruté. V pozadí také je nejen dosažení parciálních cílů, ale v případě extrémního politického islámu i dosažení světovlády, jakkoli je to iluzorní.

Jiří Šedivý přesvědčivě identifikuje formy obrany proti novému terorismu, rozděluje je na pasivní jako především domácí záležitost, a na aktivní, které jsou záležitostí mezinárodní spolupráce. Vážným problémem je, proti komu má být tato obrana zaměřena. V konkrétní situaci po 11. září to s vysokou pravděpodobností není těžké určit. V širším kontextu se však nevyhne pro nebezpečí latentního paušálního přístupu konkrétnějšímu hodnotovému posuzování probíhajících lokálních i globálních konfliktů.

Veronika Bílková ve stati **Mezinárodněprávní aspekty boje proti terorismu**⁹⁾ potřebu axiologického přístupu ke světovým bezpečnostním problémům v úvaze o problémech definování pojmu terorismu na půdě OSN potvrzuje: *V zásadě se zde neustále střetávají dvě koncepte: rozvojové země trvají na tom, aby byl terorismus zřetelně odlišován od boje za národní osvobození, s poukazem na skutečnost, že tyto jevy sledují rozdílné cíle (realizace práva národů na sebeurčení v případě boje za národní osvobození, jiné cíle v případě terorismu).*¹⁰⁾ Podobně je tomu i v případě rezistence proti totalitním, autoritářským aj. režimům a společenskopolitickým systémům s absencí reálné možnosti demokratického řešení. (Maně se tu připomíná výrok učitele v jedné z povídek Drdovy Němé barikády z doby heydrichiády: Vražda na tyranu není zločinem.) Těžko proto obstojí koncepte rozvinutých zemí, zejména západních, že... *charakter jevu je třeba posuzovat nikoli podle cíle, ale podle použitých prostředků,*¹¹⁾ tedy tu zjevně absentuje axiologický přístup.¹²⁾ Je proto třeba v rámci mezinárodního práva nějakým přijatelným způsobem vymezit práva národů vymanit se z totalitních či diktátorských režimů i za pomoci násilí.

I v jinak velmi zajímavé stati Miroslava Nožiny **Terorismus a organizovaný zločin: srovnávací analýza**¹³⁾ ze sledovaného axiologického zřetel je nutné upozornit na uvedenou definici terorismu,¹⁴⁾ v níž chybí vymezení *extremistických skupin a jednotlivců*. Pokud jde o organizovaný zločin, je psychologicky nepřilíživé srovnávat jej formálně s podnikatelskou činností, i když ve výjimečných situacích mohou být hranice mezi nimi nelehko odlišitelné.

V pozoruhodné stati Jana Eichlera **Globální terorismus jako nepřímá strategie na celosvětové úrovni**¹⁵⁾ jsou vyjmenovány státy sponzorující mezinárodní terorismus – Írán, Sýrie, Súdán, Libye, Pákistán a také Saúdská Arábie a Bosna. Zároveň by proto mohly a měly být objekty, při jejichž svržení lze tolerovat formy násilí, bez nichž se to s vysokou pravděpodobností na základě historických zkušeností ani neobejde.

Axiologická distinkce je nejspíš nutná i u jinak perfektních vymezení. Autor např. ve sledovaném kontextu precizně odlišuje různé vedení boje: *Největší a nejvýraznější rozdíl mezi terorismem a klasickou válkou se odvíjí od způsobu vedení boje. Klasické války se vyznačují přímými, čelními souboji státu proti státu nebo koalici proti koalici, zatímco válka proti terorismu je asymetrická. Teroristické skupiny se zásadně vyhýbají přímému, čelnímu souboji, napadají zákeřně a nečekaně. Zasahují společností v těch nejcitlivějších a nejzranitelnějších bodech a dosahují něčeho, co je v klasické válce téměř nemožné – zcela obcházejí nejsilnější prvky obrany své oběti. Dostávají mimo hru i ty nejnákladnější a nejsofistikovanější systémy a výslednost jejich úderů převyšuje úroveň klasického pojetí poměru sil. Při velmi nízkých početních stavech a relativně nízkých nákladech dosahují velkých ničivých účinků s ohromnými psychologickými dopady.*¹⁶⁾ Takovou charakteristiku lze však vztáhnout i na gerilovou válku nebo partyzánské vedení boje jako součásti klasicky vedené války, jako byla např. druhá světová válka, nemluvě již třeba o partyzánských oddílech při vpádu Napoleona do Ruska. K vedení boje proti takovým uskupením např. Němci nasazovali za druhé světové války speciálně vycvičená komanda. Ostatně podobně je tomu i v současných asymetrických konfliktech.

Svůznější je reagovat na často opakovaná tvrzení, že referenční objekt globálního terorismu... *se odvíjí od zneužívání bídy, utrpení a pocitů frustrace desetimilionů prostých lidí v islámských zemích.*¹⁷⁾ Tento fakt dal i podnět ke zrodu viktimologie. Jenže se nelze ubránit otázkám, kde jsou příčiny podobných anomálií, kdo jsou viníci těchto nespravedlností, jež nemůžeme hledat jen na straně obětí, které mají proto právo hledat formy své obrany a odporu. Je proto i tématem mezinárodního práva, jaké formy takových reakcí jsou legitimní. V opačném případě bychom museli mnohá bezpráví tolerovat.

Stať Radka Khola **Mezinárodní terorismus a Evropská unie**¹⁸⁾ potvrzuje na realitě Evropy přístup k pasivní a k aktivní obraně, jak ji vymezil Jiří Šedivý. Má-li být vypracován seznam teroristických organizací a skupin, které je podporují, neobejde se to bez axiologického přístupu k analýze těchto subjektů. I z praxe naší republiky víme, že se na podobný interní seznam nedostaly ty organizace, které tam zjevně patřily, ale naopak byly zařazeny ty, které s extremismem měly máloco společného. Tím spíš by měla být podpořena spolupráce na databázi protiteroristických expertů, prostředků a zkušeností, která může být dobrým gnoseologickým podkladem k hodnocení míry extremismu příslušných organizací a skupin.

Velmi složitou situaci v současném islamismu ovlivňovaném modernismem ukazuje Jaroslav Bureš ve stati **Kořeny terorismu v ideologiích, programech a činnosti islamistických hnutí**.¹⁹⁾ Proto byla islámem přijata i strategie, která má účinku modernismu čelit, i když pro samotné islámské náboženství to není tak jednoduché, nemůže se v éře globalizace a informatizace jen tak lehce

Hrozí střet civilizací?

Útok na budovy WTC v New Yorku nepochybně znamenal kvalitativně nový prvek v mezinárodních vztazích. Inspiroval řadu nových pohledů na budoucnost lidské společnosti včetně mezních úvah o „prahu nové etapy historie lidstva“, o „začátku 3. světové války“ charakteristické „střetem civilizací“, o „utlumení“ či postupném „zániku“ globalizace, dosud chápané jako „šance světa bez hranic“. Je tomu skutečně tak? Nejde spíše o (možná i účelové) dramatizování dosud nepoznaného v zájmu vojenskoprůmyslového komplexu či jiných, blíže nedefinovaných mocenských uskupení?

LADISLAV ŠAFRÁNEK

vzdát výsledků moderní vědy a techniky. A stejně tak čelit multikulturálnímu prolínání. Střetnutí nemůže končit jinak než ambivalentními důsledky, které autor nazývá polomoderismem. To zároveň umožňuje konstatovat, že politický islám sice může terorismem komplikovat bezpečnostní situaci ve světě, ale představa, že se islámské náboženství jednou stane jediným celosvětovým náboženstvím, je nereálná. Zároveň se ukazuje, že nebude jednoduché přijmout efektivní strategii vedoucí k vymýcení kořenů terorismu. Materiální pomoc totiž často nedospěje k potřebným, nemluvě o tom, že by ji bylo třeba využít především pro rozvoj ekonomiky, což je nelehké. Reálně však je nevměšovat se zbytečně do života jiných civilizací, pokud jejich skutečně extrémní složky neohrožují bytostně existenci civilizací jiných.

Kritické posouzení jinak vynikajících studií CBA o terorismu zřetelně vyžaduje výraznější axiologický přístup. ÚMV k tomu nesporně má odpovídající intelektuální kapacitu.

Autor spolupracuje s CESES a je čestným členem Asociace BOOSS.

rasek@centrum.cz

¹⁾ Vize rozvoje České republiky do roku 2015. Centrum pro sociální a ekonomické strategie. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Vedoucí týmu prof. PhDr. Martin Potůček, CSc., MSc. Gutenberg, Praha 2001, 245 stran.

²⁾ Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku. (Pracovní text.) Centrum pro sociální a ekonomické strategie. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Vedoucí týmu prof. PhDr. Martin Potůček, CSc., MSc. Praha 2001, 529 stran. <http://vize-cr.fsv.cuni.cz>

³⁾ Bezpečnostní témata Centra bezpečnostních analýz. Ústav mezinárodních vztahů. 1/2001, 12 stran.

⁴⁾ Tamtéž str. 1–2.

⁵⁾ Tamtéž str. 1.

⁶⁾ Tamtéž str. 1.

⁷⁾ Tamtéž str. 1.

⁸⁾ Tamtéž str. 1.

⁹⁾ Tamtéž str. 3.

¹⁰⁾ Tamtéž str. 3.

¹¹⁾ Tamtéž str. 3.

¹²⁾ Tento přístup absentuje také v Úmluvě Organizace islámské konference o boji s mezinárodním terorismem (1999), zvláště v bodě d/ působit proti teroristům, územní integritě, politické jednotě nebo suverenitě nezávislých států (čl. 1, odst. 2). Toto vymezení nejen neumožňuje akceptovat změny nedemokratických režimů i za pomoci násilí, ale problematizuje např. zásahy v Jugoslávii či v Afghánistánu. Tamtéž str. 3.

¹³⁾ Tamtéž str. 5.

¹⁴⁾ Terorismus je definován jako předem připravené, politicky motivované násilí směřující proti civilním a jiným cílům, osobám či skupinám osob, prováděné extremistickými skupinami nebo jednotlivci se snahou zastrašit, způsobit značnou škodu nebo usmrtit osoby k dosažení politického cíle. Tamtéž str. 5.

¹⁵⁾ Tamtéž str. 7.

¹⁶⁾ Tamtéž str. 7.

¹⁷⁾ Tamtéž str. 7.

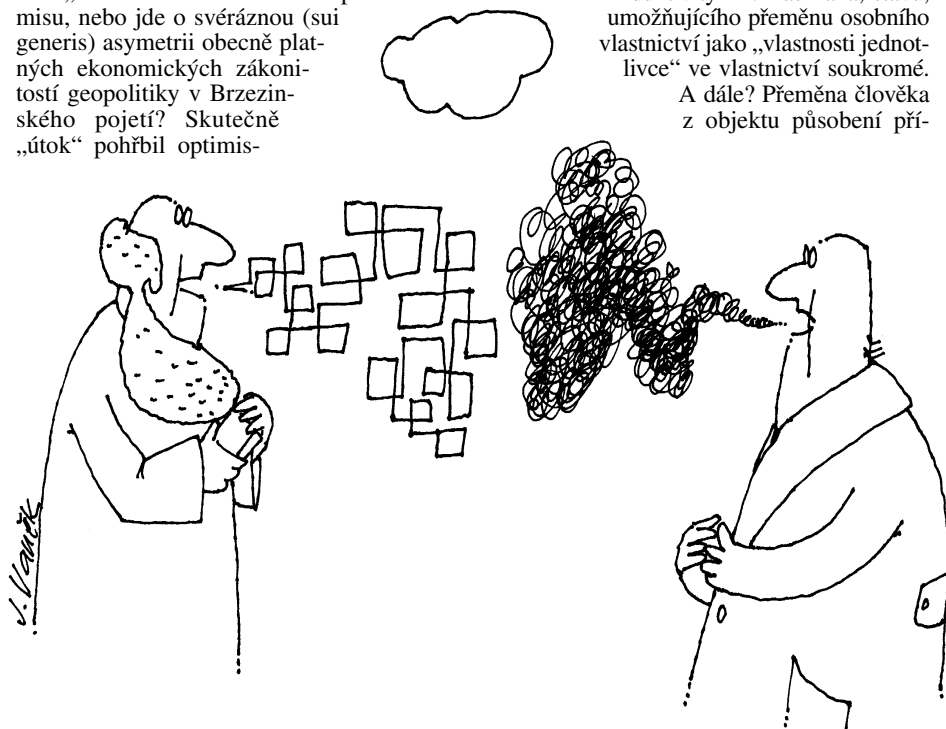
¹⁸⁾ Tamtéž str. 9.

¹⁹⁾ Tamtéž str. 11.

Na akademické půdě se tyto otázky teoreticky zvažovaly jako extrémní možnosti již dříve. V dílech Samuela Huntingtona, Francise Fukuyamy, Zbigniewa Brzezinského a dalších nalézáme řadu závažných, v době jejich vzniku pohříchu futurologických argumentů pro i proti mezním variantám osudu světa „po útoku“. Bylo by však nedobré je nyní utilitárně používat či nekriticky absolutizovat.

Nasvědčuje-li např. 11. září oprávněnosti Huntingtonova závěru o multipolárním a multicivilizačním rázu globální politiky, nemusí tím být nutně potvrzen přímý kauzální vztah mezi univerzalistickými nároky Západu a rostoucí frekvencí konfliktů s jinými civilizacemi. Skutečnost, že báží aktuálního terorismu je islámský fundamentalismus, nelze a priori pokládat za potvrzení teze, že nejzávažnějším z konfliktů je konflikt s islámem (tím spíše s Čínou).¹⁾ Huntington vychází z toho, že hnací silou světové politiky se staly namísto ideologií a národních států civilizace, vymezené zejména náboženskými (s podporou právních a kulturních) tradicemi.²⁾ Potvrzuje dnešní střet „koalice“ s terorismem tuto premisu, nebo jde o svéráznou (sui generis) asymetrii obecně platných ekonomických zákonitostí geopolitiky v Brzezinského pojetí? Skutečně „útok“ pohřbil optimis-

tické Fukuyamovy vize? Lze souhlasit s hledáním východisek z naznačených otázek v definování podstaty civilizačního konfliktu. Spočívá však prvotně či výhradně v úrovni kultury a kulturní identity, v myšlenkových procesech, v náboženství jako svém základu (provázeném reálnou desekularizací ve většině nástupnických států bývalého sovětského impéria), nebo naopak vyplývá z diferenciaci dosaženého stupně hospodářského a sociálního rozvoje? Není inspirován oslabováním ekonomické moci Západu, jediné civilizace, která má strategické zájmy ve všech ostatních civilizacích a která je schopna jejich politiku, ekonomiku i způsob života reálně ovlivňovat? Antiglobalisté, jakkoli jejich metody lze odsuzovat, mají pravdu, pokud poukazují na negativní důsledky rozdělování bohatství nadnárodními korporacemi. Na místě je otázka: Jak kvalifikovat stupně civilizačního rozvoje, co je pro ně charakteristické, prvotní? Pravděpodobně panuje shoda v tom, že zlomovým činitelem přechodu od prvobytně pospolné společnosti k otrokářské bylo dosažení relativní nadprodukce, překonání „prahu produktivity“ Z. Baumana, stavu, umožňujícího přeměnu osobního vlastnictví jako „vlastnosti jednotlivce“ ve vlastnictví soukromé. A dále? Přeměna člověka z objektu působení pří-

rodních sil v subjekt jejich ovládnutí a vědomého využívání? Změna v nazírání na člověka jako tvůrce (a konzumenta) hodnot? Nahrazení prvotnosti práce jako zdroje uspokojování potřeb prioritou volného času? Má pravdu Karel Marx, nalézající dovršení civilizačního rozvoje v přeměně „říše nutnosti“ v „říši svobody“?

Jakkoli je to v některých kruzích zejména transformujících se ekonomik nepopulární, odvozuji ve shodě s názorem Jeffreya Sachse a dalších (i liberálních) ekonomů civilizační vývoj od ekonomické základny, neboť právě ona generuje duchovní i fyzické osvobodování člověka. Souvisí to s objektivním procesem globalizace, který sice prokazatelně překonává ideologie a hranice národních států, avšak současně i destruuje hranice duchovna a kulturních tradic (možnou unifikaci konzumu, resp. kvalitativní dynamizaci časoprostoru). V globalizované ekonomice, charakteristické transnacionálními operacemi firem a finančních institucí, skutečně zboží, služby, výrobní činitelé, finanční aktiva i příležitosti ztrácejí národní charakter. Národní státy do značné míry přestávají mít autonomní rozhodovací moc a schopnost sledovat své vlastní cíle. Toho se národní státy, zejména autarkní či s „demokratickým deficitem“, logicky obávají. Zkušenosti globalizované Evropy však svědčí o tom, že obavy z „popření“ různorodosti, z formování homogenní masy, nejsou namístě. Ekonomická integrace nepochybně pokračuje mnohem rychleji, je-li založena na kulturní sounáležitosti. Není však na ní závislá, ani jí podmíněná.³⁾

Globalizace je neodvolatelným osudem světa, procesem, který však postrádá obecně předpokládanou jednotu účinků. Spojuje i rozděluje, vyvolává naděje i skepsi. Může vést k překonání bídy a izolace chudé většiny, k předcházení ekologickým katastrofám, k humánní alokaci bohatství, k efektivnější a racionálnější exploataci výrobních faktorů, a tím i k vzájemnému poznávání, dialogu různých kultur. Může naopak vést ke kumulaci stávajících problémů, konzervaci bídy a hladu, další absenci uspokojování základních lidských potřeb, permanentnímu ponižování a bezmocnosti „třetího“ světa jako podhouby údajné „civilizační nenávisti“ a terorismu. Skutečnost, že v důsledku neomezeného a nezastavitelného šíření pravidel volného obchodu, a zejména volného pohybu kapitálu, se „ekonomika“ vymyká politické kontrole, vede k likvidaci regulační funkce států.⁴⁾ Na jejich místo v roli regulátorů nastupují transnacionální společnosti se svým ziskovým stimulem. K podstatě globalizace patří i to, že transnacionální společnosti postihují stále více všechny fáze výrobního procesu a že jsou typické hierarchickým uspořádáním schopným centrálně uplatňovat jednotnou politiku v nejrůznějších národních státech.

Globalizace je velká šance. Jde ovšem o to, v čí prospěch bude využita. Pomůže překonat propastné rozdíly mezi státy G 8 (které drží klíče k řešení většiny celosvětových problémů a přebírají v tomto směru monopol OSN), mezi USA, EU, Japonskem

a ostatním světem? Nebo tyto rozdíly dále dramaticky prohloubí? Oddělení ekonomiky od politiky a osvobození ekonomiky od jejích regulačních zásahů generuje mnohem víc než pouhý posun v distribuci sociální moci. Způsobuje, že bez kvalitativní změny ve způsobu myšlení a rozhodování transnacionálních společností a nadnárodních organizací, bez efektivní globální regulace je účinné kolektivní jednání téměř nemožné. Zatím se zdá, že vítězí pesimistická vize globalizace. Finanční trhy vnucují svou totalitární logiku všem aspektům života. NATO brání životní prostor „euroatlantické civilizace“. Evropská unie svými přísnými normami vytváří izolovaný protekcionistický ostrov uvnitř globalizujícího a liberalizujícího se světa. USA odmítáním Protokolu z Kjóta napomáhají likvidaci životního prostředí celé planety. A bída „třetího světa“ se prohlubuje, jeho radikalismus z chudoby se zvyšuje.

V tom všem se, podle mého názoru, skrývá prapůvod rozporů dělících a děsících svět, vyvolávajících regionální i globální konflikty. Hovořit o střetu civilizací, o konfliktu muslimských a židovsko-křesťanských idejí jako jejich základu proto pokládám za výrazně zavádějící, zjednodušující, byť aktuálně přitažlivé. Na prvotnosti a historické nevyhnutelnosti volby a prosazení účinné strategie ovládnutí globalizačních procesů zrozených a založených na tržní ekonomice, nových technologiích a informačním boomu, na zkrocení a zkultivování globalizace jako základu relativně bezkonfliktního vývoje lidské společnosti, to nemění nic.

Hlubší povědomí nutnosti přizpůsobit zahraniční a bezpečnostní politiku států hrozbě terorismu je jedním z hlavních důsledků teroristických útoků proti Spojeným státům z 11. září. Vlády mnoha zemí byly nuceny přijmout určitá opatření mající otevřený i skrytý dopad na každodenní život obyvatel. Přizpůsobení bezpečnostní politiky určité situaci však mnohdy pro vládu představuje vážný problém z hlediska budování politického konsenzu napříč politickým spektrem a získání veřejné podpory. Klíčovým prvkem vytváření a provádění bezpečnostní politiky by tedy měla být snaha získat veřejnou a politickou podporu. Přiblížení některých zkušeností vlády Spojených států z 90. let může být vítaným návodem rovněž pro české politiky, a to navzdory rozdílným politickým systémům a realitám.

Vysoká podpora veřejnosti a Kongresu současné bezpečnostní politiky prezidenta George W. Bushe je v kontextu posledního desetiletí zcela výjimečná. Tato do jisté míry naprostá důvěra ve schopnosti prezidenta jako vůdce země je založena na konkrétních obavách z možnosti teroristických útoků. Kongres tento postoj veřejnosti akceptuje a obě strany podporují prezidentovu politiku. Příkladem může být jednotná podpora přijetí protiteroristického zákona předloženého ministrem spravedlnosti Johnem Ashcroftem. V normálních podmínkách by byl podobný zákon považován za kontroverzní.

Je zřejmé, že fenomén obav z terorismu a boje proti němu je první hybnou silou, jež v očích Američanů dokázala nahradit antikomunismus jako nejvážnější hrozbu národní bezpečnosti. Obavy veřejnosti z možného sebezničujícího konfliktu se Sovětským svazem, a z nich pramenící podpora bezpečnostní politiky prezidenta, byly před rokem 1989 jedním ze základních symptomů americké národněbezpečnostní politiky. Postoj veřejnosti byl zároveň jedním ze základů přirozené koalice mezi republikány a demokraty v Kongresu v oblasti národní bezpečnosti. Podpora obou stran politiky a konkrétním akcím prezidenta vycházela z přesvědčení, že vnitřní neshody musejí být obětovány vnější politické jednotě.

Konec studené války a s tím spojených obav z možného zničujícího konfliktu se Sovětským svazem znamenal pro prezidenta Spojených států zároveň pokles podpory veřejnosti a Kongresu vůči jejich bezpečnostní politice. Bushova i Clintonova administrativa přesto nadále sledovaly politiku aktivní účasti ve světové politice.¹⁾

Zásadním problémem tedy bylo, jak reagovat na rizika vyplývající z nového mezinárodního prostředí, ve kterém lokální a regionální krize nahradily globální hrozbu. Multipolární uspořádání vyžadovalo intenzivnější diplomatické styky, vyšší kvalitu zpravodajských ana-

¹⁾ Sám Huntington přiznává, že „islámský fundamentalismus ... je jen jednou součástí mnohem rozsáhlejšího obrození islámských myšlenek, zvyků a rétoriky“ (S. Huntington, *Střet civilizací*, Rybka Publishers 2001, str. 121). Připomínat výrazně pozitivní vliv islámu jako celku na „evropskou civilizaci“ zejména v počátku minulého tisíciletí pokládám za zbytečné. Navíc asijská asertivita má kořeny v hospodářském růstu, zatímco muslimská v růstu populačním. Připustíme-li jejich destabilizační účinek na globální politiku, nelze nevidět chybnost možné generalizace: povaha jejich vlivu je kvalitativně odlišná v čase i obsahu.

²⁾ „Na místo ideologie nastupuje náboženství a náboženský nacionalismus zaujímá místo nacionalismu světového“ (tamtéž, str. 108).

³⁾ Zb. Brzezinski v této souvislosti poznamenává, že Evropa (evropská západní civilizace v pojetí S. Huntingtona) představuje (pro Ameriku jako světového hegemonu) především základní geopolitické předmostí na eurasijském kontinentu. Navzdory společné historii, kultuře, duchovnímu spříznění skutečně evropská „Evropa“ neexistuje. „Je to vize, cíl a projekt, ale rozhodně ne realita ... Západní Evropa existuje jako společný trh, ale k jednotné politické entitě má daleko“ (Zb. Brzezinski, *Velká šachovnice*, Mladá fronta 1999, str. 65).

⁴⁾ Základním významem slova „ekonomika“ je „oblast nepolitického“ (blíže viz: Z. Bauman, *Globalizace*, Mladá fronta 2000, str. 82).

Získání veřejné podpory a politické shody jako klíč úspěšné bezpečnostní politiky:

Americká zkušenost 90. let

lůz a přizpůsobení vojenského aparátu novým hrozbám. To vše za situace, kdy nebylo možné předem odhadnout podporu veřejnosti a Kongresu takovým krokům a kdy bylo složité tuto podporu aktivovat.²⁾

V optimistických očekáváních první poloviny 90. let se brzy ukázalo, že nové geopolitické uspořádání není z pohledu Spojených států nijak bezpečnější. Hrozba vzájemného jaderného zničení byla nahrazena asymetrickými hrozbami, představujícími z pohledu národní bezpečnosti Spojených států netradiční rizika.³⁾ Čelit jediné významné hrozbě je poměrně snadné, je-li tomuto účelu přizpůsobena doktrína definující vytváření a provádění konkrétní politiky. Oproti tomu obrana proti asymetrickým hrozbám vyžaduje stanovit konkrétní politiku vůči každé z nich, přičemž dílčí politiky se v jednotlivých oblastech mohou překrývat, ale i vzájemně si odporovat.

Bushova ani Clintonova administrativa ostatně nebyla úspěšná v potírání všech asymetrických hrozeb jako celku. To ve svém důsledku vedlo ke kritice nízké úspěšnosti americké bezpečnostní politiky. Administrativa se tedy měla soustředit na zúžení mezery mezi nutností přizpůsobení politiky vnějším změnám a vnitřním ospravedlněním změny politických cílů. Zřejmým příkladem může být účast Spojených států v různých mezinárodních intervencích v 90. letech, především v Somálsku a Bosně. Navzdory objektivnímu významu zmírnění konfliktu v těchto oblastech byly cíle Clintonovy administrativy z pohledu veřejnosti příliš vzdálené americkým národním zájmům. Argumenty Bílého domu, zdůrazňující nutnost zapojení USA do národního sjednocení (*nation building*) v rámci selektivního multilateralismu, nezískaly širší veřejnou podporu. Čelní představitelé administrativy přesto zůstávali nadále přesvědčeni, že Spojené státy musejí zůstat aktivní při řešení zahraničních krizí. Samuel R. Berger, bývalý poradce pro národní bezpečnost, napsal: „Naše aktivita v mírotvorném procesu byla založena na víře, že konflikty musí být potlačeny ještě předtím, než ohrozí naše národní zájmy, nikoli naopak.“⁴⁾ Administrativa tedy musela hledat hodnoty, které by v očích veřejnosti a Kongresu ospravedlnily zasvěcení ozbrojených sil k řešení zahraničních konfliktů.

Bílý dům proto zvolil s cílem aktivovat podporu veřejnosti a Kongresu pro svou bezpečnostní politiku taktiku vyhledávání témat skýtajících potenciál pro vytváření veřejné

podpory na základě identifikace cílů s americkými národními zájmy. Pilířem se měl stát fenomén porušování lidských práv, který byl jedním ze základních prvků strategie asertivního multilateralismu. Nelze si nevšimnout logiky této volby: lidská práva byla základem zahraniční politiky několika demokratických prezidentů, především Jimmyho Cartera. Podobně jako v případě Carterovy administrativy však otázka lidských práv byla pro Billa Clintona především politickým nástrojem, a nikoli zásadním cílem.

Téma lidských práv v zahraniční oblasti se nicméně zdálo příliš vzdálené konkrétním americkým zájmům a nedokázalo nahradit antikomunismus jako hlavní téma, tradičně generující podporu bezpečnostní a zahraniční politiky. Odpor veřejnosti k možné účasti USA na zahraničních intervencích se dále prohloubil po fiasku v Somálsku v roce 1993. Krach operace vytvářel pro prezidenta Clintona nebezpečí netolerovatelných politických následků, což jeho administrativu později vedlo k zásadnímu přeformulování podmínek pro nasazení amerických ozbrojených sil v multilaterálních operacích.⁵⁾

Neschopnost prezidenta získat pro jeho bezpečnostní politiku podporu veřejnosti a Kongresu se stala základem obecného negativního dojmu z jeho působení v úřadě. Navzdory zřejmým snahám přizpůsobit bezpečnostní politiku vnějším změnám se administrativě nepodařilo sdělit své priority veřejnosti. Prezident Clinton poté musel opustit některé ze svých zahraničněpolitických cílů výměnou za snahu zvýšit podporu veřejnosti.

Prostředkem k budování veřejné podpory v USA, vytvářející přirozený tlak na zákonodárny sbor, je především kvalitní mediální politika. Po konci studené války se média, zaměřující se na sledovanost, stala významným hráčem v oblasti americké zahraniční politiky. Podobnou roli získaly nevládní organizace, které jsou politicky velmi zdatné a prostřednictvím tlaku na veřejnost a kongresové výbory se snaží získat vliv na vytváření zahraniční politiky a dostat Bílý dům do defenzivy.

Kombinace těchto faktorů vytváří významný tlak na administrativu a omezuje její manévrovací prostor k obhájení zahraničněpolitických cílů a kroků. Klíčovým problémem Clintonovy administrativy se ukázal být přeliv negativního postoje médií od domácích témat směrem k zahraniční politice. Negativní zpravodajství pro-

RENÉ SKUČEK

vázelo prezidenta od raného období jeho prezidentské kampaně, a v období do roku 1995 bylo jednou z příčin jeho neschopnosti budovat politický konsenzus v oblasti bezpečnostní politiky. Negativní zpravodajství se však nevyhnulo ani nejbližším kolegům prezidenta v oblasti bezpečnostní politiky. Ministr zahraničí Warren Christopher, poradce pro národní bezpečnost Anthony Lake a první ministr obrany Les Aspin působili na veřejnosti ustrašeným dojmem.⁶⁾

Hlavním cílem prezidenta se proto stalo vyhnout se další kritice veřejnosti. Stále častěji využíval průzkumů veřejného mínění ke zjištění, jaké záležitosti veřejnost považuje za klíčové a jaký převládá názor na jejich řešení. Příklad účasti amerických jednotek v Bosně, kdy Clintonova administrativa kladla velký důraz na veřejné vysvětlování konkrétních cílů operace, prokázala význam ospravedlnění bezpečnostní politiky.

Pro řízení vztahů s médii existuje poměrně široká paleta nástrojů. V kontextu české politiky se ke sdělení postojů a vysvětlení cílů nejčastěji využívají interview a tiskové konference. Zkušenost Clintonovy administrativy však ukazuje, že političtí představitelé by měli klást větší důraz na vytvoření konzistentního toku informací a jeho důslednou kontrolu. Příkladem konkrétních nástrojů často využívaných v americké politice je tzv. *ghost writing*, neboli psaní a publikace článků jménem konkrétního představitele, pořádání tiskových konferencí, umožňujících vedoucím politikům vysvětlovat mimo záznam konkrétní cíle, nebo snaha o udržení úzkých vazeb s novináři v klíčové oblasti.

Získání podpory pro klíčovou bezpečnostní politiku lze dosáhnout pouze s vytvořením souběžného obhajovacího procesu, definujícího politické cíle na základě jejich vztahu k národním zájmům a hodnotám. Političtí představitelé by neměli zanedbávat řízení vztahů s médii, a to ani v situacích, kdy sledují nevěřejné cíle. Analýza Clintonovy bezpečnostní politiky v prvním období svědčí o nutnosti udržovat dobré vztahy s médii. Kvalitnější mediální komunikace by jeho administrativě umožnila, aby veřejnost přijímala probíhající události příznivěji.

rene-skucek@yahoo.fr

¹⁾ Clarke, Jonathan: The Conceptual Poverty of U.S. Foreign Policy, in: The Atlantic Monthly. Září 1993, s. 55.

²⁾ Scott, James M. (Ed.): After the End: Making the U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World. Duke University Press, Durham 1998, s. 36.

³⁾ O'Brien, Kevin & Nusbaum, Joseph: Intelligence Gathering Asymmetric Threats, in: Jane's Intelligence Review. Vol. 33, 12. října 2000, s. 36.

⁴⁾ Berger, Samuel R.: A Foreign Policy for the Global Age, in: Foreign Affairs. Vol. 79, No. 6, listopad/prosinec 2000, s. 29.

⁵⁾ Steel, Ronald: The Domestic Core of Foreign Policy, in: The Atlantic Monthly. Vol. 275, No. 6, červen 1995, s. 91.

⁶⁾ Klein, Joe: Eight Years: Bill Clinton and the Politics of Persistence, in: The New Yorker, 16. & 23. října 2000, p. 199.

Bioterorismus: reálná hrozba?

Po útocích z 11. září, několika zjištěných případech sněti slezinné a následné záplavě poštovních zásilek obsahujících bílý prášek je hrozba využití biologických zbraní k teroristickým účelům proti USA oblíbeným tématem veřejné debaty. Bohužel je tato debata převážně založena na panice pramenící ze zranitelnosti americké společnosti, a nikoli na pravděpodobnosti masového útoku (využívajícího biologických zbraní). Tento článek si klade za cíl realisticky analyzovat rozsah hrozby, kterou dnes představují biologické zbraně v rukou nestátních aktérů.

O biologických zbraních se často hovoří jako o zbraních hromadného ničení. Je ale třeba rozlišit mezi použitím biologických látek k hromadnému ničení a mezi jejich použitím k útokům na taktické (individuální) úrovni. K prvně zmíněné formě útoku, která je předmětem tohoto článku, by teroristická organizace musela získat vhodné biologické látky, musela by úspěšně z těchto látek vyrobit zbraň a musela by mít motivaci k zabití velkého množství lidí.

1. ZISK BIOLOGICKÝCH LÁTEK

Tato podmínka představuje získání dostatečně virulentního druhu nějaké smrtelné biologické látky. Přestože izolace těchto látek z přírodního prostředí je složitá, jejich získání není v dnešní době nemožné. Většina vhodných materiálů má totiž i legitimní využití, a může proto být zakoupena v kolekcích biologických kultur kdekoli na světě. Totéž platí o potřebném vybavení ke kultivaci těchto látek. Z tohoto důvodu nepředstavuje získání biologických materiálů pro lépe financované teroristické organizace vážnější problém.

2. DISEMINACE

Transformace biologických látek v účinné zbraně představuje mnohem složitější krok, než si většina lidí myslí. Obtížnost tohoto procesu lze dobře ilustrovat na některých dnes často zmiňovaných scénářích bioteroristického útoku.

Kontaminace vodních zásob

Vzhledem k tomu, že většina organismů, které lze šířit vodou, umírá při přítomnosti slunečního světla či chlóru, napadení vodních zásob představuje pro teroristickou skupinu téměř nepřekonatelné technické problémy. Proces filtrace a chlorinace s největší pravděpodobností použité organismy zahubí. Kontaminace vody na cestě z čističky k odběrateli je naopak velmi obtížná, protože voda je pod tlakem. Možností by bylo napadnout vodu v nádržích, ze kterých se voda čerpá, v době, kdy je systém přetížen. Ale i kdyby teroristé uspěli a vodu skutečně otrávil, většina lidí by tento útok nepocítila, protože z 600 litrů vody, které průměrný Američan denně spotřebuje (u nás je to při-

blíže 130 litrů na osobu), se pouhé cca 2 litry dostanou do jeho zažívacího ústrojí. Aby byl útok účinný, museli by nikým nepozorovaní teroristé napumpovat neuvěřitelně velké množství biologické látky do vodního systému, aniž by voda prošla procesem chlorinace a filtrace. Pravděpodobnost takového útoku je proto z již zmíněných důvodů extrémně nízká.

Diseminace na otevřeném prostranství

Použití biologické zbraně na otevřeném prostranství (např. z vrtulníku) má dvě zásadní překážky. Biologické organismy mohou být účinné pouze po vdechnutí či spolknutí (získání choroby proniknutím kůží je možné, ale pouze za existence děr v pokožce). Proto je nutné vytvořit aerosol, jehož částice by měly průměr mezi jedním a pěti mikrony (0,0001–0,0005 mm). V případě, že by částice byly menší, nezachytily by se v plicích, v případě, že budou větší, tak se uzemní dříve, než se jich větší počet lidí dostatečně nadýchá. Vytvoření tokového aerosolu z kapalné formy látky je velmi obtížné, i když produkce této kapalné formy sama o sobě není tak složitá. Oproti tomu tvorba snadněji aerosolizovatelné práškové formy je velmi obtížná, protože zahrnuje složitý proces vysoušení a rozemlání látky na velmi jemný prášek.

Další podstatnou překážkou bioteroristického útoku na otevřeném prostranství jsou meteorologické podmínky, neboť sluneční záření může použité organismy zabít a vítr je může zanést daleko od cíle. Pro zvýšení pravděpodobnosti úspěchu biologického útoku by bylo vhodné zaútočit v noci a za bezvětří, zasáhnouti maximálního počtu lidí však může být v této době obtížné, protože většina lidí v noci spí.

Celkově jsou technické překážky takového útoku pro většinu teroristických organizací příliš složité a vyžadovaly by obrovské in-

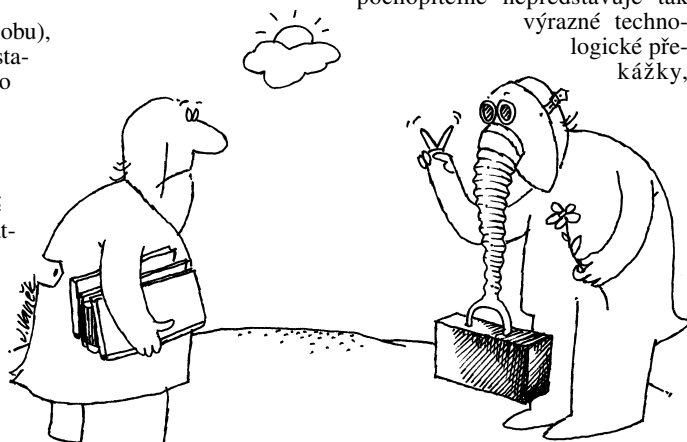
vestice, aniž by existovala záruka kýženého výsledku.

Použití ventilačního systému budovy

Při použití ventilačního systému budovy stále platí výše popsané problémy aerosolizace biologického materiálu. Meteorologické překážky v tomto případě sice odpadají, zato však teroristé musí získat detailní informace o ventilačním systému, jako je tempo výměny vzduchu a počet kubických metrů vzduchu obstarávaných systémem.

Sebevražední „doručitelé“ nakažlivé nemoci

Úmyslné nakažení několika členů skupiny a jejich vyslání do frekventovaných míst pochopitelně nepředstavuje tak výrazné technologické překážky,

jako tomu je u případů předchozích. Existují zde však důležité psychologické zábrany, které je třeba vzít v úvahu. Takovýto útok by představoval velmi odlišný typ sebevraždy, než je tomu u bombových útoků používaných islámskými fundamentalisty. Jedním z lákadel často používaných při verbování jedinců pro tradiční sebevražedné mise je vidina rychlé a statečné smrti. Mnozí z těchto sebevrahů mají podle svědků těsně před detonací na tváři úsměv, kterému se říká „bassamat al-Farah“ (úsměv radosti). Mučedníci zažívají radostné pocity těsně před momentem, než vstoupí do nebe a spatří tvář Alláha. Je těžké si představit jedince procházejícího ulicemi velkoměsta v pozdních stádiích nakažlivé choroby, např. pravých neštovic, s úsměvem na tváři. Nebyl by k tomu důvod, neboť útok proběhl bez okamžitých následků na obětech i útočníkovi. Vstup do nebe by v tomto případě nepředstavoval okamžitý radostný moment, ale dlouhodobý a bolestný proces, na jehož konci by sebevražedný útočník zemřel za potupných, a ne heroických okolností – rozpadající se tělo nevzbuzuje obdiv, ale odpor. Ochota většiny islámských teroristů se obětovat za těchto okolností je diskutabilní.

3. MOTIVAČNÍ PŘEKÁŽKY

Stále platí, že většina teroristů nemá zájem zabít co největší počet lidí. Cíle většiny organizací jsou převážně politické a útok, který by měl na svědomí tisíce lidí, by uskutečnění

Rusko a NATO

těchto cílů jednoznačně znemožnil. Nejenže by organizace čelila rozsáhlým odvety útokům ze strany postiženého státu, ale především by také ztratila své příznivce, a to by se jí stalo osudným. Jak ukázaly reakce na útoky z 11. září, kdy i teroristické skupiny sdílející silně kritický pohled na americkou politiku na Blízkém východě vyjádřily ostrý nesouhlas s použitou taktikou, většina organizací si uvědomuje, že identifikace „hromadného ničení“ s určitým cílem hrozí totální diskreditací tohoto cíle, a to bez ohledu na jeho oprávněnost. Organizace s politickými cíli se proto použití biologických zbraní na hromadné úrovni s největší pravděpodobností vyvarují.

Ale i skupiny, které nesdílejí obavu o zachování pozitivního image, jeví náznaky zábran před použitím biologických zbraní. Tyto zábrany jsou způsobeny kombinací faktorů, mezi které patří mezikulturní odpor vůči jedům a nemoce jakožto nástrojům, které jsou hodny jen zbabělci či žen, nedostatek kontroly nad výsledkem útoku (zvláště u nakažlivých látek), obava ze zacházení s danou látkou a možné menší uspokojení z útoku vzhledem k jeho zpožděnému účinku.

ZÁVĚR

Podle MUDr. Jerrolda Posta naznačuje přítomnost motivace zabít nerozlišujícím způsobem velký počet lidí přítomnost psychických poruch. Pro jedince trpící těmito poruchami je zpravidla velmi obtížné fungovat ve skupinách, a zároveň platí, že efektivní spolupráce je pro vytvoření arzenálu biologických zbraní klíčová. Důsledkem je inverzní vztah mezi motivací zabít davy lidí a schopností toho dosáhnout. Jinými slovy, počet skupin či jedinců nacházejících se v průsečíku motivací a schopností získat a použít biologické zbraně je velmi malý.

Nejžhavější kandidáty pro masový bioteroristický útok představují apokalyptické náboženské kultury, zejména pak z řad skupin křesťanské identity, které mají tendenci vnímat biologické zbraně jako nástroj boží na základě biblických textů. Jejich ideologie jim také umožňuje ospravedlnit vlastní činnost jako poslání boží s cílem přivolat apokalypsu. Technické obtíže však zatím uskutečnění masového bioteroristického útoku znemožnily, a to dokonce v případě tak velkých skupin, jakou byla japonská sekta Ōm Šinrikjó (Nejvyšší pravda), jež měla k dispozici více než miliardu dolarů a špičkový vědecký tým, který pět let nikým nerušen usilovně pracoval na výrobě biologických zbraní. V letech 1990–1995 učinili členové této skupiny sedm pokusů o bioteroristický útok botulotoxinem a anthraxem bez jakéhokoli účinku. Frustrovaná skupina se pak rozhodla přeseďlat na zbraně chemické, které zkusila použít desetkrát. Z těchto pokusů byl neúspěšnější sari-nový útok na tokijské metro v roce 1995, který však vyústil v „pouhých“ 13 mrtvých. A logistickou základnu, jako měla japonská sekta, dnes nemá žádná teroristická organizace, dokonce ani al-Káida.

Pravděpodobnost bioteroristického útoku na masové úrovni je extrémně nízká. ○

adam.dolnik@miis.edu

Ústav mezinárodních vztahů uspořádal ve spolupráci s Fakultou sociálních věd UK dne 7. ledna 2002 kulatý stůl na téma Rusko a NATO. Jednalo se o druhou akci série věnované nejnovějšímu vývoji Ruska a jeho mezinárodní politiky, ohlášenou v MP č. 12/2001. Diskuse se tentokrát konala na půdě FSV UK a mezi více než třiceti účastníky byla nejen řada specialistů zabývajících se Ruskem a bezpečnostní politikou, ale také členů pražského diplomatického sboru.

Hlavní příspěvky přednesli PhDr. Jiří Šedivý, Ph.D., ředitel Ústavu mezinárodních vztahů a Mgr. Hana Škorpíková, analytička z resortu Ministerstva vnitra ČR. Jiří Šedivý se věnoval především západnímu pohledu na možnost začlenění Ruska do Severoatlantické aliance, analýza paní Škorpíkové byla zaměřena hlavně na ruský pohled na spolupráci s NATO.

Myšlenky, které zazněly v referátech a následující diskusi, můžeme rozdělit do několika okruhů:

Spolupráce Ruska a NATO

- Přijetí Ruska do NATO by velmi pravděpodobně vedlo k oslabení akceschopnosti a vnitřní soudržnosti Aliance. Pokud by se Rusko mělo stát jejím členem, muselo by to být jiné Rusko a i jiné NATO.

- NATO se během své existence významně měnilo. Stejně tak se měnil jeho vztah k Rusku (Sovětskému svazu). Západ i NATO by se měly více orientovat na odvrácení nových, netradičních hrozeb, jejichž charakter je ve značné míře nevojenský. Aliance by se podle nich měla radikálně změnit a své činnosti rozšířit i do oblasti potírání organizovaného zločinu a dalších společensko-patologických jevů.

- Zazněly rozdílné názory na prospěšnost Ruska v protiteroristické operaci v Afghánistánu. Většinový pohled vidí Rusko jako velmi užitečného spojence Spojených států.

- Moskva nabídla spolupráci tajných služeb, podporuje Severní alianci, souhlasila s vytvořením vzdušného koridoru pro lety s humanitárním posláním, souhlasila s vytvořením amerických základů ve středoasijských zemích, učinila řadu dalších vstřícných kroků. Za těmito kroky nestojí nikdo jiný než Vladimir Putin, který nezvýšil stupeň bojové pohotovosti ruských vojsk jako odpověď na zvýšenou pohotovost amerických vojsk, a naopak nařídil zrušit některá probíhající ruská vojenská cvičení v Pacifiku, a uvolnil tím prostředky ozbrojených sil USA.

- Jiné hlasy ale do jisté míry zpochybňovaly obecně akceptovaný pohled na Rusko jako nezištného spojence v boji proti terorismu. Rusko podle nich přibrzdilo ochotu středoasijských zemí ke spolupráci s USA. Do agendy protiteroristické kampaně se snažilo podsunout svou válku v Čečensku. Nabídka na spolupráci prokládala požadavky, včetně návrhu na přijetí Ruska do NATO. Efektivitu ruské pomoci je navíc obtížné měřit.

- Pokud by se Rusko mělo stát členem, rezignovala by Aliance na podmínky členství, jako je demokratický politický systém, kontrola občan-

ské společnosti nad armádou, vyřešené pohraniční spory a problémy s menšinami?

- Jaké důsledky by mělo ruské členství například na vztah Západu a Číny?

Charakter Aliance

- Je členství v Alianci pouhým vojenským spojenectvím, známým z minulých století a řídicím se zásadami tzv. realismu? Nebo NATO prezentuje jakousi ideu evropanství? Je členství v NATO projevem indexu evropanství?

- Co od Aliance očekávají Spojené státy a další velmoci? Má vůbec NATO pro USA praktický smysl? Může být význam Ruska pro USA tak veliký, že převáží nad hodnotou NATO jako spojenectví demokratických zemí? Jakou cenu je Washington ochoten zaplatit za spojenectví s Moskvou?

- Jakou roli hrají v Alianci tzv. malé státy a jaký hlas má Česká republika jako nový člen? Má ČR morální právo případně blokovat zájmy starších a významných členů, jako jsou Spojené státy, Velká Británie, Německo či Francie? Má k tomu Praha dostatečný potenciál?

- Měly Spojené státy vůbec zájem o aktivaci čl. 5? Proč USA nevyužily více nabídek svých spojenců?

Míra a spolehlivost ruského prozápadního postoje

- Do jaké míry je současná prozápadní rétorika ruského vedení podpořena praktickými kroky? Odráží skutečné změny postojů zahraničně-politické elity, jde o změnu názorů úzké skupiny kolem prezidentů Putina, nebo jde o pouhou snahu vytěžit maximum z výhodné konstelace mezinárodních vztahů? Rusko dnes může vznášet požadavky a očekávat jejich splnění jako kompenzaci za svou připravenost ke spolupráci.

- Všechny průzkumy veřejného mínění ukazují, že Rusové výrazně více důvěřují osobnostem než institucím. Takový postoj ale neodpovídá demokratickému politickému systému. Ruská společnost jako celek není prozápadně orientovaná, což vytváří na politické vedení tlak.

- Značná část ruské veřejnosti se domnívá, že případné členství v NATO není v ruském národním zájmu. Obává se, že po vstupu do Aliance by Moskva ztratila možnost provozovat samostatnou zahraniční politiku, Rusko by se podle ní stalo pouhou eurasijskou periferií NATO.

- Jednou z významných skupin, které stojí v opozici vůči Putinovu prozápadnímu kursu, je ruská generalita. Z kritiky nového zahraničně-politického kursu se také snaží těžit ruští komunisté.

- Vztah Ruska k Evropě (Západu) může být dále problematizován v důsledku demografických tendencí. V Rusku významně roste podíl neruských národností, jejichž kultura je založena na islámu.

- Rychlá porážka Tálibánu a perspektiva vzniku stabilního režimu v Afghánistánu uzavírá pro Rusko okno příležitosti. Význam Ruska v očích spojenců může začít klesat a spolu s tím může klesat naděje na odpovídající ocenění ruského prozápadního postoje.

Vladimír Votápek

vvotapek@seznam.cz

Pražská konference

k problematice Mezinárodního trestního soudu

Dne 17. července 1998 byl na mezivládní konferenci v Římě přijat statut Mezinárodního trestního soudu – tzv. Římský statut. Podepsala jej převážná většina zemí včetně České republiky, dosud však nevstoupil v platnost, neboť nebylo dosaženo požadovaného počtu šedesáti ratifikací (k 2. 1. 2002 jej ratifikovalo čtyřicet osm zemí). Mezinárodní trestní soud, který na základě Římského statutu vznikne, bude mít charakter stálého mezinárodního orgánu fungujícího v rámci systému OSN a bude oprávněn soudit jednotlivce odpovědné za nejtěžší zločiny podle mezinárodního práva, tj. zločiny proti lidskosti, válečné zločiny, genocidium, popř. zločin agrese.

Obecné problémy provázející ratifikaci a s ní spojenou implementaci ustanovení Římského statutu v právních řádech jednotlivých států a specifika těchto procesů v kontextu zemí střední a východní Evropy se staly předmětem „Konference k problematice ratifikace a vnitrostátní implementace statutu Mezinárodního trestního soudu“, která se konala ve dnech 7.–8. prosince v Praze. Akci uspořádala mezinárodní nevládní organizace No Peace Without Justice ve spolupráci s Ministerstvem zahraničních věcí České republiky, organizační stránku zajišťoval Ústav mezinárodních vztahů. Přitomno bylo přibližně šedesát zahraničních hostů převážně ze zemí střední a východní Evropy a čtyřicet účastníků z České republiky z řad státní správy, akademické obce i nevládních organizací.

Po úvodních projevech představitelů No Peace Without Justice, Ministerstva zahraničních věcí ČR a států Evropské unie následoval blok šesti přednášek nazvaný „Úvod do problematiky Římského statutu“. M. Politi z trentske univerzity nastínil činnost Přípravného výboru ke zřízení Mezinárodního trestního soudu a zhodnotil možnost doplnění zločinu terorismu do Římského statutu. Předseda Přípravného výboru P. Kirsch z Kanady podrobněji rozebral dokumenty, které již byly na pracovní úrovni přijaty (Znaky skutkových podstat, Procesní řád a pravidla důkazního řízení a Dohoda o vztahu mezi Soudem a OSN), a zmínil se o fázi rozpracovanosti dalších dokumentů (např. Dohoda o výsadách a imunitách Soudu). Zástupce Ministerstva zahraničních věcí SRN G. Wietschel stručně charakterizoval typy zločinů, které spadají do kompetence Mezinárodního trestního soudu, představitel Španělska J.–A. Yanez-Barnuevo analyzoval problém jurisdikce a princip komplementarity. Závěrečné příspěvky se týkaly aktuálních problémů spojených s ratifikací Římského statutu (Z. Hetsey – Maďarsko) a praktických kroků při zřizování Mezinárodního trestního soudu (H. G. J. Verwij – Nizozemsko).

Druhý den konference zahájily projevy M. Politiho a soudce Ústavního soudu ČR Vojtěcha Cepla. V rámci dopoledního bloku věnovaného problematice „Vnitrostátní implementace Římského statutu“ vystoupilo šest účastníků. Právní poradkyně organizace No Peace Without Justice M. Colittiová se zabývala geografickým rozložením států, které již ratifikovaly Římský statut. M. Plachta z univerzity v Gdaňsku zmínil základní problémy spojené s ratifikačním procesem a podrobně rozebral otázku extradice podezřelých osob. Zástupce Ministerstva spravedlnosti Švýcarska D. Frank rozlišil tři typy povinností, které státům na základě Římského statutu vznikají, a to povinnosti explicitní, implicitní a nepřímé. G. Betti z Ministerstva spravedlnosti Francie zhodnotil různé podoby budoucí spolupráce mezi Mezinárodním trestním soudem a státy. Na příkladu Německa (G. Wietschel) a Francie (G. Betti) pak bylo ukázáno, jaké změny v oblasti ústavního a trestního práva ratifikace Římského statutu nejčastěji vyžaduje. Během odpoledního bloku nazvaného „Ratifikace a implementace Římského statutu v zemích střední a východní Evropy“ vystoupili představitelé dvanácti zemí příslušné oblasti (Albánie, Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Chorvatsko, Lotyšsko, Maďarsko, Moldávie, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko). Promluvili o stavu pokročilosti ratifikačního procesu ve svých zemích a o základních legislativních, administrativních a politických problémech s ním spojených. Konferenci zakončily projevy předsedy organizace No Peace Without Justice S. Stanzaniho a právního ředitele Ministerstva zahraničních věcí České republiky J. Horáka.

Konference konaná v prosinci minulého roku v Praze splnila očekávání, která do ní její organizátoři vkládali, neboť svedla dohromady odborníky na problematiku Mezinárodního trestního soudu z České republiky i z jiných zemí (a to nejen střední a východní Evropy) a umožnila jim, aby si vzájemně vyměnili teoretické poznatky a praktické zkušenosti získané v souvislosti s procesem ratifikace Římského statutu a implementace jeho ustanovení ve vnitrostátních právních řádech. Účastníci konference se shodli na tom, že Mezinárodní trestní soud výrazně napomůže eliminovat případy beztrestnosti pachatelů nejtěžších zločinů podle mezinárodního práva, a jeho zřízení je tedy v zájmu celého mezinárodního společenství. Lze jen doufat, že se tento závěr – formálně vyjádřený v „Pražské deklaraci o Mezinárodním trestním soudu“ – odrazí nyní také v reálném přístupu jednotlivých států.

bilkova@iir.cz

Veronika Bilková

Pami Aalto: Structural Geopolitics in Europe. Constructing Geopolitical Subjectivity for the EU and Russia. Working Papers 22/ 2201, COPRI. ISSN 1397 - 0895.

V závěru roku 2001 vydal Ústav mírových studií v Kodani práci Pamiho Aalta nazvanou Strukturální geopolitika v Evropě. Tato práce je rozdělena celkem do pěti kapitol. V první kapitole autor vymezuje geopolitiku jako prostorově a zeměpisně zbarvenou politiku. Hlásí se k odkazu kritické geopolitiky jakožto předmětu, který se pohybuje mezi obory mezinárodní vztahy a mezinárodní politická ekonomie. Dále pak vymezuje své vysvětlení základních pojetí geopolitiky G. Při vysvětlování pojmu formální G. autor připomíná jména Kjellén, Mackinder, Ratzel, Spykman a další klasiky. Praktickou G. spojuje s tím, jak politické elity a intelektuálové používají geopolitickou terminologii. Strukturální G. pak vymezuje především ve spojení s činiteli na poli G., kteří se postupně profilují jako geopolitické subjektivity, a to zejména tím, že kladou důraz na identitu a zájmy států nebo uskupení, v jejichž jménu vystupují. Velmi přínosnou částí úvodu je rovněž tabulka č. 1, v níž autor přibližuje jednotlivé typy G. ve vazbě na objekt zájmu, sledovanou problematiku a příklady výzkumu.

Druhou kapitolu autor nazval „Strukturální geopolitika: vytváření systému prostřednictvím formální a praktické politiky“. V jejím úvodu píše, že každý činitel, ať už stát, nebo mezinárodní organizace, by měl vycházet z pochopení toho, jak probíhající mezinárodní procesy přispívají k vytváření nových geopolitických výzev. Velkou pozornost věnuje pojmu „řád“ (order) – touhu po jeho nastolení a fungování považuje za trvalý jev mezinárodních vztahů. Proto mezinárodní řád vysvětluje jako souhrn vztahu mezi státy a mezinárodní strukturou. Naproti tomu světový řád vymezuje jako vztahy odvíjející se v rámci lidské aktivity, v nichž prvotnou roli hrají cíle sociálního života lidstva jako celku. Není řádu, který by existoval bez aktivního a k cíli zaměřeného jednání. Proto autor přikládá velký význam subjektům a jejich jednání, které se projevuje zejména alokací zdrojů na dosažení stanovených cílů a ambicí. A právě v této souvislosti zdůrazňuje rozdíl mezi možnostmi EU (zdroje jsou stále větší než ambice) a Ruska (velké ambice a omezené zdroje).

Třetí kapitola nese název: Vytváření geopolitické subjektivity I: uznání, identita a zájem. Pojem „uznání“ (recognition) vysvětluje jako výsledek procesu, ve kterém daný stát nebo mezinárodní společenství usiluje o to, aby byl uznán jako geopolitický činitel – v případě EU pak jde o proces „vytváření Evropy“, která se stává také bezpečnostním komplexem. Jako subjekt se profiluje rovněž Rusko a jeho geopolitický zájem se nadále pojí s oblastí tzv. near abroad. Svými aktivitami se jak EU, tak Rusko stále více profilují jako geopolitické subjekty.

Zajímavé úvahy o strukturální geopolitice v Evropě

Pokud jde o identitu, autor ji vysvětluje jako souvztažnou koncepci (relational concept). Proces jejího formování může nabývat politického charakteru, přičemž jeho prvním cílem se stává vymezení cílů. Evropská unie je proto stále více uznávána jako geopolitický subjekt v rámci evropského bezpečnostního komplexu, protože klade stále větší důraz na identitu a zájmy, které vedou k získání této role.

Rozbor pojmu „zájem“ (interest) autor spojuje především s kritérii pro vstup do EU: stabilita institucí, fungující tržní hospodářství, záruky demokratického vývoje, právní stát, respektování práv menšin. Dalším zájmem EU je uchovat si možnost uskutečňovat další rozšiřování na základě vlastních absorpčních schopností. Zájem EU se podle autora odráží také v úsilí EU o vytvoření Evropského sboru, který zároveň s tím je také výrazem její identity. Při rozboru zájmů Ruska autor připomíná především ty, které jsou zakotveny v jeho doktrínálních dokumentech a strategických koncepcích a váží se především s oblastí nazývanou „near abroad“.

Čtvrtou kapitolu autor nazval Vytváření geopolitické subjektivity II: EU, Rusko a otázka Kaliningradu. Její výchozí myšlenku vyjadřuje slovy, že „EU je sice zatím relativně slabá ve smyslu formální geopolitiky, a zejména pak v politicko-vojenském rozměru, ale zároveň s tím v praktické geopolitice projevuje stále větší rozhodnost spravovat své vlastní území a svůj politický prostor a stejně tak i území uchazečských států“ (s. 24). Otázkou Kaliningradu se zabývá především pod úhlem tzv. soft security, tedy nevojenských hrozeb s ní spojených, které je podle jeho názoru možno eliminovat právě díky ekonomické síle a moci EU.

Autor dále oceňuje, že Unie postupně vytváří také vlastní vojenskou sílu, kterou by podle jeho názoru mohla dále umocnit francouzská nabídka poskytnout Unii svou odstrašovací jadernou sílu. Dodává, že v letech 2010–2015 by se souhrn francouzského a britského jaderného arzenálu mohl dostat na stejnou úroveň, jakou bude mít Rusko. V ekonomické oblasti však Unie představuje mnohem větší sílu, vliv i přitažlivost pro evropské země. Generuje podstatně větší

hodnoty HDP jak v absolutním, tak zejména v relativním měřítku, má daleko větší schopnost absorbovat investice. Autor předpovídá, že tato asymetrie se bude dále zvyšovat. Z toho pak vyvozuje závěr, že „aspekt uznání je pro Unii při vytváření její geopolitické subjektivity pravděpodobně důležitější než aspekty identity a zájmu.“ (s. 28). Pro samotnou kaliningradskou enklávu to podle něho znamená, že Rusko dnes čelí zájmům EU, ale pro budoucnost již musí počítat s identitou EU.

V závěru autor píše, že z hlediska strukturální geopolitiky v Evropě záměry EU a Ruska směřují ke společným výzvám a k porozumění. Společným zájmem obou těchto aktérů je nalézt řešení spočívající na „rozsáhlem, možná globálním strategickém partnerství těchto dvou geopolitických subjektů“ (s. 29). V přístupu k samotné otázce Kaliningradu Unie podle něho sice pomalu a váhavě, ale přece jenom postupně zvedá hlavu. Právě v otázce Kaliningradu se podle jeho názoru projevuje tendence k reteritorizaci, což znamená, že „strukturální geopolitika v Evropě se k teritoriu váže více, než bychom si mohli myslet“ (s. 29). Evropská unie a Rusko se podle jeho názoru musí více zabývat tradičními teritoriálními východisky než postmoderními výzvami.

Jan Eichler

eichler@iir.cz

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

327 48 522
ANDERSON, Sheldon
A Cold War in the Soviet Bloc. Polish-East German Relations 1945–1962/ Sheldon Anderson. – 1st ed. – Boulder: Westview, 2000. – 18, 314 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 0-8133-3786-6

327 48 454
BRITISH
British and German Interests in EU Enlargement. Partners or Competitors?/ Barbara Lipfert, Kristy Hughes, Heather Grabbe and Peter Becker. – 1st ed. – London: Continuum; Royal Institute of International Affairs, 2001. – 127 s.: tab. – Pozn.
ISBN 0-8264-5018-0

327 48 440
BUZAN, Barry
International Systems in World History. Remaking the Study of International Relations / Barry Buzan and Richard Little. – 1st ed. – Oxford: Oxford University, 2000. – 16, 452 s.: mp. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-19-878065-6

327 48 548
COOLEY, John K.
Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism / John K. Cooley. – 1st ed. – London: Pluto, 2000. – 13, 299 s. – Pozn. – Příl. – Rej.
ISBN 0-7453-1691-3

327 48 531
CRAWFORD, Robert M. A.
Idealism and Realism in International Relati-

ons: Beyond the Discipline / Robert M. A. Crawford. – 1st ed. – London: Routledge, 2001. – 11, 198 s. – (Routledge Advances in International Relations and Politics). – Bibl. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-415-15473-1

327 48 511
DIPLOMACY
Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers / Edited by L. Carl Brown. – 1st ed. – London: Tauris, 2001. – 29, 363 s. – Bibl. – Pozn. – Rej.
ISBN 1-86064-640-9

327 De 48 551
DRULÁK, Petr
Tvorba a analýza zahraniční politiky / Petr Drulák, Radka Druláková. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000. – 131 s. – Bibl. – Pozn.
ISBN 80-245-0105-8

327 48 514
EVANGELISTA, Matthew
Unarmed Forces. The Transnational Movement to End the Cold War / Matthew Evangelista. – 1st ed. – Ithaca: Cornell University, 1999. – 9, 461 s.: fot., tab. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-8014-3628-1

327 48 552
EVROPANSTVÍ
Evropanství a národní identita: Sborník z konference uspoř. dne 11. 11. 1999 / Editor: Marta Goňcová. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2001. – 201 s.: tab. – Pozn.
ISBN 80-210-2393-7

327 48 446
GERMAN
German Foreign Policy since Unification. Theories and Case Studies; Edited by Volker Rittberger. – 1st ed. – Manchester: Manchester University, 2001. – 13, 385 s. – (Issues in German Politics). – Pozn. – Rej.
ISBN 0-7190-6040-0

327 48 537
GLOBAL
Global Political Economy: Contemporary Theories / Edited by Ronen Palan. – 1st ed. – London: Routledge, 2000. – 17, 286 s.: tab. – (RIPE Studies in Global Political Economy). – Bibl. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-415-20489-5

327 48 512
HAM, Peter van
European Integration and the Postmodern Condition: Governance, Democracy, Identity / Peter van Ham. – 1st ed. – London: Routledge, 2001. – 260 s. – Bibl. – Pozn. – Rej.
ISBN 0-415-24699-7

327 48 455
HUGHES, Kristy
Enlarging the EU Eastwards / Heather Grabbe and Kristy Hughes. – 1st ed. – London: Continuum; Royal Institute of International Affairs, 2000. – 130 s.: tab. – Pozn. – Rej.
ISBN 1-85567-526-9

327 48 524
HUNTINGTON, Samuel P.
Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového

řádu / Samuel P. Huntington. – 1. vyd. – Praha: Rybka, 2001. – 5, 447 s.: gr., mp., tab. – Pozn. – Rej. ISBN 80-86182-49-5

327 48 545
CHAPMAN, Graham P.
The Geopolitics of South Asia. From Early Empires to India, Pakistan and Bangladesh / Chapman. – 1st ed. – Aldershot: Ashgate, 2000. – 21, 338 s.: gr., mp., tab. – Pozn. – Rej. ISBN 0-7546-1351-8

327 48 544
INTERNATIONAL
International Instruments Related to the Prevention and Suppression of International Terrorism. – 1st ed. – New York: United Nations, 2001. – 8, 266 s. ISBN 92-1-133631-7

327 48 486
IVANOV, Igor
Novaja rossijskaja diplomatija: Desjat' let vnešnej politiki strany / Igor' Ivanov. – 1. vyp. – Moskva: Olma, 2001. – 381 s.: fot. – Bibl. – Pozn. ISBN 5-224-03171-0

327 48 517
MARKOVITS, Andrei S.
The German Predicament. Memory and Power

in the New Europe: Andrei S. Markovits and Simon Reich. – 1st ed. – Ithaca: Cornell University, 1997. – 15, 248 s.: tab. – Pozn. – Rej. ISBN 0-8014-2802-5

327 48 558
MEZIHORÁK, František
Evropanství a integrace / František Mezihořák. – 1. vyd. – Olomouc: Olomouc, 2001. – 127 s.: fot., tab. – Bibl. ISBN 80-7182-118-7

327 48 518
NEW
New Europe, New Germany, Old Foreign Policy?: German Foreign Policy Since Unification / Edited by Douglas Webber. – 1st ed. – London: Cass, 2001. – 226 s.: tab. – Pozn. – Rej. ISBN 0-7146-8185-7

327 De 48 372
NOVOTNÝ, Adolf
Slovník mezinárodních vztahů: Vojensko-politické aspekty / Adolf Novotný. – 2. doplň. a uprav. vyd. – Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2000. – 161 s. ISBN 80-88842-35-2

327 48 520
PHILPOTT, Daniel
Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped

Modern International Relations / Daniel Philpott. – 1st ed. – Princeton: Princeton University, 2001. – 12, 339 s. – Bibl. – Pozn. – Rej. ISBN 0-691-05747-8

327 48 450
SHERRINGTON, Philippa
The Council of Ministers. Political Authority in the European Union / Philippa Sherrington. – 1st ed. – London: Pinter, 2000. – 10, 213 s.: tab. – Bibl. – Pozn. – Příl. – Rej. ISBN 1-85567-721-0

327 48 257
UNDERSTANDING
Understanding European Union Institutions / Edited by Alex Warleigh. – 1st ed. – London: Routledge, 2002. – 13, 202 s.: gr., tab. – Pozn. – Rej. ISBN 0-415-24214-2

327 48 536
ZÜRN, Michael
Regieren jenseits des Nationalstaates: Globalisierung und Denationalisierung als Chance / Michael Zürn. – 1. Aufl. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998. – 394 s. – (Edition Zweite Moderne). – Pozn. – Rej. ISBN 3-518-41018-0

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Elisabeth Bakkeová, nar. 1962; studovala politické vědy a přednáší na Fakultě sociálních nauk na Univerzitě v Oslo. V současné době se zabývá zkoumáním nacionalismu a národnostní politiky, evropské identity a problémů střední a východní Evropy. V roce 1999 obhájila svou PhD tezi na téma *The Czechoslovak nation project and the Slovak autonomist reaction 1918–1938* na Univerzitě v Oslo. Jejím oponentem byl prof. M. Hroch z FF UK v Praze. (str. 13)

PhDr. Miloš Balabán, Ph.D., nar. 1962; absolvent postgraduálního doktorandského studia Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy (2000). Dlouhodobě se zabývá vojenskopolitickými aspekty ruské politiky a problematikou postavení Ruské armády v ruské společnosti. V roce 2001 byl zvolen do funkce zástupce výkoného ředitele Asociace pro bezpečnost, obranu a ochranu společnosti a státu (BOOSS) se zodpovědností za oblast strategie a bezpečnostní komuniky. (str. 31)

Miloš Calda, nar. 1943; katedra amerických studií IMS FSV UK v Praze. (str. 22)

Jiří Česal, nar. 1964; vystudoval obor historie a politologie na FF UK. Od r. 1995 se věnuje výzkumům veřejného mínění. Pracoval jako výzkumný pracovník v IVVM a jako projektový manažer v TNS Factum v oblasti sociálního a politického výzkumu. V rámci TNS Factum se podílel na projektech „Zpětné vazby ke komunikační strategii ČR před vstupem do EU“. Od loňského podzimu působí jako nezávislý analytik. (str. 8)

Adam Dolník, nar. 1978; vystudoval politologii a sociální politiku na Masarykově Univerzitě v Brně. V květnu 2002 získal MA v oboru Mezinárodní politika z Montereyského institutu mezinárodních studií (Monterey Institute of International Studies.) Současne pracuje v Centru na nešíření zbraní hromad-

ného ničení v Monterey (Center for Nonproliferation Studies) na projektu zabývajícím se terorismem. V létě 2001 pracoval pro Odbor na prevenci terorismu v OSN (UN Terrorism Prevention Branch). Spolupracuje s Frankfurtským institutem pro mírový výzkum na Evropském projektu nešíření zbraní hromadného ničení. (str. 40)

František Emmert, nar. 1974; vystudoval politologii a historii na FF MU v Brně; v letech 1993–96 spolupracovník Českého rozhlasu, 1996–97 redaktor moravského deníku *Rovnost*. Nyní je editorem internetového zpravodajského serveru, zabývá se především problematikou jihovýchodní Evropy. (str. 28)

Kai-Olaf Lang, nar. 1967; vystudoval politologii na univerzitě v Kostnici (1996), specializuje se na srovnávání politických systémů zemí střední a východní Evropy. (str. 6)

Ing. Vladimír Leška, nar. 1932; v letech 1951–79 působil v různých funkcích v čs. armádě; od r. 1979 pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů; zabývá se především problémy evropské bezpečnosti. (str. 18)

PhDr. Antonín Rašek, nar. 1935; po skončení vojenského vzdělání vykonával řadu velitelských a štábních funkcí v armádě a zároveň absolvoval FF UK, obor historie, filosofie. V 60. letech byl vojenským novinářem a postgraduálně studoval obor sociologie. Po r. 1968 propuštěn z armády, působil jako výzkumný pracovník a poradce sociologii práce, průmyslu a řízení. V lednu 1989 se vrátil jako civilní pracovník do armády; zástupce ministra obrany pro sociální a humanitární věci. Nyní spolupracuje s Centrem pro sociální a ekonomické strategie při Univerzitě Karlově v Praze. Čestný člen Asociace BOOSS (pro obranu a ochranu společnosti a státu). (str. 35)

Erik Siegl, nar. 1977; vystudoval historii a etnologii na FF UK, zaměstnan na MZV ČR. Zabývá se bezpečnostní politikou a problematikou jihovýchodní Evropy. (str. 11)

Mgr. René Skuček, nar. 1974; student programu Ph.D. na Institutu mezinárodních studií Fakulty so-

ciálních věd UK, obor americká studia. Na FSV UK přednáší národně bezpečnostní politiku Spojených států. V letech 1999–2001 pracoval jako asistent tiskové atašé Velvyslanectví USA v Praze, od roku 2001 pracuje ve společnosti KPMG. V letech 1991–94 studium na Lycée Carnot v Dijonu. V roce 1997 absolvoval stáž u zastoupení Mírových sborů USA (Peace Corps) v České republice. Zaměřuje se především na zahraniční a obrannou politiku Spojených států po roce 1945. (str. 38)

Kateřina Šafaříková, nar. 1975; studuje na IMS FSV Univerzity Karlovy; pracovala v Lidových novinách, od října 2000 v Respektu. (str. 4)

Ing. Ladislav Šafránek, CSc., narozen 1946; absolvoval obor politická ekonomie VŠE Praha (1968), disertační práci obhájil roku 1977. Zabýval se otázkami aplikované makroekonomiky, věnuje se ekonomickým a politickým souvislostem globalizačních a integračních procesů. (str. 37)

Robert Škopec, nar. 1949; je absolvent Univerzity Komenského v Bratislavě, kombinace politologie – sociologie, kde nejdříve pracoval jako odborný asistent. Od ledna 1993 pracuje na Ministerstvu zahraničních věcí SR v Bratislavě. V roce 1994 absolvoval studijní stáž na MZV Indie. V období 1996 až 1999 pracoval jako diplomat na Velvyslanectví SR v Budapešti. Po návratu pracuje v ústředí MZV SR. Publikoval celou řadu článků a analýz kromě SR také v České republice a Maďarsku. (str. 25)

Ing. Jan Vraný, CSc., nar. 1928; po studiu na Vysoké škole ekonomické vyučoval na katedře hospodářské statistiky. V letech 1956–1962 pracoval v Ekonomickém ústavu ČSAV a v letech 1962–1967 v Ekonomické komisi OSN pro Afriku v Addis Abebě. Po návratu byl zaměstnán v ÚMPE a Ústavu mezinárodních vztahů až do roku 1991, nyní je v důchodu. Zabývá se problematikou rozvojových zemí (zejména jejich ekonomikou) a světovou ekonomikou. (str. 26)

Libor Židek, nar. 1972; absolvent Ekonomicko-správní fakulty MU Brno. Od 1997 vyučuje na ESF – Masarykovy univerzity – hlavní předmět: Světové hospodářství. Zahraniční stáže – Leicester (UK), Warwick (UK). (str. 34)